

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΑΓΩΓΗΣ
ΤΜΗΜΑ ΝΗΠΙΑΓΩΓΩΝ**

**ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ ΣΤΗΝ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: «ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΕΙΔΙΚΗ ΑΓΩΓΗ»**

Μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία με θέμα:

**«Κοινωνικές αναπαραστάσεις παιδιών και εφήβων για τη
διαφορετικότητα μέσα από το παιδικό σχέδιο»**

Μεταπτυχιακή φοιτήτρια:

Μουστάκα Κωνσταντίνα

Επιβλέπουσα καθηγήτρια:

Γιώτσα Άρτεμις

Μέλη τριμελούς εξεταστικής επιτροπής:

Άρτεμις Γιώτσα

Βασίλειος Κούτρας

Θεόδωρος Θάνος

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2020

Πίνακας περιεχομένων

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ.....	4
ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	6
ABSTRACT.....	7
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	8
ΜΕΡΟΣ Α: ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ.....	10
 ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ: ΔΙΑΣΑΦΗΝΙΣΗ ΕΝΝΟΙΩΝ	
1.1 Στάσεις.....	10
1.2 Κοινωνικές αναπαραστάσεις.....	12
1.3 Διαφορετικότητα.....	14
 ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: ΠΡΟΒΟΛΗ ΚΑΙ ΠΑΙΔΙΚΟ ΣΧΕΔΙΟ	
2.1 Η προβολική τεχνική στο παιδικό σχέδιο.....	16
2.2 Σχέδιο, ψυχολογία και ψυχανάλυση.....	19
2.2.1 Χώρος.....	21
2.2.2 Χρώμα.....	23
2.3 Παιδικό σχέδιο.....	25
 ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ: ΕΞΕΛΙΞΗ ΠΑΙΔΙΚΟΥ ΣΧΕΔΙΟΥ	
3.1 Οι απόψεις του Jean Piaget.....	28
3.2 Οι απόψεις του Howard Gardner.....	30
3.3 Οι απόψεις του Viktor Lowenfeld.....	32
3.4 Εξελικτικά στάδια του παιδικού σχεδίου.....	33

ΜΕΡΟΣ Β: ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ.....35

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ: ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

4.1	Επιλογή του θέματος.....	35
4.2	Σκοπός της έρευνας.....	36
4.3	Εργαλεία – Μέθοδος.....	38
4.4	Δείγμα έρευνας.....	41
4.4.1	<i>Περιγραφή του δείγματος.....</i>	<i>43</i>
4.5	Ερευνητικά ερωτήματα – Υποθέσεις.....	71
4.6	Δεοντολογία.....	72

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ: ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

5.1	Ανάλυση και κατηγοριοποίηση παιδικών σχεδίων.....	73
5.2	Μονάδες καταγραφής.....	82
5.3	Παρουσίαση πινάκων.....	94

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ: ΣΥΖΗΤΗΣΗ

6.1	Συμπεράσματα.....	100
6.2	Περιορισμοί και μελλοντικές προεκτάσεις.....	107

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....108

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ.....113

Ευχαριστίες

Σε αυτό το μέρος της εργασίας θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά την καθηγήτρια μου, κ. Άρτεμις Γιώτσα, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, καθ' όλη τη διάρκεια της εκπόνησης της εργασίας μου, για την εμπιστοσύνη που μου έδειξε και την καθοδήγηση της. Η βοήθεια της ήταν πολύτιμη για μένα και πολύ σημαντική.

Σημαντικό ρόλο έπαιξαν και οι καθηγητές, μέλη της συμβουλευτικής επιτροπής, ο κ. Θάνος Θεόδωρος, Επίκουρος καθηγητής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων και ο κ. Κούτρας Βασίλειος, Καθηγητής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων με τις συμβουλές και τις διορθώσεις τους και τους ευχαριστώ πολύ.

Ακόμα θα ήθελα να ευχαριστήσω την κυρία Αθανασία Σκληρού για την πολύτιμη βοήθεια της και την άψογη συνεργασία που είχαμε με το μουσείο Ελληνικής Παιδικής Τέχνης στην Αθήνα.

Η ενασχόληση μου με τη συγκεκριμένη εργασία έγινε επειδή είναι μεγάλο το ενδιαφέρον μου και η θέληση μου να μελετήσω τον τρόπο με τον οποίο τα παιδιά αντιλαμβάνονται και βλέπουν τον κόσμο γύρω τους και στην προκειμένη περίπτωση το πως αποτυπώνουν τις σκέψεις τους και αυτά που πιστεύουν στα παιδικά σχέδια τους. Έτσι αποφάσισα κάτι τέτοιο να το κάνω πράξη όσο γίνεται. Ακόμα στην απόφαση μου αυτή έπαιξε μεγάλο ρόλο το γεγονός ότι αγαπάω πολύ τα παιδιά και μου αρέσει πολύ να ασχολούμαι μαζί τους. Θα ήταν ότι καλύτερο, σκέφτηκα, να μπορούσα να κάνω κάτι συνδυαστικό με αυτά τα δύο θέματα.

Απευθύνθηκα στην καθηγήτρια μου κυρία Γιώτσα, η οποία έπαιξε καθοριστικό ρόλο στη διάρκεια των σπουδών μου, με τη διδασκαλία των μαθημάτων ψυχολογίας. Η κυρία Γιώτσα ανταποκρίθηκε άμεσα και με βοήθησε σε κάθε μου βήμα.

Κατά τη διάρκεια της παρούσας εργασίας οι εμπειρίες και όλα τα στάδια από τα οποία πέρασα ήταν πραγματικά ενδιαφέροντα καθώς είδα και έμαθα πράγματα σε πολύ μεγάλο βάθος τα οποία με βοήθησαν να βλέπω τα πράγματα και με άλλη οπτική γωνία.

Κατά την ενασχόληση μου με την συγκεκριμένη εργασία χρήσιμη ήταν και η βοήθεια της Μητρογιώργου Ελευθερίας, Υποψήφια Διδάκτωρ του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων. Την ευχαριστώ θερμά για την ηθική της υποστήριξη και τις συμβουλές της.

Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω τη φίλη μου Μαρία, τους γονείς μου, τις αδερφές μου και το φίλο μου, οι οποίοι είναι δίπλα μου και στηρίζουν κάθε απόφαση μου. Είναι εκείνοι που με εμπνεύχουν και με βοηθούν να συνεχίσω και να επεκτείνω τις γνώσεις μου με τις σπουδές μου. Χωρίς τους δικούς μου ανθρώπους και την στήριξη τους σε ότι έκανα και θα κάνω δεν θα μπορούσα να τα καταφέρω.

Περίληψη

Η συγκεκριμένη εργασία πραγματεύεται τη μελέτη των παιδικών σχεδίων παιδιών και εφήβων. Σκοπός της εργασίας είναι να μελετήσει τον τρόπο που τα παιδιά και οι έφηβοι αντιλαμβάνονται την έννοια της διαφορετικότητας και την αποτυπώνουν σε ένα παιδικό σχέδιο.

Γίνεται διασαφήνιση των εννοιών των στάσεων, των κοινωνικών αναπαραστάσεων και της διαφορετικότητας. Διαφορετικότητα λόγω χρώματος, πολιτισμικών πεποιθήσεων, αναπηρίας και εξωτερικής εμφάνισης κάποιου.

Δίνεται ιδιαίτερη σημασία στο παιδικό σχέδιο ως προβολική τεχνική μέσα από την οποία τα παιδιά εκφράζονται και αποκαλύπτουν πλευρές τη προσωπικότητας τους, των συναισθημάτων τους και της ψυχολογίας τους.

Γίνεται ακόμα βιβλιογραφική ανασκόπηση όσον αφορά την εξέλιξη του παιδικού σχεδίου σύμφωνα με τον J. Piaget, τον H. Gardner και τον V. Lowenfeld.

Η μέθοδος που χρησιμοποιείται είναι η ανάλυση περιεχομένου. Γίνεται ανάλυση των παιδικών σχεδίων που έχουν επιλεγεί από το μουσείο Ελληνικής Παιδικής Τέχνης στην Αθήνα με βάση το θέμα της διαφορετικότητας από το οποίο προέκυψαν οι εξής επιμέρους κατηγορίες: bullying, πολυπολιτισμικότητα, πορτρέτα, πρόσφυγες-μετανάστες, εξωτερική εμφάνιση, στη θέση του άλλου. Στη συνέχεια γίνεται η καταγραφή των αποτελεσμάτων από την ανάλυση των σχεδίων, και των συμπερασμάτων.

Συνοπτικά να αναφερθεί πως το μεγαλύτερο μέρος των παιδικών σχεδίων απεικονίζει τη διαφορετικότητα με ένα λυπημένο τρόπο. Οι σχεδιαστές-παιδιά ανήκουν στη σχολική και εφηβική ηλικία και η πλειοψηφία ανήκει στα κορίτσια.

Κάποιες προτάσεις για συνέχιση της εργασίας αυτής μπορεί να φανούν χρήσιμες.

Λέξεις Κλειδιά: παιδικά σχέδια, διαφορετικότητα, κοινωνικές αναπαραστάσεις, παιδιά-σχεδιαστές

ABSTRACT

This work refers to the study of children's and adolescent drawing. The purpose of this work is to study the way children and adolescents understand the concept of diversity and capture it in a children's drawing.

The concepts that are clarified are attitudes, social representations and diversity. Diversity due to someone's color, cultural beliefs, disability and appearance.

Special attention is given to children's drawing as a projection technique through which children express themselves and they reveal aspects of their personality, their emotions and their psychology.

A bibliographic review of the development of the child's drawing was also made by J. Piaget, H. Gardner and V. Lowenfeld.

The method that used is content analysis. Children drawings that selected by the Museum of Greek Child Art in Athens are analyzed based on the subject of diversity which resulted in the following sub-categories: bullying, multiculturalism, portraits, immigrant-refugees, outward appearance, in place of the other.

The results of the analysis of the plans and conclusions are then recorded.

In short, most children's designs illustrate the ugly side of diversity. Designers-kids are in school and adolescence and the majority belongs to girls.

Some ideas for continuation of this project can be useful.

Key words: children drawings, diversity, social representations, designers-kids

Εισαγωγή

“Κοινωνικές αναπαραστάσεις παιδιών και εφήβων για τη διαφορετικότητα μέσα από το παιδικό σχέδιο” είναι το θέμα με το οποίο ασχολείται η παρούσα εργασία. Σκοπός της εργασίας είναι να δείξει πώς τα παιδιά και οι έφηβοι αποτυπώνουν τις απόψεις τους για τη διαφορετικότητα μέσα από παιδικό σχέδιο. Τα παιδικά σχέδια τα οποία έχουν επιλεγεί από το μουσείο Ελληνικής Παιδικής Τέχνης στην Αθήνα είναι 19.

Η δομή της εργασίας είναι η εξής:

Το **πρώτο μέρος** της εργασίας αποτελείται από τρία κεφάλαια τα οποία απαρτίζουν το θεωρητικό μέρος της εργασίας.

Στο πρώτο κεφάλαιο διασαφηνίζονται οι έννοιες των στάσεων, των κοινωνικών αναπαραστάσεων και της διαφορετικότητας έτσι ώστε να είναι κατανοητές στη συνέχεια της εργασίας.

Στο δεύτερο και τρίτο κεφάλαιο με τη βοήθεια της βιβλιογραφικής ανασκόπησης γίνεται αναφορά στο παιδικό σχέδιο ως προβολική τεχνική και πώς αυτό χρησιμοποιείται από την ψυχολογία και παίζει σημαντικό ρόλο στην ψυχοσύνθεση του παιδιού. Γίνεται επίσης αναφορά στη σημασία που έχει το κάθε χρώμα που χρησιμοποιείται από το κάθε παιδί και ο χώρος που καταλαμβάνει το σχέδιο πάνω στο χαρτί. Στη συνέχεια γίνεται αναφορά στην εξέλιξη του παιδικού σχεδίου σύμφωνα με τους Piaget, Gardner και Lowenfeld.

Το **δεύτερο μέρος** της παρούσας εργασίας αποτελείται από τρία κεφάλαια τα οποία απαρτίζουν το ερευνητικό μέρος .

Το τέταρτο κεφάλαιο (και πρώτο του μέρους αυτού) αποτελείται από τη μεθοδολογία. Γίνεται λόγος για την επιλογή του θέματος, το σκοπό της έρευνας, τα εργαλεία και τη μέθοδο που χρησιμοποιείται, το δείγμα της έρευνας και την περιγραφή του δείγματος, τα ερευνητικά ερωτήματα και τη δεοντολογία.

Στο πέμπτο κεφάλαιο γίνεται η ανάλυση των παιδικών σχεδίων και αναφέρονται οι μονάδες καταγραφής που προέκυψαν για την ανάλυση αυτή. Εδώ αναφέρονται και τα αποτελέσματα με τη μορφή πινάκων για την καλύτερη κατανόηση.

Στο έκτο και τελευταίο κεφάλαιο της εργασίας παρατίθενται τα συμπεράσματα στα οποία έχει καταλήξει η έρευνα όπως επίσης και οι περιορισμοί και κάποιες μελλοντικές προεκτάσεις.

ΜΕΡΟΣ Α: ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ: ΑΠΟΣΑΦΗΝΙΣΗ ΕΝΝΟΙΩΝ

Αρχικό μέλημα για την καλύτερη κατανόηση και σαφήνεια της εργασίας είναι να αποσαφηνιστούν κάποιες έννοιες οι οποίες χρησιμοποιούνται στη συγκεκριμένη εργασία. Οι έννοιες αυτές είναι οι στάσεις, οι κοινωνικές αναπαραστάσεις και η διαφορετικότητα.

1.1 Στάσεις

Σύμφωνα με τους Baron, Branscombe & Byrne (2012) ο όρος στάση χρησιμοποιείται από τους κοινωνικούς ψυχολόγους και τη κοινωνική ψυχολογία γενικότερα όταν αναφέρεται στο πως οι άνθρωποι αξιολογούν τον κοινωνικό κόσμο γύρω τους (π.χ. Olson & Maio, 2003·Petty, Wheeler, & Tornmala, 2003). Κάποιες στάσεις είναι σταθερές και δεν αλλάζουν, υπάρχουν όμως και ασταθείς στάσεις που μπορεί να ποικίλλουν (Schwarz & Bohner, 2011). Υπάρχουν ακόμα στάσεις ασαφείς και στάσεις που χαρακτηρίζονται από μεγάλη βεβαιότητα.

Το επιστημονικό πεδίο της κοινωνικής ψυχολογίας ασχολείται με τη μελέτη των στάσεων γιατί οι στάσεις μπορούν να σκιαγραφήσουν τις όψεις της κάθε εμπειρίας μας. Οι στάσεις επηρεάζουν τον τρόπο που σκεφτόμαστε ακόμα και αν αυτό αργεί να φανεί στην συμπεριφορά μας. Κάποιες στάσεις είναι έκδηλες, και κάποιες κρυφές.

«Έκδηλες είναι οι στάσεις που είναι συνειδητές, είναι προσβάσιμες δηλαδή στη συνείδηση μας, μπορούν να ελεγχθούν και καταγράφονται εύκολα. Από την άλλη, κρυφές είναι οι στάσεις που είναι ανεξέλεγκτες, μη προσβάσιμες στη συνείδηση μας» (Baron, Branscombe & Byrne, 2012, σελ.164).

Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι γίνεται μελέτη από τους κοινωνικούς ψυχολόγους για τις στάσεις των ανθρώπων για πολλά θέματα σύμφωνα με την καταγραφή των σκέψεων και των συναισθημάτων τους για αυτά τα θέματα.

Οι Eagly & Chaiken (2005) (όπως αναφέρεται στους Baron & al., 2012) επισημαίνουν ότι για τις κρυφές στάσεις κάποιου όμως απαιτείται άλλη προσέγγιση. Μια μέθοδος για την αξιολόγηση αυτή είναι το Τεστ «Κρυφής» Συσχέτισης (Implicit Association Test, IAT: Greenwald, McGhee & Schwarz, 1998). Σύμφωνα με κάποιες έρευνες για τις κρυφές και τις έκδηλες στάσεις φαίνεται ότι τα IAT δείχνουν τις εκτιμήσεις του κόσμου γύρω μας και αντιπροσωπεύουν μια βασική πλευρά της κοινωνικής νόησης. Οι στάσεις δηλαδή αποτελούν μια σημαντική δομική μονάδα της κοινωνικής σκέψης.

Ακόμη οι κοινωνικοί ψυχολόγοι υποστηρίζουν ότι οι στάσεις είναι σημαντικές γιατί μπορούν να επηρεάσουν τη συμπεριφορά του ατόμου. Αυτό συνήθως συμβαίνει όταν οι στάσεις είναι ισχυρές και προσβάσιμες (Ajzen 2001·Bizer, Tormala, Rucker & Petty 2006·Fazio 2000).

«Οι στάσεις αποκτώνται από τους ανθρώπους μέσω της κοινωνικής μάθησης. Η μάθηση αυτή περιλαμβάνει την κλασσική εξαρτημένη μάθηση, τη συντελεστική μάθηση και τη μάθηση μέσω της παρατήρησης. Οι στάσεις διαμορφώνονται μέσω της κοινωνικής σύγκρισης, όταν συγκρίνουμε δηλαδή τον εαυτό μας με τους άλλους για να προσδιορίσουμε αν είναι ορθή η άποψη μας για την κοινωνική πραγματικότητα. Αν ταυτιστούμε με μια ομάδα συνήθως αποδεχόμαστε και τις στάσεις των μελών της για να μοιάσουμε σε αυτούς που συμπαθούμε» (Baron & al., 2012, σελ.201).

1.2 Κοινωνικές Αναπαραστάσεις

Το ρήμα αναπαριστώ (representer) προέρχεται από την πρόθεση ανά + παρίστημι και σημαίνει αναπαράγω, απεικονίζω κάτι πιστά.

Σύμφωνα με τις Ρήγα και Δημονάκου (1991) όρος «αναπαράσταση» έχει βαθιές ρίζες στη φιλοσοφία και την ψυχανάλυση, ενώ η έννοια της κοινωνικής αναπαράστασης σύμφωνα με τον Γάλλο κοινωνικό ψυχολόγο S. Moscovici παραπέμπει στη θεωρία των συλλογικών αναπαραστάσεων του E. Durkheim (1898).

«Οι κοινωνικές αναπαραστάσεις είναι «διανοητικά σχήματα», δηλαδή κάποιες προκατασκευασμένες ιδέες, σκέψεις, κρίσεις, προσδοκίες με τις οποίες οι άνθρωποι προσπαθούν να κατανοήσουν (να αντιληφθούν) ή να αξιολογήσουν τη συμπεριφορά των συνανθρώπων τους, τις πράξεις τους, την ιδεολογία τους και να επικοινωνήσουν μεταξύ τους» (Ρήγα & Δημονάκου, 1991 σελ.160).

Η σύνθεσή των κοινωνικών αναπαραστάσεων αποτελείται από αφηρημένα και συγκεκριμένα στοιχεία (έννοιες και εικόνες). Σε κάθε κοινωνική αναπαράσταση αυτά τα στοιχεία έχουν μια ειδική δομή. Ο Moscovici (1976) αναφέρεται σε «χαρακτηριστικό πυρήνα» στοιχείων για κάθε κοινωνική αναπαράσταση, θεωρώντας ότι αποτελούν «ένα ειδικό και ιδιαίτερο εργαλείο γνώσης και επικοινωνίας των γνώσεών μας».

Σύμφωνα πάντοτε με τον Γάλλο ερευνητή οι κοινωνικές αναπαραστάσεις παρουσιάζονται με δύο όψεις: εκείνη της εικόνας που αναπαράγει «σε συγκεκριμένη βάση την ίδια αυτή πραγματικότητα» (Παπαστάμου, 1989) και την όψη της σημασίας που αποσκοπεί στην «αφαίρεση της έννοιας» από την πραγματικότητα. Έτσι αντιστοιχεί μια εικόνα σε κάθε έννοια (σημασία) και μια έννοια (σημασία) σε κάθε εικόνα (μορφή συμβολικής σκέψης) (Ρήγα & Δημονάκου, 1991 σελ.160).

Ο Καës (1968) επισημαίνει επίσης ότι «οι κοινωνικές αναπαραστάσεις δεν είναι απλώς ένα σύστημα εικόνων/ειδώλων αλλά είναι το αποτέλεσμα της σύγκρουσης μιας δεδομένης ομάδας των αντικειμένων του περιβάλλοντος της με τα κριτήρια κοινωνικής αναφοράς» (Ρήγα & Δημονάκου, 1991).

Σύμφωνα με το Λαμπρίδη (2004) στη σελ. 54 αναφέρεται πως «Η διαφορά μεταξύ των στάσεων και των κοινωνικών αναπαραστάσεων, είναι ότι οι κοινωνικές αναπαραστάσεις αναγνωρίζουν ότι οι διαδεδομένες απόψεις εξωτερικεύονται και θεσμοποιούνται, ενώ οι στάσεις υπάρχουν μόνο στο νου του κάθε ατόμου ξεχωριστά.».

Εντούτοις, τόσο οι κοινωνικές αναπαραστάσεις, όσο και οι στάσεις διαφοροποιούνται ανάλογα με το αν το άτομο έρχεται αντιμέτωπο με έναν «όμοιο», με τον οποίο ανήκει στην ίδια κοινωνική ομάδα ή με έναν «διαφορετικό».

1.3 Διαφορετικότητα

Ο κάθε άνθρωπος είναι μοναδικός και συνεπώς και διαφορετικός. Δεν είμαστε όλοι το ίδιο και διαφέρουμε ο ένας με τον άλλον σε πολλά και διάφορα σημεία. Και αυτό είναι που έχει σημασία και είναι πολύ σημαντικό. Η διαφορετικότητα όμως είναι ένα φαινόμενο που έχει πάρα πολύ μεγάλες διαστάσεις γενικά μέσα στα χρόνια. Αφορά την πολυπολιτισμικότητα που υπάρχει τα τελευταία χρόνια. Αυτό δημιουργεί την ανάγκη για αποδοχή αυτής της διαφορετικότητας.

Η έννοια της διαφορετικότητας εντοπίζεται σε πολλούς τομείς όπως:

α) Κάποιος μπορεί να είναι διαφορετικός λόγω του χρώματος του. Άλλοι είναι λευκοί και άλλοι μαύροι. Κάτι τέτοιο δεν μπορεί να αποτελεί κριτήριο αξιολόγησης του κάθε ανθρώπου. Ούτε είναι λόγος για διακρίσεις κάτι το οποίο συμβαίνει και μάλιστα πολύ έντονα στις μέρες μας.

β) Η διαφορετικότητα μπορεί να έχει σχέση με τις πολιτισμικές πεποιθήσεις του κάθε ατόμου, τη θρησκεία και τη γλώσσα, ακόμα και με την εθνικότητα. Κανένας δεν μπορεί να αναγκάσει τον άλλον να πιστεύει κάτι το οποίο δεν τον εκφράζει και δεν θέλει. Είναι δικαίωμα του καθενός να ασπάζεται και να πιστεύει ότι εκφράζει τον κάθε ένα.

γ) Διαφορετικότητα εντοπίζεται σε κάποιον που έχει μια μορφή αναπηρίας (σωματική ή νοητική) όπως για παράδειγμα είναι η δυσλεξία ή ο αυτισμός, κάτι το οποίο αποτελεί κομμάτι του εαυτού του, τον κάνει διαφορετικό από κάποιους άλλους και ξεχωριστό. Μπορεί αυτό το πρόβλημα να του δημιουργεί κάποια προβλήματα στην καθημερινότητα του, κάποιος για παράδειγμα που έχει δυσλεξία να αντιμετωπίζει προβλήματα ορθογραφίας και ανάγνωσης αλλά αυτό δεν είναι κάτι που πρέπει να κάνει το άτομο να ντρέπεται για αυτό. Αντίθετα, αυτό το άτομο μπορεί να είναι χαρισματικό και ευφυή σε κάποιους άλλους τομείς της ζωής του όπως είναι η ζωγραφική ή τα μαθηματικά κ.α.

δ) Ιδιαίτερη σημασία εντοπίζεται και στην εξωτερική εμφάνιση κάποιου (χοντρός, αδύνατος, ψηλός, κοντός κ.α.). Με βάση την εξωτερική εμφάνιση διακρίνονται οι άνθρωποι σε περισσότερο ή λιγότερο ελκυστικοί.

Όταν η διαφορετικότητα δεν είναι αποδεκτή, κάτι το οποίο συμβαίνει συχνά τότε έχουμε τις προκαταλήψεις και τα στερεότυπα και δημιουργούνται έτσι πολλές συγκρούσεις και διακρίσεις.

Σύμφωνα με τον Baron και τους συνεργάτες του (2012) με τον όρο προκατάληψη εννοούμε τα αρνητικά συναισθήματα που μπορεί να έχει κάποιος για κάποιον άλλο ή για μια ομάδα.

Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με τον Λαμπρίδη (2004) προκατάληψη είναι « το να κατέχει κανείς υποτιμητικές, κοινωνικές στάσεις γνωστικές απόψεις, έκφραση αρνητικών αισθημάτων εκδήλωση εχθρικής συμπεριφοράς προς τα μέλη μίας ομάδας, επειδή συμβαίνει να έχουν την ιδιότητα του μέλους της συγκεκριμένης κοινωνικής ομάδας».

Με τον όρο στερεότυπα εννοούμε τις απόψεις που μπορεί να έχει κάποιος για τις κοινωνικές ομάδες με βάση τα χαρακτηριστικά που θεωρείται ότι έχουν κοινά. Κάποια χαρακτηριστικά για παράδειγμα είναι οι σωματικές και φυσικές ικανότητες, το φύλο, η ηλικία, η θρησκεία, η εθνικότητα, οι πολιτικές και κοινωνικές αντιλήψεις. Τα στερεότυπα επηρεάζουν την επεξεργασία των κοινωνικών πληροφοριών.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: ΠΡΟΒΟΛΗ ΚΑΙ ΠΑΙΔΙΚΟ ΣΧΕΔΙΟ

2.1 Η προβολική τεχνική στο παιδικό σχέδιο

Μέσα από το σχέδιο τα παιδιά εκφράζονται, δείχνουν τα αισθήματά τους και αποκαλύπτουν πλευρές της προσωπικότητάς τους. Γιαυτό το λόγο πολλοί ερευνητές χρησιμοποίησαν το παιδικό σχέδιο ως μέσο για να αξιολογήσουν την προσωπική και συναισθηματική κατάσταση των παιδιών.

Σύμφωνα με την Μυλωνάκου Κεκέ (2009) το παιδικό σχέδιο ανήκει στις προβολικές τεχνικές και αφορά την «ακούσια απόδοση των αναγκών, ορμών, αντιλήψεων, στάσεων και τρόπων συμπεριφοράς του παιδιού στο σχέδιο». Ένας κίνδυνος που αφορά την έννοια της προβολής έχει να κάνει με το γεγονός ότι παραπέμπει και στην ψυχαναλυτική θεωρία αλλά και στην θεωρία της καθαρά προβολικής ψυχολογίας. Η ψυχαναλυτική θεωρία ξεκίνησε με τις έρευνες του Freud ο οποίος όμως δεν χρησιμοποίησε άμεσα το παιδικό σχέδιο. Εκείνη που το μελέτησε πρώτη είναι η Morgenstern το 1927 στα πλαίσια της ψυχανάλυσης. Η Morgenstern έδωσε ιδιαίτερη σημασία στα σύμβολα που είχαν σχέση με τη σεξουαλικότητα.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχουν τα παραδείγματα των παρακάτω προβολικών τεχνικών που αναφέρει η Μυλωνάκου Κεκέ (2009) και είναι τα εξής:

α) Το σχέδιο του σπιτιού

Το 1948 η Minkowska δημιούργησε την τεχνική (test) του σπιτιού σχετικά με την προσωπικότητα και τον τρόπο ζωής του παιδιού. Από τα σχέδια που μελέτησε ξεχώρισε δύο τύπους, τον αισθητηριακό (sensoriel) και τον λογικό-νοητικό (rationnel).

Όσον αφορά τον αισθητηριακό τύπο το σπίτι δεν έχει φόρμα, βρίσκεται όμως μέσα σε ένα περιβάλλοντα χώρο με κίνηση και ζωή, ήλιο, δέντρα, λουλούδια κ.α.

Στον λογικό-νοητικό τύπο υπάρχει αυστηρότητα, ακινησία και ακρίβεια στη φόρμα, καθώς απουσιάζει το περιβάλλον.

Η θέση της Minkowska δέχθηκε κριτική από άλλους μελετητές. Συνεχιστές της ήταν η Ribault η οποία το 1965 πρόσθεσε στην έρευνα με το σχέδιο του σπιτιού την ποσοτικοποίηση των παραμέτρων του σχεδίου και η Mijlkonitch, το 1985 κατηγοριοποίησε την ανάπτυξη και εξέλιξη των σχεδίων σύμφωνα με μια ορισμένη τυπολογία και δημιούργησε μια κλίμακα.

β) Το σχέδιο του σπιτιού, του δέντρου και του ανθρώπου (House – Tree - Person)

Ο Buck το 1948 πρότεινε στην Αμερική μια προβολική τεχνική, την House – Tree – Person (H-T-P) αξιοποιώντας τα σχέδια του σπιτιού, του δέντρου και του ανθρώπου. Τα τρία αυτά σύμβολα δείχνουν την αντίληψη του σχεδιαστή για τα βασικά σημεία της ζωής. Χρησιμοποίησε αρχικά την τεχνική της H-T-P για τη μέτρηση της νοημοσύνης. Αργότερα συνειδητοποίησε ότι τα σχέδια αυτά (σπιτιού, δέντρου , ανθρώπου) χρησιμεύουν και για την εκτίμηση της προσωπικότητας.

Σχετικά με τα τρία αυτά σύμβολα:

- Το *σπίτι* συμβολίζει το περιβάλλον μέσα στο οποίο ζει ο σχεδιαστής.
- Το *δέντρο* συμβολίζει την ανάπτυξη του σχεδιαστή.
- Ο *άνθρωπος* δίνει στοιχεία για την ωριμότητα και την προσωπικότητα του σχεδιαστή.

γ) Το σχέδιο του δέντρου

Το σχέδιο του δέντρου χρησιμοποιήθηκε, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, από τον Buck το 1948 στην Αμερική σε συνδυασμό με το σχέδιο του σπιτιού και το σχέδιο του ανθρώπου. Το 1949, στη Γερμανία, ο Koch δημιούργησε ως προβολική τεχνική το σχέδιο του δέντρου, μη γνωρίζοντας για τον Buck. Στη βιβλιογραφία αναγράφεται ότι ο Buck συνδύασε την τεχνική της Goodenough (ανθρώπου), Minkowska (σπιτιού) και Koch (δέντρου). Κάτι τέτοιο όμως δεν στηρίζεται κάπου καθώς ο Koch δημιούργησε το test του ένα χρόνο αργότερα από τον Buck και μάλιστα με διαφορετική θεώρηση από αυτόν.

δ) Το σχέδιο της ανθρώπινης φιγούρας

Το 1949 η Machover, στην Αμερική χρησιμοποίησε το σχέδιο του ανθρώπου της Goodenough με έναν εντελώς διαφορετικό τρόπο. Με το σχέδιο αυτό δεν θα μετρούσε την πνευματική ανάπτυξη του παιδιού αλλά είχε σκοπό τη μελέτη της προσωπικότητας (συγκρούσεις, παρορμήσεις, συναισθηματικά προβλήματα).

Κατά την Goodenough (1926) στο σχέδιο του ανθρώπου, κάποια χαρακτηριστικά όπως η ακρίβεια, η βεβαιότητα στη χάραξη των γραμμών χωρίς διαγραφές και οι λεπτομέρειες δείχνουν την νοητική ωριμότητα του σχεδιαστή. Από την άλλη κατά την Machover τα χαρακτηριστικά αυτά δείχνουν την ανησυχία και την ανάγκη του σχεδιαστή να ζει σε ένα περιβάλλον καλά οργανωμένο, τέτοιο ώστε να εμπνέει ασφάλεια. Δείχνει την επιθυμία να κυριαρχήσει στο περιβάλλον του με μια υπερβολική ακρίβεια όταν πιστεύει ότι απειλείται μέσα σε αυτό (βλ. και Machover, 1980).

Η συμβολή της τεχνικής αυτής ήταν ουσιαστική καθώς έγινε μια συλλογή στοιχείων τα οποία είχαν μεγάλη σημασία στο σχέδιο του ανθρώπου. Δημιούργησε λοιπόν έναν «οδηγό» ερμηνείας των παιδικών σχεδίων μελετώντας πολλά σχέδια ανθρώπινης φιγούρας από όλες τις ηλικίες.

2.2 Σχέδιο, ψυχολογία και ψυχανάλυση

Σύμφωνα με την Μέλανι Κλάιν «η ψυχανάλυση των παιδιών δείχνει πάντα ότι πίσω από το σχέδιο, τη ζωγραφική, τη φωτογραφία κρύβεται μια πολύ πιο βαθιά ασυνείδητη δραστηριότητα: η γέννηση και η παραγωγή στο ασυνείδητο του αναπαριστάμενου αντικειμένου» (όπως αναφέρεται στη Meredieu 1981, σελ.91).

Σύμφωνα με τη Meredieu (1981) σε όλες τις μελέτες όπου έχουν γίνει για το παιδικό σχέδιο κυριαρχεί η ψυχολογική οπτική. Το παιδικό σχέδιο χρησιμοποιήθηκε στα τεστ μέτρησης του δείκτη νοημοσύνης (IQ) αλλά και της προσωπικότητας. Γίνεται ερμηνεία του σχεδίου ως προς το τι δηλώνει, το νόημα του. Μέσα από το σχέδιο γίνεται η πρόσβαση στην προσωπικότητα του σχεδιαστή επειδή αποτελεί τόπο προβολής, η οποία έχει διπλή σημασία: ψυχολογικής και ψυχαναλυτικής.

Ο Μαγουλιώτης (1989) δηλώνει πως μέσα από το παιδικό σχέδιο μπορεί κανείς να διακρίνει την ψυχική κατάσταση του παιδιού, στοιχεία του χαρακτήρα του και της προσωπικότητας του. Μέσα από το παιδικό σχέδιο το παιδί προβάλλει το εγώ του.

Το θέμα του παιδικού σχεδίου μπορεί να εξεταστεί πολύπλευρα. Να μελετηθεί δηλαδή ο τρόπος που το παιδί χρησιμοποιεί γραμμές και μορφές, την επιλογή του χρώματος και του χώρου. Μέσα από όλα αυτά φαίνεται η συναισθηματική και νοητική κατάσταση του παιδιού.

Όσον αφορά τη **γραφολογία**, τη γραμμή δηλαδή φαίνεται από το χέρι η ένταση και η νευρική κατάσταση. Ακόμα αν οι γραμμές είναι καμπύλες και ελικοειδείς, τα άτομα χαρακτηρίζονται ως ευαίσθητα και συνεσταλμένα. Αν υπάρχουν ορθές γωνίες και σκληρές-έντονες γραμμές τα άτομα χαρακτηρίζονται ως επιθετικά και ρεαλιστικά.

Σχετικά με το **χώρο** και το κατά πόσο επιφάνεια καλύπτει δείχνει την αυτοκυριαρχία του σχεδιαστή, τις αναστολές και τα προβλήματα του. Το φοβισμένο άτομο ζωγραφίζει μικροσκοπικά σύμβολα στο κέντρο της σελίδας ενώ αυτό που είναι ασταθές χρησιμοποιεί όλο το φύλλο του χαρτιού με νευρικές γραμμές (Meredieu 1981, σελ. 94).

Η Meredieu (1981) αναφέρει ότι αν υπάρξει χώρισμα του χαρτιού σε διάφορες ζώνες τότε η κάθε ζώνη έχει ιδιαίτερη ψυχολογική σημασία γιατί ο συναισθηματικός χρωματισμός διαφέρει από πολιτισμό σε πολιτισμό.

Ακόμα το **χρώμα** αποτελεί ένα σημαντικό κριτήριο αξιολόγησης του παιδικού σχεδίου γιατί μπορεί να φανερώσει πολλές πτυχές της προσωπικότητας του παιδιού, των συναισθημάτων του και γενικότερα της ψυχολογίας του.

Σε όλα τα παραπάνω συμφωνεί και ο Μαγουλιώτης (1989) ο οποίος θεωρεί ότι ο τρόπος γραφής, το ίχνος του μολυβιού και η εκμετάλλευση του χώρου στο χαρτί από το παιδί παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον από κάποιον ψυχολόγο. Όπως επίσης μεγάλη σημασία έχει και το χρώμα το οποίο θα χρησιμοποιήσει το παιδί γιατί εκτός από αυτό που συμβολίζει, έχει ιδιαίτερη σημασία και για το παιδί. Μέσα από το χρώμα που θα χρησιμοποιήσει το παιδί δείχνει τον ψυχικό του κόσμο ο οποίος επηρεάζεται από τον περιβάλλον του, φυσικό και κοινωνικό. Αν για παράδειγμα έχει καλό καιρό θα χρησιμοποιήσει έντονα χρώματα και θα ζωγραφίσει πράσινα λιβάδια και θάλασσες ενώ αν ο καιρός δεν είναι καλός και είναι βροχερός θα χρησιμοποιήσει μουντά και θαμπά χρώματα. Θα κάνει σύννεφα και τοπίο φθινοπωρινό. Τα θαμπά αυτά χρώματα που θα χρησιμοποιήσει μπορεί να δείχνουν και κάποια στενοχώρια του παιδιού. Και αυτό γιατί το παιδί ζωγραφίζει αυτό που αισθάνεται.

2.2.1 Χώρος

Ακόμη ένα κριτήριο το οποίο χρησιμοποιείται για την ερμηνεία των παιδικών σχεδίων αποτελεί ο χώρος που καταλαμβάνει το σχέδιο του κάθε παιδιού πάνω στο χαρτί. Το μέγεθος του σχεδίου αυξάνει ανάλογα με την ηλικία και με την επιφάνεια που πρέπει να καλυφθεί. Παρατίθενται παρακάτω κάποιες τέτοιες περιπτώσεις τις οποίες αναφέρει ο Μπέλλας (1986).

α) Ένα σχέδιο που βρίσκεται στη μέση του χαρτιού δείχνει ένα άτομο ομαλό με συναίσθημα ασφαλείας. Τα τυχόν προβλήματα του ποτέ δεν είναι άλυτα.

β) Ένα σχέδιο το οποίο είναι μικρό, συνήθως στις γωνίες του χαρτιού φανερώνει ένα άτομο καταθλιπτικό και συνεσταλμένο. Συνήθως συναντάει δυσκολίες κατά την προσαρμογή του όσον αφορά το οικογενειακό του περιβάλλον και προσπαθεί και θέλει να διακριθεί έχοντας τη στήριξη και βοήθεια των άλλων. Τα άτομα τα οποία είναι για κάποιο λόγο τρομοκρατημένα περιορίζονται στα περιθώρια του χαρτιού.

γ) Όταν το σχέδιο είναι μεγάλο όσον αφορά τις διαστάσεις φανερώνεται η εξωστροφική διάθεση του παιδιού και η τάση για κυριαρχία. Η εύκολη και γρήγορη κατάληψη του λευκού χαρτιού με ευκολία δείχνει οργανική ευεξία και υπεροψία. Τα παιδιά αυτά όταν πρόκειται να ενεργήσουν ελεύθερα μέσα στο περιβάλλον τους νιώθουν μια ενόχληση.

δ) Όταν το σχέδιο ξεπερνάει το χαρτί, αποτυπώνεται δηλαδή μόνο το ένα μέρος του σχεδίου τότε φαίνεται η ευκολία στις κοινωνικές επαφές. Αυτό συνήθως φαίνεται όταν έχουμε αποτύπωση δρόμων και σκάλες που οδηγούν σε σπίτι. Τα άτομα αυτά που δεν τους φτάνει το χαρτί για να ζωγραφίζουν ίσως διακατέχονται από τάση εξέγερσης κατά της αυθεντίας και των νόμων.

ε) Ο ασταθής και ο παρορμητικός χαρακτήρας θα καλύψουν όλο το χαρτί, ενώ ο ψυχαναγκαστικός θα σκορπιστεί εδώ κι εκεί στην επιφάνεια του χαρτιού.

στ) Τέλος ένα σχέδιο μπορεί να χωριστεί σε ζώνες όπου η κάθε ζώνη έχει τη δική της σημασία. Ότι είναι ζωγραφισμένο προς τα αριστερά συμβολίζει την εσωτερική ζωή, το παρελθόν, τη μητρότητα, τη δεκτικότητα, το συντηρητικό πνεύμα, ενώ ότι είναι προς τα δεξιά συμβολίζει τη στροφή προς το μέλλον, τη λογική, την κυριαρχία, το επιχειρηματικό πνεύμα, τη δραστηριότητα.

Όσον αφορά τον οριζόντιο χώρο υπάρχουν τρεις ζώνες: η κατώτερη, η μεσαία και η ανώτερη. Η κατώτερη έχει να κάνει με το υποσυνείδητο και το ασυνείδητο σχετικά με τις απολαύσεις, το ερωτικό και σεξουαλικό στοιχείο. Η μεσαία έχει να κάνει με τα καθημερινά ενδιαφέροντα γύρω από τον άνθρωπο. Και τέλος, η ανώτερη ζώνη με την πνευματική και ιδανική ζωή, τις επαφές του ατόμου με τον κόσμο.

2.2.2 Χρώμα

Όπως έχει ήδη αναφερθεί και παραπάνω η επιλογή του χρώματος που θα κάνει ένα παιδί στο σχέδιο του μπορεί να δείξει πολλά πράγματα για την ψυχосύνθεση του και για την κατάσταση (ψυχολογική) στην οποία βρίσκεται.

Σύμφωνα με την Meredieu (1981) η απουσία χρώματος δείχνει πως υπάρχει «συναισθηματικό κενό» ενώ η «αρμονική» ένταξη στο σχέδιο ότι υπάρχει καλή ισορροπία. Υποστηρίζει πως η προτίμηση και χρησιμοποίηση των βασικών χρωμάτων (κόκκινο, κίτρινο, μπλε) αποτελεί καλό σημάδι. Ενώ η υπερβολική χρησιμοποίηση του κόκκινου δείχνει έντονη επιθετικότητα. Το κόκκινο και το κίτρινο είναι χρώματα «απάγωγα» που ευνοούν την εξωστρέφεια προς τον έξω κόσμο ενώ το μπλε και το πράσινο είναι χρώματα «προσαγωγά» που ευνοούν την εσωστρέφεια, στροφή προς τον εαυτό μας. Για την κατανόηση της αξίας του κάθε χρώματος είναι απαραίτητη η ηρεμία, η ένταξη του στο πλαίσιο αναφοράς σχέδιο-δημιουργός-περίγυρος.

Παρακάτω θα αναφερθούν κάποια χρώματα, τα οποία επιλέγονται από τα παιδιά στα σχέδια τους, μαζί με τις ερμηνείες που μπορεί να έχουν όπως αναφέρονται στον Μπέλλα (1986):

1. **Κόκκινο:** παιδική και νευρωτική συμπεριφορά, θυμός, συγκινήσεις, ευαισθησία, αυθορμητισμός
2. **Πορτοκαλί:** συναισθηματική εξωστρέφεια, ηρεμία, θερμή συμπεριφορά, προβολή του εγώ
3. **Κίτρινο:** φιλοδοξία, συμπάθειες ή αντιπάθειες, δυναμισμός, ρυθμίσεις στις σχέσεις
4. **Πράσινο:** ευαισθησία, κοινωνικότητα, ψυχολογική επαφή
5. **Πράσινο ανοιχτό:** τάση για εξωστρέφεια
6. **Πράσινο κλειστό:** τάση για εσωστρέφεια με συγκινήσεις

7. **Γαλάζιο:** λογική, συναισθηματική συμπεριφορά
8. **Γαλάζιο κλειστό:** επικράτηση των λογικών δυνάμεων
9. **Υπερβολή του γαλάζιου:** Υπερελεγχόμενο υποκείμενο
10. **Γκρι:** ισχυρογνωμοσύνη, πείσμα, πνεύμα αντιλογίας, δύσκολα και δύστροπα παιδιά
11. **Μώβ:** συναισθηματικές διαταραχές
12. **Μαύρο:** νευρωτικές και εφηβικές διαταραχές, καταθλιπτικά άτομα
13. **Γκρίζο:** δυσπιστία, σωφροσύνη, αρνητική συμπεριφορά, εχεμύθεια
14. **Λευκό:** εκρηκτικές και απότομες αντιδράσεις, χρησιμοποιείται από σχιζοφρενικούς και επιληπτικούς συνήθως

Τα χρώματα αξιολογούνται και ερμηνεύονται με βάση τον συνδυασμό τους και όχι με βάση την παράταξη τους. Για παράδειγμα ο πιο συχνός συνδυασμός είναι του γαλάζιου, του κόκκινου και του πράσινου και δείχνει την κανονική προσωπικότητα. Στα κανονικά παιδιά συνήθως αρέσει να χρησιμοποιούν μια ποικιλία χρωμάτων και όχι να κάνουν επανάληψη κάποιου χρώματος. Εκτός από τους βασικούς τόνους χρησιμοποιούν και συμπληρωματικούς τόνους προσπαθώντας να πετύχουν την αρμονία στα σχέδια τους.

Ακόμα ανάλογα με την ένταση, την φωτεινότητα και την πυκνότητα των χρωμάτων πληροφορούμαστε αν το παιδί ενεργεί κάτω από χαλάρωση ή από ένταση. Αν τα χρώματα βγαίνουν έξω από τα περιγράμματα δείχνουν έντονη συναισθηματική κατάσταση. Η αρμονία σε ένα σχέδιο και η φυσικότητα των χρωμάτων δείχνουν ένα παιδί κανονικό με κοινωνική ενσωμάτωση. Τα αταίριαστα χρώματα όμως δείχνουν συναισθηματικές διαταραχές (Μπέλλας, 1986).

2.3 Παιδικό Σχέδιο

Σύμφωνα με την Μυλωνάκου Κεκέ (2009) ο άνθρωπος από πολύ παλιά είχε την ανάγκη να εκφραστεί, να μιλήσει, να δείξει ότι σκεφτόταν και αισθανόταν. Το κατάφερε αυτό μέσα από το παιδικό σχέδιο, ήδη από τα παλιά χρόνια με διάφορους τρόπους, είτε γράφοντας στους βράχους, στις πέτρες ή στο χώμα, κάτι το οποίο στις μέρες μας έχει εξελιχθεί σε αυτό που λέμε τέχνη, χρησιμοποιώντας ποικίλες τεχνικές και υλικά. Ιδιαίτερα, όταν τα σχέδια των παιδιών χαρακτηρίζονται από αυθορμητισμό και από συναισθήματα, το τι νιώθει δηλαδή ένα παιδί, στενοχώρια, λύπη, χαρά κ.α. δίνουν πολλές πληροφορίες. Εντυπωσιακό είναι το γεγονός ότι η συστηματική μελέτη των παιδικών σχεδίων φαίνεται να ξεκίνησε στο τέλος του 19ου αιώνα.

Οι Γκλιν και Σιλκ (2000) στο ερώτημα τι είναι σχέδιο δηλώνουν πως τα περισσότερα παιδιά τα οποία έχουν δυτικές επιρροές κάνουν σχέδια τα οποία αποτελούν εικόνες, αναπαραστάσεις δηλαδή κάποιου αντικειμένου. Σχέδια και εικόνες ταυτίζονται και γίνεται όλο και πιο δύσκολος ο διαχωρισμός τους για να δοθεί ένας ορισμός.

Η οπτική του κάθε ερευνητή επηρεάζει τις έρευνες για τα παιδικά σχέδια. Η Μυλωνάκου Κεκέ (2009) στη σελ.105 αναφέρει τα εξής:

Οι πρώτες μελέτες σχετικά με τα σχέδια των παιδιών είναι αυτή του Cooke το 1885 με άρθρο του «Art teaching and child natures» (Η διδασκαλία της τέχνης και η φύση του παιδιού) και των Perez (1888) και Barres (1895) (βλ. Μπέλλας, 1975) καθώς και του Lombroso (1867) (βλ. Κασσωτάκης, 1979).

Η πρώτη όμως συστηματική μελέτη όσον αφορά τα παιδικά σχέδια ήταν εκείνη του Ιταλού Ricci. Ξεκίνησε την έρευνα όταν έφθασε να κατέχει περισσότερα από 1.000 παιδικά σχέδια. Τα αποτελέσματα δημοσιεύθηκαν στο βιβλίο του *L'arte dei bambin* (Η τέχνη των παιδιών) από τις εκδόσεις Zanichelli, το οποίο βιβλίο μεταφράστηκε στα αγγλικά και στα γερμανικά. Ο Ricci ήταν ένας «μελλοντικός» κριτικός και ιστορικός της τέχνης και όχι ένας ψυχολόγος. Έδωσε ιδιαίτερη σημασία στο γραφικό αποτέλεσμα. Ο ίδιος έχει δηλώσει (Ricci 1959, σελ.26) ότι θέλησε «να μελετήσει τον τρόπο με τον οποίο η αίσθηση της τέχνης γεννιέται και εξελίσσεται στα παιδιά».

Αργότερα οι έρευνες που έγιναν από το 1885 έως το 1920 είχαν ως σκοπό την ταξινόμηση της παιδικής τέχνης. Πρέπει να σημειωθεί εδώ ότι πολλοί από τους πρώτους ερευνητές αποδέχθηκαν ότι ένα παιδικό σχέδιο είναι η αποτύπωση της πραγματικότητας έτσι όπως την έχουν τα παιδιά στο μυαλό τους, οπότε το παιδικό σχέδιο γίνεται μέσα από τις σκέψεις και τα συναισθήματα του παιδιού. Το παιδί προσπαθεί και θέλει να επικοινωνήσει μέσα από τα σχέδια του. Μπορεί κανείς να αντιληφθεί πολλά πράγματα για την προσωπικότητα, τα συναισθήματα και τις ανησυχίες του. Μέσα από την ζωγραφική το παιδί εκφράζεται και αφήνεται ελεύθερο να δημιουργήσει αυτό που σκέφτεται και θέλει να αποτυπώσει (Μυλωνάκου Κεκέ, 2009).

Σύμφωνα με την Μυλωνάκου Κεκέ (2009) τα τέλη του 19ου και 20ού αιώνα θεωρούνται πολύ σημαντικά όσον αφορά την τέχνη και όχι μόνο. Διάφοροι καλλιτέχνες έδειξαν το ενδιαφέρον τους για την παιδική τέχνη και τα χαρακτηριστικά της. Θέλησαν μέσα από την ζωρότητα, την αυθεντικότητα και τον αυθορμητισμό των παιδιών να αναπτύξουν το δικό τους καλλιτεχνικό ύφος. Ο Fineberg (1997) αναφέρει τα λόγια του Andre Breton στον Vlaeminck Maurice, το 1902: «Έχω την επιθυμία να μελετήσω τα σχέδια των παιδιών. Εκεί βρίσκεται η αλήθεια, χωρίς καμία αμφιβολία». Όλο αυτό οδήγησε κάποιους ζωγράφους (Kandinsky, Munter, Klee, Picasso, Miro κ.α.) και άλλους καλλιτέχνες να ασχοληθούν και να μελετήσουν λεπτομέρειες και στοιχεία από την παιδική τέχνη (όπως αναφέρεται στη Μυλωνάκου Κεκέ, 2009).

Ακόμα σύμφωνα με τον Arnheim (2004) «οι ζωγραφιές των μικρών παιδιών κρύβουν μια αλήθεια η οποία προέρχεται από τον τρόπο με τον οποίο τα παιδιά βλέπουν τον κόσμο και έχουν έντονη διάθεση για εξερεύνηση. Και αυτό γιατί τα παιδιά ανακαλύπτουν τον κόσμο, παρά τον μιμούνται» (όπως αναφέρεται στη Μυλωνάκου Κεκέ 2009, σελ.24) (βλ. Arnheim, 2004).

Υπάρχουν πολλά και διαφορετικά είδη σχεδίων μέσα από τα οποία προβάλλονται και εκφράζονται όσα είναι σημαντικά για τον σχεδιαστή.

- Για παράδειγμα μέσα από την προβολική τεχνική του σχεδίου του **σπιτιού** ο σχεδιαστής δίνει πολλές πληροφορίες για την οικογένεια του και για τις σχέσεις μεταξύ των μελών.
- Μέσα από την προβολική τεχνική του σχεδίου του **δέντρου** δίνονται πληροφορίες για την προσωπικότητα του ατόμου, την εικόνα του εαυτού του και τη νοημοσύνη του.
- Μέσα από την προβολική τεχνική του σχεδίου **σπίτι-δέντρο-άνθρωπος** (House-Tree-Person) παίρνουμε πληροφορίες για πολλές πλευρές της ζωής του σχεδιαστή. Με το σπίτι δίνονται πληροφορίες για το περιβάλλον μέσα στο οποίο ζει ο σχεδιαστής. Με το δέντρο έχουμε πληροφορίες σχετικές με την ανάπτυξη του σχεδιαστή. Και με το σχέδιο του ανθρώπου έχουμε πληροφορίες για την ωριμότητα και την προσωπικότητα του σχεδιαστή (Buck, 1948).
- Μέσα από την τεχνική του σχεδίου της **ανθρώπινης φιγούρας** ο σχεδιαστής δίνει στοιχεία για την προσωπικότητα του, την εικόνα του εαυτού του και τις αλληλεπιδράσεις με τους άλλους.

Γίνεται έτσι περισσότερο κατανοητό το πόσο πολλά πράγματα μπορούν να δώσουν τα σχέδια και συγκεκριμένα τα παιδικά σχέδια κατά την ανάλυση τους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ: ΕΞΕΛΙΞΗ ΠΑΙΔΙΚΟΥ ΣΧΕΔΙΟΥ

3.1 Οι απόψεις του Jean Piaget

Όπως είναι γνωστό, η θεωρία του Piaget (Piaget & Inhelder, 1969) κυριάρχησε στην αναπτυξιακή ψυχολογία. Ο Piaget δεν μελέτησε το παιδικό σχέδιο αυτό καθ' αυτό. Το ενδιαφέρον του επικεντρώθηκε στην αναπαράσταση του χώρου μέσα από το παιδικό σχέδιο. Ακόμα το χρησιμοποίησε για να ενισχύσει τη θεωρία του όσον αφορά την αναπτυξιακή αναπαράσταση του κόσμου από το παιδί.

Σύμφωνα με την Μυλωνάκου-Κεκέ (2009), ο Piaget απέδωσε στο σχέδιο μια λειτουργία ενδιάμεση, ανάμεσα δηλαδή στο συμβολικό παιχνίδι και τις νοητικές εικόνες. Η άποψη του ότι η γνωστική ανάπτυξη περνά μέσα από στάδια τον έκανε να κατατάζει τα παιδικά σχέδια σε στάδια, κάτι το οποίο προτάθηκε από τον Luquet το 1913.

Ο Piaget ήταν υποστηρικτής της άποψης και της ιδέας ότι όσο εξελίσσονται τα παιδικά σχέδια, εξελίσσεται και η έννοια του χώρου και της αναπαράστασης του, κάτι που εξαρτάται από το στάδιο ανάπτυξης που βρίσκεται το κάθε παιδί.

Τα στάδια-φάσεις που προτείνει ο Piaget (Piaget & Inhelder 1948, 1963) για το παιδικό σχέδιο σύμφωνα με το Luquet είναι τα εξής (Μυλωνάκου Κεκέ 2009):

α) Δυσκολίες στη συνθετική ικανότητα (τυχαίος ρεαλισμός-αποτυχημένος ρεαλισμός, μέχρι 4 ετών)

Εδώ δεν υπάρχει σταθερότητα στα μεγέθη και δεν γίνονται προσπάθειες για απεικόνιση του βάθους. Παρατηρούνται κάποιες λεπτομέρειες στο σχέδιο όπως π.χ. ένας άνθρωπος με δυο χέρια τα οποία χέρια μπορεί να σχεδιάζονται στο κεφάλι. Τα σχήματα παρουσιάζονται σωστά στις απλούστερες εικόνες ενώ στις σύνθετες όχι (μάτια έξω από το πρόσωπο, έπιπλα έξω από το σπίτι). Το παιδί στο στάδιο αυτό δεν είναι σε θέση να ερμηνεύσει το σχέδιο του όταν το ζωγραφίζει αλλά όταν το τελειώσει. Ωστόσο οι ερμηνείες αυτές μπορούν να αλλάξουν με τον καιρό (Γκλιν & Σιλκ, 2000).

β) Νοητικός ρεαλισμός (4-10 ετών)

Το παιδί εξελίσσει τις λεπτομέρειες. Ζωγραφίζει αυτό που γνωρίζει για ένα αντικείμενο. Γίνεται διάκριση εσωτερικού-εξωτερικού χώρου αλλά δεν συμβιβάζεται με την έννοια του προβολικού χώρου.

Τα παιδικά σχέδια εδώ είναι πιο ρεαλιστικά. Κάποια σχέδια ονομάζονται «διαφάνειες» και κάποια άλλα «ακτινογραφίες». Στις ακτινογραφίες ανήκουν εκείνα τα σχέδια που δεν είναι ορατά στην πραγματικότητα όπως είναι το έμβρυο στην κοιλιά της μητέρας. Και στις διαφάνειες ανήκουν τα σχέδια στα οποία το παιδί δείχνει ένα αντικείμενο το οποίο κανονικά δεν φαίνεται όπως είναι το ένα πόδι ενός αναβάτη πάνω στο άλογο, το οποίο πόδι φαίνεται μέσα από το σώμα του αλόγου (Γκλιν & Σιλκ, 2000).

γ) Οπτικός ρεαλισμός (8-9 ετών)

Εδώ εμφανίζεται η προβολική απεικόνιση αποκτώντας το παιδί την προοπτική. Καθώς το παιδί μεγαλώνει εξελίσσεται και το σχέδιο. Καταφέρνει να απεικονίσει όσο καλύτερα μπορεί την πραγματικότητα. Διακατέχεται από φαντασία και ελευθερία όσον αφορά την έκφραση του. Φαίνεται να μην είναι ικανοποιημένο από τα σχέδια του λόγω των αποτελεσμάτων του (Γκλιν & Σιλκ, 2000).

Η θέση του Piaget για το παιδικό σχέδιο έλαβε έντονη κριτική από πολλούς μελετητές για το λόγο ότι ο Piaget δεν ανέπτυξε δική του θεωρία για το παιδικό σχέδιο αλλά ενσωμάτωσε τη θεωρία του Luquet στη δική του θεωρία για τη γνωστική ανάπτυξη.

Οι Thomas & Silk (1990) στη σελ.31 παραθέτουν (όπως αναφέρεται στη Μυλωνάκου Κεκέ, 2009) ότι «η θεωρία του δεν αναλύει επαρκώς τα οργανωτικά και διαδικαστικά ζητήματα που αντιμετωπίζει το παιδί στη προσπάθεια του να δημιουργήσει ένα σχέδιο. Η ελλιπής θεώρηση αυτών των παραγόντων παραγωγής, που περιλαμβάνονται στη μεταφορά της νοητικής εικόνας ή της εννοιολογικής γνώσης σε μια αναγνωρίσιμη αναπαράσταση στο χαρτί, οδήγησε τον Piaget σε υποτίμηση της γνώσης των παιδιών».

Ακόμα υπογραμμίζει ο Freeman (1972) (όπως αναφέρεται στη Μυλωνάκου Κεκέ, 2009) ότι η αυστηρή οριοθέτηση της πνευματικής ανάπτυξης σε στάδια είναι ελλιπής όσον αφορά στην ανάπτυξη των σχεδίων.

3.2 Οι απόψεις του Howard Gardner

Ο Gardner είναι γνωστός με τη θεωρία του όσον αφορά την πολλαπλή νοημοσύνη. Ακόμα έδειξε μεγάλο ενδιαφέρον και μελέτησε τα παιδικά σχέδια.

Ως συγγραφέας ασχολήθηκε ιδιαίτερα με την τέχνη των παιδιών. Στο βιβλίο του «Καλλιτεχνικά μουντζουρώματα: η σημασία των παιδικών σχεδίων» (Artful Scribbles: The significance of Children's Drawings) μελετά με ενδιαφέρον τη σχέση ανάμεσα στην τέχνη των παιδιών και στην συναισθηματική κοινωνική και γνωστική τους ανάπτυξη (βλ. Gardner 1980). Ο Gardner οικοδόμησε τις απόψεις του μέσα από ένα συνδυασμό των θεωριών του Piaget για τη γνωστική ανάπτυξη, του Freud για την ψυχανάλυση και του Arnhem για τη μορφολογική ψυχολογία και την οπτική αντίληψη (Μυλωνάκου Κεκέ 2009, σελ.178)

Ο Gardner (1993) (όπως αναφέρεται στη Μυλωνάκου Κεκέ, 2009) σε σχέση με τους άλλους, μελέτησε τα δεδομένα του σε ένα ευρύ πλαίσιο και δεν τον απασχόλησε μόνο η παιδική τέχνη, αλλά και η διερεύνηση ενός «συστήματος» για γνώση και δημιουργικότητα.

Τα συστήματα αυτά είναι:

- το **σύστημα των ενεργειών** (δράσεις, κατασκευές, δημιουργία)
- το **σύστημα της πρόσληψης** (δεδομένα, πληροφορίες, εικόνες)
- το **σύστημα των αισθημάτων** (ψυχοσυναισθηματικοί παράγοντες)

Πιο πολύ ενδιαφέρθηκε για το πως το παιδί χρησιμοποιεί τα «σύμβολα» που ταιριάζουν σε κάθε γνωστικό τομέα (εξέλιξη στη σχεδιαστική ικανότητα, ικανότητα στη μουσική κ.α.).

Τα τρία βασικά στάδια (Gardner, 1980) στη διάρκεια αυτής της εξελικτικής διαδικασίας είναι τα εξής:

1) Το αισθησιοκινητικό ή προβολικό (γέννηση έως 5-7 χρόνια)

Το παιδί αναπτύσσεται, ξεκινώντας από το να ανταποκρίνεται ενστικτώδης στο περιβάλλον και στη συνέχεια να αλληλεπιδρά με αυτό. Η γνώση έρχεται από τις αισθητηριακές προσλήψεις και τη δράση. Τα τρία συστήματα αρχίζουν να ξεχωρίζουν και να διαχωρίζονται.

2) Το συμβολικό. Το «παιδί κατασκευαστής» (7 έως 10 χρόνια)

Στοιχεία από διαφορετικά συστήματα συμβόλων συνδέονται μέσα σπό συγκεκριμένες δραστηριότητες σε διάφορα πεδία. Το παιδί μαθαίνει για τους «κανόνες» που υπάρχουν και χρησιμοποιεί στην εργασία του «συμβατικά» σύμβολα που έχουν σχέση με το περιβάλλον του

3) Το συμβολικό. Το παιδί που σκέπτεται κριτικά (προεφηβεία)

Εδώ έχουμε την ολοκλήρωση και των 3 συστημάτων σε διαφορετικά γνωστικά πεδία η οποία συνεχίζεται όσο οι δεξιότητες του παιδιού βελτιώνονται. Εξελίσσεται η κριτικά ικανότητα και η δυνατότητα για αναστοχασμό (Μυλωνάκου Κεκέ 2009, σελ.179).

3.3 Οι απόψεις του Viktor Lowenfeld

Ο Lowenfeld υποστήριξε πως η αυτοέκφραση στην τέχνη είναι σημαντική για την ανάπτυξη της προσωπικότητας και των συναισθημάτων των ανθρώπων. Η άποψη του αυτή προήλθε από εμπειρίες που είχε σχετικά με το ναζισμό και την αυταρχικότητα. Οι εμπειρίες του αυτές τον έκαναν να υπερασπιστεί και να τονίσει τη σπουδαιότητα της ελεύθερης αυτοέκφρασης όσον αφορά την τέχνη και την εκπαίδευση (Γκλυν & Σιλκ, 2000).

Σύμφωνα με τους Γιώτσα (2003) & Malchiodi (2009) (όπως αναφέρεται στους Γιώτσα και Μητρογιώργου, 2014) ο Lowenfeld (1947) πρότεινε μια νέα προσέγγιση της εξέλιξης των σχεδίων μέσα από στάδια, που θα μπορούσε κανείς να πει ότι προσέγγισαν το παιδικό σχέδιο μέσα από μια αισθητικο-εκφραστική και παιδαγωγική οπτική.

Υποστήριξε πως τα παιδιά ξεκινούν από τα **μουντζουρώματα (2-3 ετών)**, στάδιο κατά το οποίο δεν υπάρχει σύνδεση μεταξύ των ζωγραφικών ιχνών και του τι αντιπροσωπεύουν. Στη συνέχεια, τα παιδιά καθώς εξελίσσονται αρχίζουν να αποδίδουν ερμηνείες στα σχέδιά τους.

Στην ηλικία 4 έως 7 ετών τα παιδιά διανύουν το προσχηματικό στάδιο, στάδιο κατά το οποίο τα σχήματα αποκτούν ταυτότητα και αρχίζουν να κάνουν την εμφάνισή τους στοιχεία του περιβάλλοντος.

Έπειτα, **στο σχηματικό στάδιο (7-9 ετών)**, τα παιδιά ζωγραφίζουν σχήματα αναγνωρίσιμα από τους ενήλικες, δίνοντας μια σαφή διαφοροποίηση ανάμεσα στο επίπεδο του εδάφους και το επίπεδο του ουρανού (συνήθως ζωγραφίζουν μια πράσινη και μια μπλε γραμμή για έδαφος και ουρανό αντίστοιχα). Επίσης, τα αντικείμενα σχεδιάζονται κοντά ή πάνω στο έδαφος και όχι ακανόνιστα στο χώρο και τα πρόσωπα ή τα αντικείμενα που έχουν για τα παιδιά τη μεγαλύτερη σημασία τείνουν να είναι μεγαλύτερα σε μέγεθος.

Στο στάδιο του ανατέλλοντος ή αναδυόμενου ρεαλισμού (9-11 ετών), τα σχέδια αρχίζουν να εμφανίζουν πιο πολλές λεπτομέρειες και να γίνονται πιο περίπλοκα.

Αργότερα **στον ψευδορεαλισμό ή λογική αιτιοκρατία (προεφηβεία)** τα σχέδια αποκτούν ακόμα περισσότερες λεπτομέρειες, όπως επίσης και σκιές, ανάλογα με το φωτισμό.

Τέλος **στην περίοδο αποφάσεων (εφηβεία)**, οι έφηβοι αντιλαμβάνονται τη ζωγραφική σαν μια δεξιότητα που δεν την έχουν όλοι και αυτός είναι και ο λόγος που αυτό το τελευταίο στάδιο δεν παρατηρείται σε όλα τα παιδιά (Lowenfeld, 1947).

3.4 Εξελικτικά στάδια του παιδικού σχεδίου

Όσον αφορά τα εξελικτικά στάδια σύμφωνα με τη Μυλωνάκου Κεκέ (2009) του παιδικού σχεδίου, τα οποία διαμορφώθηκαν τον 20ο αιώνα, εκείνοι οι ερευνητές που συνέβαλαν πολύ ήταν οι εξής: Kerschensteiner, Rouma, Luquet και Vygotsky.

Ο **Kerschensteiner**, το 1905, κατέληξε σε γενικά εξελικτικά στάδια σχετικά με την ηλικία και την ικανότητα των παιδιών.

Στο πρώτο στάδιο, το παιδί-σχεδιαστής δεν απεικονίζει λεπτομέρειες των αντικειμένων και των μορφών γιατί «το παιδί με το σχέδιο μεταδίδει αυτό που γνωρίζει για το αντικείμενο και όχι αυτό που βλέπει» (Kerschensteiner, 1905) (Vygotskij, 1973).

Στο δεύτερο στάδιο, έχουμε την απόδοση των λεπτομερειών. Το παιδί προσπαθεί να απεικονίσει το αντικείμενο όπως είναι στην πραγματικότητα και το συσχετίζει με τα μέρη τριγύρω του.

Στο τρίτο στάδιο το παιδί συνεχίζει την προσπάθεια να απεικονίσει το αντικείμενο στην πραγματικότητα χωρίς όμως να υπάρχει η αίσθηση της προοπτικής.

Στο τέταρτο στάδιο εμφανίζεται ο τρισδιάστατος χώρος. Το παιδί είναι κοντά στα 11 έτη. Στο στάδιο αυτό υπάρχει ακόμα ο όγκος, οι φωτοσκιάσεις και η κίνηση.

Ο **Rouma** μελέτησε την εξέλιξη του σχεδίου της ανθρώπινης φιγούρας σε δέκα στάδια. Υποστηρίζει ότι η εξέλιξη αυτή χαρακτηρίζεται από στερεότυπες διαδικασίες, που είναι ο αυτοματισμός, οι ασυμμετρίες, οι δυσαναλογίες στα συγκριτικά μεγέθη, η «φτώχεια» στο σχηματισμό της ανθρώπινης φιγούρας και η πρόοδος της σχεδιαστικής εξέλιξης που έρχεται όσο προχωρούν τα στάδια της ανάπτυξης (Rouma, 1913).

Ο **Luquet** το 1913 πρότεινε πέντε εξελικτικά στάδια σχεδιαστικής ανάπτυξης τα οποία είναι:

α) Του τυχαίου ρεαλισμού (ηλικία 2 ετών): Τέλος μουτζουρώματος. Το παιδί ανακαλύπτει μια μορφική αναλογία ανάμεσα στο ίχνος του και σε ένα αντικείμενο.

β) Του αποτυχημένου ρεαλισμού (μεταξύ 3-4 ετών): Εδώ υπάρχει η ταύτιση γραφικού ίχνους-μορφής συμβόλου. Το παιδί κάνει πολλές προσπάθειες αναπαραγωγής αυτής της μορφής που οι περισσότερες είναι «αποτυχίες» ή επιμέρους αποτυχίες.

γ) Του διανοητικού ρεαλισμού (από τα 4-10 έως 12 έτη): εδώ το παιδί σχεδιάζει τα αντικείμενα όχι όπως τα βλέπει, αλλά όπως τα γνωρίζει (π.χ. με την απεικόνιση του εξωτερικού ενός σπιτιού, σχεδιάζει και το εσωτερικό του, όπως έπιπλα, ανθρώπους, αντικείμενα).

δ) Του οπτικού ρεαλισμού (από τα 10 έτη και αργότερα): Εδώ υπάρχει ανακάλυψη προοπτικής και βαθμιαία αποστέρηση της παιδικής φρεσκάδας στο σχέδιο.

Σχετικά με τον **Vygotsky** πρέπει να αναφερθεί πως δεν μελέτησε εκείνος τα παιδικά σχέδια αλλά μελέτησε τα δεδομένα που προέρχονται από άλλους ερευνητές. Ο Vygotsky έδειξε ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την ψυχολογία της τέχνης (βλ. Lindqvist, 2003). Ιδιαίτερη σημασία έδωσε στα παιδικά σχέδια που κατ' αυτόν ήταν τέχνη. Ωστόσο δεν παραγνώριζε τα παιδιά εκείνα που σχεδιάζουν αυθόρμητα για τις ανάγκες της αυτοέκφρασης τους.

ΜΕΡΟΣ Β: ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ: ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

4.1 Επιλογή του θέματος

Η επιλογή του θέματος ήταν μια διαδικασία γεμάτη σκέψεις και προβληματισμού για το τι θα μπορούσα να μελετήσω. Συγκεκριμένα έγινε στο πλαίσιο αναζήτησης θέματος για την διπλωματική μου εργασία πλαίσιο του μεταπτυχιακού προγράμματος σπουδών που παρακολουθούσα με τίτλο Ψυχολογία στην Εκπαίδευση και Ειδική Αγωγή.

Συγκεκριμένα, μέσα από την παρακολούθηση του 1ου Summer School για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα που πραγματοποιήθηκε στις 1 με 5 Ιουλίου 2019 στα Ιωάννινα¹ είδα και άκουσα πολλά ενδιαφέροντα πράγματα. Σε μια ομιλία από την κυρία Αθανασία Σκληρού, εκπρόσωπο του μουσείου Ελληνικής Παιδικής Τέχνης στην Αθήνα, σχετικά με τη διαφορετικότητα και το πως την αντιλαμβάνονται τα παιδιά μέσα από το παιδικό σχέδιο και γενικά μέσα από την τέχνη, μου δημιουργήθηκε μεγάλο ενδιαφέρον και μου δόθηκε ένα κίνητρο για να σκεφτώ ότι θα ήθελα να ασχοληθώ και να ερευνήσω το συγκεκριμένο θέμα.

Συνέταξα λοιπόν, μια επιστολή με την οποία ζητούσα από το μουσείο την άδεια για να μου χορηγήσουν τα παιδικά σχέδια τα οποία θα χρησιμοποιούσα στην εργασία μου. Με τη σειρά του το μουσείο μου έστειλε τα παιδικά σχέδια, μέσα από τα οποία θα ερευνήσω τη διαφορετικότητα, τον τρόπο δηλαδή που αντιλαμβάνονται τα παιδιά τη διαφορετικότητα που υπάρχει γύρω μας αποτυπώνοντας την σε μια ζωγραφιά, σε ένα σχέδιο.

1 <https://humanrights.ac.uoi.gr/>

4.2 Σκοπός της έρευνας

Σκοπός της συγκεκριμένης εργασίας είναι να μελετήσει τον τρόπο με τον οποίο τα παιδιά και οι έφηβοι αντιλαμβάνονται την έννοια της διαφορετικότητας και την αποτυπώνουν σε ένα παιδικό σχέδιο.

Με την επιλογή κάποιων παιδικών σχεδίων από το μουσείο Ελληνικής Παιδικής Τέχνης στην Αθήνα γίνεται ανάλυση και κατηγοριοποίηση αυτών με βάση το θέμα απεικόνισης τους σχετικά με τη διαφορετικότητα. Η κατηγοριοποίηση που προέκυψε ήταν η εξής:

- τρία παιδικά σχέδια για την κατηγορία **bullying**
- τρία παιδικά σχέδια για την κατηγορία **πολυπολιτισμικότητα**
- δύο παιδικά σχέδια για την κατηγορία **πορτρέτα**
- τρία παιδικά σχέδια για την κατηγορία **πρόσφυγες-μετανάστες**
- τέσσερα παιδικά σχέδια για την κατηγορία **εξωτερική εμφάνιση**
- τρία παιδικά σχέδια για την κατηγορία **στη θέση του άλλου**

Η μέθοδος που χρησιμοποιείται στην εργασία αυτή είναι η ανάλυση περιεχομένου. Γίνεται εξέταση του κάθε σχεδίου ξεχωριστά. Αναλύονται οι ήρωες που είναι σχεδιασμένοι στο παιδικό σχέδιο τόσο για την εξωτερική τους σχεδίαση από τον σχεδιαστή όσο και για το συναισθηματικό τους κομμάτι που είναι φανερό για παράδειγμα από το κλάμα ή το γέλιο κ.α. Ακόμα αναλύεται και ο χώρος που καταλαμβάνει και έχει χρησιμοποιήσει το παιδί στο κάθε σχέδιο.

Αναφορά γίνεται στο φύλο και την ηλικία τόσο του σχεδιαστή όσο και των ηρώων που βρίσκονται σχεδιασμένοι στα σχέδια. Ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός πως η πλειοψηφία των σχεδιαστών είναι κορίτσια τα οποία επέλεξαν να αποτυπώσουν στο σχέδιο τους για ήρωες κορίτσια.

Σκοπός αυτής της εργασίας λοιπόν είναι να δείξει το τι σκέφτονται τα παιδιά γύρω από την έννοια της διαφορετικότητας, της ιδιαιτερότητας του κάθε ένα, πως το έχει στο μυαλό του και πως το αποτυπώνει, σχεδιάζει μέσα από το παιδικό σχέδιο.

Το παιδικό σχέδιο είναι ένα κρίσιμο εργαλείο που μπορεί να βοηθήσει στην πρόληψη κάποιων άσχημων συμπεριφορών ή ακόμα και να δείξει κάτι όμορφο που σκέφτονται τα παιδιά και το βλέπουμε όταν το σχεδιάζουν, δημιουργούν ένα παιδικό σχέδιο.

Η ύπαρξη πινάκων βοηθάει στην καλύτερη κατανόηση των αποτελεσμάτων και των συμπερασμάτων. Σχολιάζοντας τα συμπεράσματα γίνονται γνωστά όλα αυτά στα οποία έχει καταλήξει η έρευνα.

4.3 Εργαλεία - Μέθοδος

Η μέθοδος που χρησιμοποιήθηκε στη συγκεκριμένη εργασία είναι η ανάλυση περιεχομένου.

Η ανάλυση περιεχομένου είναι μια μέθοδος που ασχολείται με την περιγραφή και την ερμηνεία του προφορικού και γραπτού λόγου. Χρησιμοποιείται για παράδειγμα για την ανάλυση συνεντεύξεων, απαντήσεων σε ερωτηματολόγια, πολιτικού και δημοσιογραφικού λόγου κ.α. Οι δυνατότητες και οι λειτουργίες που έχει αυτή η μέθοδος την καθιστούν ιδιαίτερα χρήσιμη τόσο ως αυτόνομο εργαλείο αλλά και ως βοηθητικό εργαλείο άλλων τεχνικών (π.χ. των μη δομημένων ερωτηματολογίων και των συνεντεύξεων) (Παπαστάμου, 2008).

Σύμφωνα με τον Krippendorff (1980) (όπως αναφέρεται στον Αθανασίου, 2007) η ανάλυση περιεχομένου είναι μια ανάλυση η οποία χρησιμοποιείται κυρίως και είναι σημαντική όσον αφορά τις ανθρωπιστικές επιστήμες όπως είναι η ψυχολογία, η λογοτεχνία, η γλωσσολογία, η ιστορία, η κοινωνιολογία κλπ. Σχετικά με τον ορισμό υπογραμμίζει πως υπάρχουν πολλοί ορισμοί για την ανάλυση περιεχομένου. Όλοι όμως οι ορισμοί τη θεωρούν ως «μια ερευνητική τεχνική για συστηματική ποσοτική και ποιοτική ανάλυση δεδομένων, τα οποία προκύπτουν από διάφορες περιστάσεις επικοινωνίας» (Αθανασίου 2007, σελ. 333-334).

Μια έρευνα η οποία θα χρησιμοποιήσει την ανάλυση περιεχομένου για να αναλύσει τα δεδομένα της θα πρέπει να ξεχωρίζει για την οργάνωση και τον σχεδιασμό της. Για αρχή θα πρέπει να έχει επιλεγεί με προσοχή το θέμα και να έχουν τεθεί οι στόχοι της έρευνας, οι υποθέσεις και τα ερωτήματα που θα ερευνησει. Μετά να αποφασιστεί ο τρόπος με τον οποίο θα γίνει η ανάλυση και κωδικοποίηση των πληροφοριών, ποια μονάδα ανάλυσης δηλαδή θα χρησιμοποιήσει.

Μια μονάδα ανάλυσης μπορεί να είναι:

- α) μια λέξη
- β) μια φράση
- γ) πρόσωπα
- δ) θεσμοί
- ε) ενότητες
- στ) αξίες κ.α.

Η επιλογή της μονάδας ανάλυσης αποτελεί σημαντικό κομμάτι γιατί από αυτήν την επιλογή εξαρτάται και καθορίζεται η επιτυχία της ανάλυσης αυτής (Αθανασίου, 2007).

Τρεις είναι οι κυριότερες φάσεις της ανάλυσης περιεχομένου: α) η προανάλυση β) η φάση της ανάλυσης ή εκμετάλλευσης του υλικού και γ) η επεξεργασία και ερμηνεία των αποτελεσμάτων και η συναγωγή συμπερασμάτων (Παπαστάμου, 2008)

α) Προανάλυση: είναι η πρώτη φάση της ανάλυσης περιεχομένου. Περιλαμβάνει τις εξής διαδικασίες:

- Μια πρώτη εξερευνητική ανάγνωση για την εξοικείωση μας με το υλικό
- Την επιλογή του υλικού που είτε είναι δομημένη είτε εξαρτάται από το αντικείμενο και τους στόχους της έρευνας
- Ο ορισμός του αντικειμένου της έρευνας και η διατύπωση των υποθέσεων
- Ο ορισμός των κριτηρίων, ενδείξεων και δεικτών της ανάλυσης
- Η προετοιμασία του υλικού

β) Η φάση της ανάλυσης ή εκμετάλλευσης του υλικού: είναι η πιο επίπονη και χρονοβόρα φάση. Αποτελείται από την κωδικοποίηση, την κατηγοριοποίηση και την μέτρηση του υλικού.

γ) Η επεξεργασία και ερμηνεία των αποτελεσμάτων και η συναγωγή συμπερασμάτων.

Σύμφωνα με τον Παπαστάμου (2008) όσον αφορά τις τεχνικές ανάλυσης περιεχομένου εκείνη που χρησιμοποιείται περισσότερο είναι η κατηγοριακή ανάλυση. Γενικότερα όμως οι τεχνικές είναι οι εξής:

α) **κατηγοριακή ανάλυση:** έχει να κάνει με τη διαφοροποίηση των μονάδων καταγραφής και ομαδοποίηση τους με κοινά χαρακτηριστικά σε στην ίδια κατηγορία. Κάποια κριτήρια για την κατάταξη αυτή είναι τα συντακτικά κριτήρια, τα λεξιλογικά, τα σημασιολογικά κ.α. Οι κατηγορίες πρέπει να πληρούν κάποιες προϋποθέσεις οι οποίες είναι οι εξής: εξαντλητικότητα, αποκλειστικότητα, ομοιογένεια, αντικειμενικότητα, πιστότητα, καταλληλότητα και παραγωγικότητα.

β) **δομική ανάλυση:** έχει να κάνει με τη δομή, την κρυφή τάξη των πραγμάτων για να υπάρξει οργάνωση, συγκρότηση, διάρθρωση και λειτουργία.

γ) **ανάλυση λόγου:** έχει να κάνει με την χρήση του λόγου στην καθημερινότητα, με κάθε τυπική και άτυπη γλωσσική διάδραση και κάθε επικοινωνία.

Σύμφωνα με όλα τα παραπάνω γίνεται κατανοητό και μπορεί να συμπεραίνει κανείς πως το εργαλείο που χρησιμοποιείται στην συγκεκριμένη εργασία με μέθοδο την ανάλυση περιεχομένου είναι η ανάλυση των παιδικών σχεδίων. Η ανάλυση των παιδικών σχεδίων ήταν λεπτομερέστερη και προσεκτική για να αποδοθεί όσο το δυνατόν καλύτερα το νόημα και η σημασία των αναπαραστάσεων που τα παιδιά ζωγράρισαν στα σχέδια τους.

4.4 Δείγμα έρευνας

Το δείγμα της έρευνας αποτελείται από 19 παιδικά σχέδια τα οποία επιλέχθηκαν από το μουσείο Ελληνικής Παιδικής Τέχνης στην Αθήνα. Οι ηλικίες των παιδιών κυμαίνονται από 8 έως 13 ετών (μ.ο.=9,8).

Πίνακας 1

Δημογραφικά στοιχεία συμμετεχόντων - Ηλικία

	Πλήθος (N)	Ελάχιστη τιμή (Minimum)	Μέγιστη τιμή (Maximum)	Μέσος όρος (Mean)
Ηλικία παιδιών	19	8	13	9,8

Οι τεχνικές που χρησιμοποίησαν τα παιδιά για να αποδώσουν τα σχέδια τους ήταν οι εξής:

- μαρκαδόροι
- πλαστικά χρώματα
- κάρβουνο
- χαρακτηριστική σε παστέλ γκρατέ και
- η χρήση μικτής τεχνικής ως επί το πλείστον

Τα παιδικά αυτά σχέδια ανήκουν στην τρέχουσα έκθεση του μουσείου “**Μόνος ή μοναδικός; Διαφορετικότητα & ρατσισμός**”. Στην ιστοσελίδα του μουσείου (https://www.childrensartmuseum.gr/view_sub_subpage/13/monos-imonadikosdiaforetikotita--ratsismos) αναφέρονται τα εξής: «Η έκθεση «Μόνος ή Μοναδικός; διαφορετικότητα & ρατσισμός» προσκαλεί με ένα δημιουργικό τρόπο στην ειρηνική συνύπαρξη όλων των συνανθρώπων, με σκοπό την ενημέρωση, τον προβληματισμό, την ανάπτυξη της κριτικής σκέψης, ώστε τα παιδιά «όλων των ηλικιών» να μην κυριεύονται από εμμονές και να μην επηρεάζονται από μισαλλοδοξίες, αλλά αντίθετα να συνδιαλέγονται και να αποδέχονται τη διαφορετικότητα του Άλλου. Καθώς οι κοινωνίες γίνονται όλο και περισσότερο πολυπολιτισμικές, η έκθεση επιδιώκει να συνεισφέρει στην πρόληψη και στην προσπάθεια εξάλειψης των φαινομένων της βίας και του ρατσισμού. Τα έργα των παιδιών αναδεικνύουν

τη διαφορετικότητα που συνδέεται είτε με την εξωτερική εμφάνιση, είτε με κινητικές, μαθησιακές κ.α. ιδιαιτερότητες, είτε προβάλλοντας μνημεία διαφορετικών πολιτισμών».²

Ειδικότερα, η συγκεκριμένη έκθεση αποτελείται από 114 εκθέματα τα οποία είναι έργα ζωγραφικής, comics και κατασκευές παιδιών 3 έως 14 ετών. Η έκθεση αυτή εμπλουτίζεται και με έργα τα οποία προέρχονται από την Νορβηγία, και συγκεκριμένα 4 έργα από τη συλλογή του Διεθνούς Μουσείου Παιδικής Τέχνης στο Όσλο, της Νορβηγίας (<http://www.barnekunst.no/en/about-museum/>) 2 έργα παιδιών από το Μουσείο Παιδικής Τέχνης στη Χαμάντα της Ιαπωνίας (<http://hamada-kodomo.art.coocan.jp/english/>) και 4 έργα παιδιών Ύπατη Αρμοστέία του ΟΗΕ για τους πρόσφυγες (<https://www.unhcr.gr/ekpaideysi/mathitikoi-diagonismoι.html>).

Η επιλογή των παιδικών σχεδίων έγινε με κριτήριο το να είναι παιδικά σχέδια και να μην έχουν άλλη μορφή. Αποκλείστηκαν δηλαδή κάποια έργα παιδιών τα οποία ήταν σε μορφή κολάζ ή 3D αναπαραστάσεις. Επίσης ελέγχθηκε και το κριτήριο να προβάλλουν τα σχέδια αυτά τη διαφορετικότητα οποιασδήποτε μορφής και όχι κάτι άλλο. Τέλος, η επιλογή περιοριζόταν μόνο στα σχέδια που ήταν από την Ελλάδα και όχι σε αυτά που προέρχονταν από την Νορβηγία.

Ένας περιορισμός που τέθηκε ήταν να επιλεγθούν από 2 μέχρι τέσσερα παιδικά σχέδια για κάθε κατηγορία.

Για την αποτελεσματικότερη απόδοση χρειάστηκαν δυο τρεις επισκέψεις στο μουσείο για διευκρινήσεις και κάποιες παρατηρήσεις για την αποφυγή κάποιου λάθους ή κάποιας αλλοίωσης των παιδικών σχεδίων.

² Αξίζει να δει κανείς το βίντεο στο youtube για την συγκεκριμένη έκθεση στον παρακάτω σύνδεσμο: <https://www.youtube.com/watch?v=HocD7nVLV3s>

4.4. 1 Περιγραφή του δείγματος

Αρχικό σχέδιο

Φύλο: Κορίτσι
Ηλικία: 13
Εθνικότητα: Ελληνική

Από το συγκεκριμένο σχέδιο δόθηκε η αφορμή και έγινε η έναρξη της συγκεκριμένης έκθεσης του μουσείου ελληνικής παιδικής τέχνης στην Αθήνα **“Μόνος ή Μοναδικός; Διαφορετικότητα & ρατσισμός”**. Το συγκεκριμένο σχέδιο δημιουργήθηκε έπειτα από μια συζήτηση με τα παιδιά στο μουσείο σχετικά με τη μοναδικότητα του καθενός και τη διαφορετικότητα.

Τέθηκαν προβληματισμοί σχετικά με το τι θα γινόταν αν ήμασταν όλοι ίδιοι και πως θα ήταν ο κόσμος αν ήμασταν όλοι ίδιοι. Αυτό ακριβώς απεικονίζει και το συγκεκριμένο σχέδιο.

Στο σχέδιο αυτό προβάλλονται και είναι σχεδιασμένοι πολλοί και ίδιοι άνθρωποι. Άνθρωποι που φοράνε τα ίδια και έχουν τα ίδια χαρακτηριστικά ο ένας με τον άλλον. Μέσα από τη συζήτηση αυτή και μέσα από αυτό το σχέδιο το οποίο σχεδίασαν τα παιδιά είδαν ότι δεν γίνεται να είμαστε όλοι ίδιοι και έδωσαν έμφαση στα χαρακτηριστικά που έχει ο καθένας.

Η συζήτηση πήγε στη διαφορετικότητα και στο πόσο σημαντική και καλό είναι να υπάρχει στη ζωή μας. Με αφορμή λοιπόν αυτή τη συζήτηση και το συγκεκριμένο σχέδιο που προέκυψε μέσα από αυτή τη συζήτηση σχεδιάστηκε αυτή η έκθεση και πολλά παιδικά σχέδια τα οποία δημιούργησαν τα παιδιά για να προβάλλουν τη σημαντικότητα του να είναι κανείς μοναδικός και διαφορετικός.

Παιδικό σχέδιο 1

Φύλο: Κορίτσι
Ηλικία: 9
Εθνικότητα: Ελληνική

Το **περιεχόμενο** του συγκεκριμένου σχεδίου έχει σχέση με του bullying που δέχονται κάποια παιδιά στα σχολεία. Συγκεκριμένα απεικονίζονται δύο παιδιά, ένα κορίτσι και ένα αγόρι, τα οποία δέχονται επίθεση (λεκτική) από τους υπόλοιπους μαθητές του σχολείου στην σχολική αυλή. Απεικονίζεται στο βάθος το σχολικό κτήριο, η αυλή του σχολείου και τα δέντρα τα οποία υπάρχουν μέσα στη σχολική αυλή. Η σχεδιάστρια αξιοποιεί, σχεδιάζει σε όλο το χώρο του χαρτιού.

Τα **πρόσωπα** που απεικονίζονται στο συγκεκριμένο παιδικό σχέδιο είναι:

Ένα **κορίτσι** το οποίο είναι θύμα bullying στο σχολείο. Είναι σχεδιασμένο να φοράει ένα ροζ φόρεμα, ροζ παπούτσια, γυαλιά στα μάτια και έχει σπασμένο το χέρι της όπως φαίνεται στο σχέδιο.

Ένα **αγόρι** το οποίο αποτελεί και αυτό θύμα bullying, είναι έγχρωμο σχεδιασμένο, φοράει ένα πράσινο μπλουζάκι, ένα μπλε παντελόνι και κίτρινα παπούτσια. Το αγόρι αυτό φαίνεται να έχει κάποιο πρόβλημα με το ένα του μάτι το οποίο έχει και κλειστό.

Δύο αγόρια και τέσσερα κορίτσια τα οποία είναι σχεδιασμένα απλά με μολύβι. Δεν έχουν κάποιο χρώμα πάνω τους. Τα έξι αυτά παιδιά παρουσιάζονται ως θύτες, κοροϊδεύουν όλα μαζί το αγόρι και το κορίτσι που είναι στη μέση, φαίνονται αγριεμένα, κάνουν χειρονομίες προς αυτά τα δυο παιδιά.

Στόχος-σκοπός του συγκεκριμένου παιδικού σχεδίου είναι δείξει και να τονίσει το bullying στο σχολικό πλαίσιο, στο σχολικό περιβάλλον. Το γεγονός ότι τα παιδιά που κοροϊδεύουν και προκαλούν αυτή τη συμπεριφορά στα συγκεκριμένα δύο παιδιά δεν είναι ζωγραφισμένα και δεν έχουν χρώμα δείχνει την αρνητική συμπεριφορά και το πόσο δύσκολη και δυσάρεστη είναι η κατάσταση γενικότερα. Ενώ στο υπόλοιπο παιδικό σχέδιο υπάρχει

χρώμα, στα δέντρα, στην αυλή του σχολείου και στα δύο παιδιά, το κτήριο και οι υπόλοιποι μαθητές είναι απλά σχεδιασμένοι με το μολύβι.

Παιδικό σχέδιο 2

Φύλο: Κορίτσι
Ηλικία: 12
Εθνικότητα: Ελληνική

Το **περιεχόμενο** του συγκεκριμένου παιδικού σχεδίου έχει σχέση και αυτό με το bullying όσον αφορά στο σχολικό περιβάλλον. Παρουσιάζεται και σχεδιάζεται μια ομάδα από κορίτσια, εννιά στο σύνολο, τα οποία φαίνεται να κοροϊδεύουν και να δείχνουν με άσχημο τρόπο ένα άλλο κορίτσι το οποίο είναι τοποθετημένο στο κέντρο του κύκλου που έχουν δημιουργήσει τα κορίτσια αυτά. Στο παιδικό αυτό σχέδιο τα κορίτσια βρίσκονται στην αυλή του σχολείου σε ένα γήπεδο του μπάσκετ, πίσω είναι ζωγραφισμένο το σχολικό κτήριο το οποίο έχει την ταμπέλα school που σημαίνει σχολείο. Η σχεδιάστρια αξιοποιεί, σχεδιάζει σε όλο το χώρο του χαρτιού.

Τα **πρόσωπα** που υπάρχουν σε αυτό το σχέδιο είναι τα εξής:

Το **κορίτσι-θύμα** το οποίο είναι σχεδιασμένο στο κέντρο του κύκλου και της αυλής γενικότερα. Έχει τα χέρια στο πρόσωπο της. Με τον τρόπο αυτό κρύβει τον εαυτό της. Κάτι το οποίο γράφει και η μπλούζα της (don't look at me= μην με κοιτάς). Είναι φανερό ότι δεν περνάει καλά εξαιτίας των υπόλοιπων κοριτσιών που την κοροϊδεύουν. Φοράει μπλε παντελόνι, ροζ με άσπρη μπλούζα, μαύρα παπούτσια και έχει καφέ μαλλιά.

Τα **κορίτσια-θύτης** τα οποία είναι τοποθετημένα διάσπαρτα μέσα στο χώρο της σχολικής αυλής, στο γήπεδο του μπάσκετ. Είναι εννιά στον αριθμό, σχηματίζουν ένα κύκλο όπου έχουν στο επίκεντρο του το κορίτσι-θύμα. Κάποια κορίτσια εμφανίζονται με ξανθά μαλλιά και κάποια άλλα με καφέ μαλλιά. Όλα τα κορίτσια φοράνε μπλε παντελόνι άλλα τα

χρώματα στις μπλούζες τους αλλάζει. Κάποιες φοράνε μπλε μπλούζες, κάποιες κόκκινες, κάποιες μαύρο, πράσινο, μοβ και καφέ.

Άλλα αντικείμενα τα οποία είναι σχεδιασμένα στο συγκεκριμένο παιδικό σχέδιο είναι το σχολικό κτήριο το οποίο είναι ζωγραφισμένο με μαύρο χρώμα, οι μπασκέτες οι οποίες είναι με κόκκινο χρώμα και είναι η μια στην μια άκρη και η άλλη στην άλλη άκρη, το χορτάρι το οποίο είναι πράσινο και υπάρχει στην σχολική αυλή και ο τοίχος γύρω γύρω από το σχολείο που είναι ζωγραφισμένος με κόκκινο.

Στόχος-σκοπός αυτού του παιδικού σχεδίου είναι να τονίσει και εδώ το bullying, τη σημαντικότητα του και τον ρόλο που κατέχει μέσα στα σχολεία για διάφορους λόγους είτε αυτοί αφορούν τη διαφορετικότητα είτε οτιδήποτε άλλο.

Από τις εκφράσεις των προσώπων των κοριτσιών (άλλες γελάνε και άλλες είναι θυμωμένες) αλλά και από τις χειρονομίες που κάνουν (δείχνουν με το χέρι τους) φαίνεται πως τα έχουν βάλει με το κορίτσι-θύμα και με τη συμπεριφορά τους αυτή την κάνουν να αισθάνεται πολύ άσχημα για κάποιο λόγο. Και αυτό φαίνεται και από τη συμπεριφορά τη δική της που κρύβει το πρόσωπο της με τα χέρια της και δε θέλει να τις βλέπει αλλά ούτε και να την βλέπουν.

Παιδικό σχέδιο 3

Φύλο: Κορίτσι
Ηλικία: 9
Εθνικότητα: Ελληνική

Το **περιεχόμενο** του συγκεκριμένου παιδικού σχεδίου αφορά το bullying που μπορεί να δέχεται κάποιο παιδί στον εξωσχολικό χώρο, σε μια παιδική χαρά για παράδειγμα όπως είναι εδώ.

Παρουσιάζονται έξι παιδιά σε μια παιδική χαρά όπου εκεί τα πέντε από αυτά κοροϊδεύουν το έκτο παιδί που είναι ένα κορίτσι το οποίο είναι διαφορετικό από τα υπόλοιπα, είναι από άλλη χώρα και έχει και διαφορετικό χρώμα από τα άλλα παιδιά, είναι μαύρη. Τα παιδιά όπως προαναφέρθηκε βρίσκονται στην παιδική χαρά, είναι σχεδιασμένες οι κούνιες, δύο δέντρα και πεταλούδες. Η σχεδιάστρια αξιοποιεί, σχεδιάζει σε όλο το χώρο του χαρτιού.

Τα **πρόσωπα** του παιδικού σχεδίου είναι τα εξής:

Το **κορίτσι-θύμα** το οποίο προέρχεται από άλλη χώρα από αυτήν που προέρχονται τα υπόλοιπα παιδιά κάτι το οποίο φαίνεται σε αυτά που λένε τα παιδιά τα οποία βρίσκονται σε συννεφάκια. Ακόμα αυτό είναι φανερό γιατί είναι μαύρη, δεν έχει το ίδιο χρώμα με τα υπόλοιπα παιδιά. Στα μάτια αυτού του κοριτσιού μπορούμε να διακρίνουμε δάκρυα. Το κορίτσι σχεδιάστηκε να φοράει μια μοβ φούστα, μια πολύχρωμη μπλούζα, μαύρα παπούτσια και έχει ξανθά μαλλιά.

Τα **παιδιά-θύτες** τα οποία είναι πέντε, τρία κορίτσια και δύο αγόρια. Είναι τριγύρω από το κορίτσι-θύμα και την κοροϊδεύουν λόγω του χρώματος της και της καταγωγής της. Αυτό είναι φανερό γιατί ο σχεδιαστής έχει βάλει συννεφάκια στο κάθε παιδί να λέει κάτι όπως «είναι από άλλη χώρα», «δεν ανήκει εδώ», «είναι μαύρη», «χαχαχα». Το ένα κορίτσι φοράει μπλε φόρεμα, το άλλο πορτοκαλί και το άλλο καφέ. Τα μαλλιά τους είναι χρωματισμένα με το

μολύβι σγουρά χωρίς χρώμα, και τα παπούτσια τους είναι μαύρα. Το ένα αγόρι φοράει μπλε παντελόνι, καφέ μπλούζα και μαύρα παπούτσια και το άλλο μπλε παντελόνι, πράσινη μπλούζα και μαύρα παπούτσια. Τα μαλλιά των αγοριών όπως και των κοριτσιών είναι με μολύβι και δεν έχουν κάποιο χρώμα.

Άλλα αντικείμενα που είναι σχεδιασμένα είναι οι κούνιες οι οποίες είναι δυο και είναι με χρώμα κόκκινο ενώ η βάση που κρέμονται οι κούνιες είναι κίτρινη. Είναι σχεδιασμένα δύο δέντρα τα οποία έχουν πράσινα φύλλα και καφέ κορμό. Ο ουρανός και οι πεταλούδες είναι απλά σχεδιασμένα με μολύβι χωρίς κάποιο χρώμα.

Στόχος και σκοπός αυτού το σχεδίου είναι να δείξει κάθε μορφή που μπορεί να πάρει το bullying. Αυτή τη φορά παρουσιάζεται στην παιδική χαρά μακριά από το σχολείο όπως ήταν στα παραπάνω σχέδια και γίνεται πιο συγκεκριμένο. Τα παιδιά κοροϊδεύουν ένα κορίτσι λόγω της διαφορετικότητας που έχει σχέση με την καταγωγή και το χρώμα του δέρματος. Το κορίτσι-θύμα βάζει τα κλάματα για αυτά που της λένε και με τον τρόπο που της τα λένε και δεν μπορεί να ελέγξει αυτά ου νιώθει εκείνη την ώρα.

Παιδικό σχέδιο 4

Φύλο: Κορίτσι
Ηλικία: 9
Εθνικότητα: Ελληνική

Το **περιεχόμενο** του σχεδίου αυτού έχει να κάνει με την πολυπολιτισμικότητα. Φαίνεται σαν να είναι ένας χάρτης με πολλές και διάφορες χώρες. Η σχεδιάστρια αξιοποιεί, σχεδιάζει σε όλο το χώρο του χαρτιού. Συγκεκριμένα είναι σχεδιασμένα κάποια χαρακτηριστικά κτήρια από κάποιες χώρες διάσπαρτα μέσα στο σχέδιο τα οποία τα ενώνει ένας δρόμος. Υπάρχουν ακόμα δέντρα, σπίτια, ποτάμι και άλλες μικρές λεπτομέρειες.

Τα **κτήρια** που είναι σχεδιασμένα στο συγκεκριμένο σχέδιο είναι τα εξής:

Πάνω αριστερά είναι σχεδιασμένος ο **πύργος του Αιφελ** που αποτελεί το σήμα κατατεθέν στο Παρίσι. Πιο δίπλα από τον πύργο είναι σχεδιασμένα διάφορα σπίτια και πολυκατοικίες, ένα σούπερ μάρκετ, δέντρα και βουνά.

Πιο κάτω καθώς προχωράμε είναι σχεδιασμένη μια **εκκλησία** που το πιο πιθανό είναι να παραπέμπει στην Ελλάδα. Τριγύρω από την εκκλησία είναι πάλι σχεδιασμένα σπίτια, πολυκατοικίες, δέντρα, μια παιδική χαρά και πάρκο.

Στη συνέχεια είναι σχεδιασμένο το ρολόι του **Big Ben** που βρίσκεται στο Λονδίνο. Και σε αυτό το σημείο είναι σχεδιασμένα σπίτια, πολυκατοικίες, ένα πάρκο, δέντρα και ένα εργοστάσιο ζάχαρης.

Στην πορεία του χάρτη είναι σχεδιασμένη μια ακόμα **εκκλησία** που πιθανόν παραπέμπει στην Ελλάδα και τριγύρω είναι σχεδιασμένα σπίτια, πολυκατοικίες και δέντρα.

Πιο δίπλα είναι σχεδιασμένο ένα **κάστρο** το οποίο δεν προσδιορίζει ακριβώς στο που παραπέμπει. Και σε αυτό όμως είναι σχεδιασμένα τριγύρω σπίτια, πολυκατοικίες και δέντρα.

Κάτω αριστερά είναι σχεδιασμένη μια **σφίγγα** η οποία παραπέμπει στην Αίγυπτο. Τα σπίτια, οι πολυκατοικίες και τα πάρκα είναι και εδώ σχεδιασμένα.

Στη συνέχεια του χάρτη είναι σχεδιασμένο το **Τατζ Μαχάλ** το οποίο βρίσκεται στην Ινδία. Δίπλα και γύρω γύρω από το κτήριο αυτό είναι σχεδιασμένα και τοποθετημένα σπίτια ίδια με τα προηγούμενα, πολυκατοικίες, ένα ποτάμι και δέντρα.

Πιο κάτω είναι σχεδιασμένος ο **βούδας** χωρίς να προσδιορίζεται ακριβώς το μέρος στο οποίο βρίσκεται. Παρ' όλα αυτά είναι και εδώ σχεδιασμένα σπίτια, πολυκατοικίες και δέντρα.

Τέλος, κάτω δεξιά του σχεδίου είναι σχεδιασμένα **ιγκλού** τα οποία παραπέμπουν στην Αλάσκα που ζουν οι Εσκιμώοι. Και εδώ όμως είναι σχεδιασμένα σπίτια και πολυκατοικίες όπως και στις υπόλοιπες τοποθεσίες.

Στόχος-σκοπός του συγκεκριμένου σχεδίου είναι να δείξει και να τονίσει ο σχεδιαστής ότι όλος ο κόσμος είναι δίπλα, ένας δρόμος ενώνει όλες τις χώρες μεταξύ τους. Παρόλο που η κάθε χώρα έχει τα δικά της κτήρια, τους δικούς της ανθρώπους και τα δικά της χαρακτηριστικά έχει και πολλά κοινά όπως είναι τα σπίτια, οι πολυκατοικίες, τα δάση, οι παιδικές χαρές και τα πάρκα. Δείχνει ότι υπάρχει πολυπολιτισμικότητα και είναι σημαντικό να υπάρχει γιατί δεν γίνεται να είναι όλοι ίδιοι.

Παιδικό σχέδιο 5

Φύλο: Κορίτσι
Ηλικία: 8
Εθνικότητα: Ελληνική

Στο **περιεχόμενο** αυτού του σχεδίου γίνεται μια σύγκριση ανάμεσα σε δύο χώρες, το Παρίσι και την Ελλάδα. Το σχέδιο αυτό είναι χωρισμένο στην μέση και από τη μια μεριά είναι ζωγραφισμένο το Παρίσι και από την άλλη η Ελλάδα. Στα αριστερά είναι ζωγραφισμένος ο πύργος του Άιφελ και ένας Γάλλος και στα δεξιά είναι ζωγραφισμένη η Ακρόπολη και ένας Έλληνας τσολιάς.

Τα **κτήρια** που είναι σχεδιασμένα στο σχέδιο αυτό είναι:

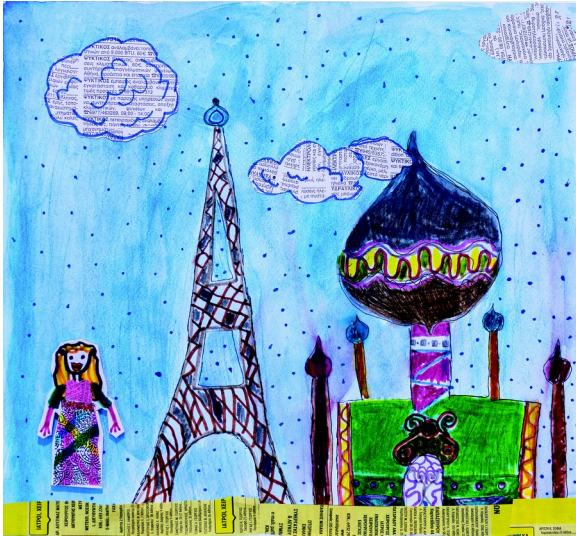
- Ο πύργος του Άιφελ που είναι το σήμα κατατεθέν του Παρισιού.
- Η ακρόπολη η οποία βρίσκεται και είναι στην Αθήνα.

Τα **πρόσωπα** που βρίσκονται στο σχέδιο είναι:

- Ένας Γάλλος ο οποίος είναι σχεδιασμένος με τον τρόπο που ντύνονται και είναι οι Γάλλοι, φοράει ένα σκουφάκι, χρωματιστά ρούχα, έχει μουστάκι και μούσι.
- Ένας Έλληνας ο οποίος είναι σχεδιασμένος να φοράει μια παραδοσιακή φορεσιά. Φοράει ένα φέσι, ένα πουκάμισο, ένα γιλέκο, μια φουστανέλα, ένα καλσόν άσπρο και τσαρούχια για παπούτσια με φούντες.

Στόχος και σκοπός του συγκεκριμένου σχεδίου είναι να δείξει το πόσο διαφορετικοί είναι οι άνθρωποι όσον αφορά τον τρόπο του ντυσίματος τους, της κουλτούρας τους, του πολιτισμού τους, της θρησκείας του και γενικά για τον τρόπο ζωής τους. Ο σχεδιαστής επιλέγει να κάνει αυτή τη σύγκριση επιλέγοντας της Ελλάδα και το Παρίσι.

Παιδικό σχέδιο 6

Φύλο: Κορίτσι
Ηλικία: 9
Εθνικότητα: Ελληνική

Περιεχόμενο. Στο παιδικό αυτό σχέδιο είναι σχεδιασμένα δύο χαρακτηριστικά κτήρια, ο πύργος του Άιφελ που βρίσκεται στο Παρίσι και το Τατζ Μαχάλ που βρίσκεται στην Ινδία. Ακόμα είναι σχεδιασμένη μια κοπέλα, σύννεφα, ο ουρανός και το έδαφος. Μέσα από το σχέδιο αυτό τονίζεται και εδώ η πολυπολιτισμικότητα, η διαφορετικότητα που υπάρχει γενικά στους ανθρώπους και στις χώρες. Και εδώ η σχεδιάστρια αξιοποιεί, σχεδιάζει σε όλο το χώρο του χαρτιού.

Το **πρόσωπο** που παρουσιάζεται εδώ είναι:

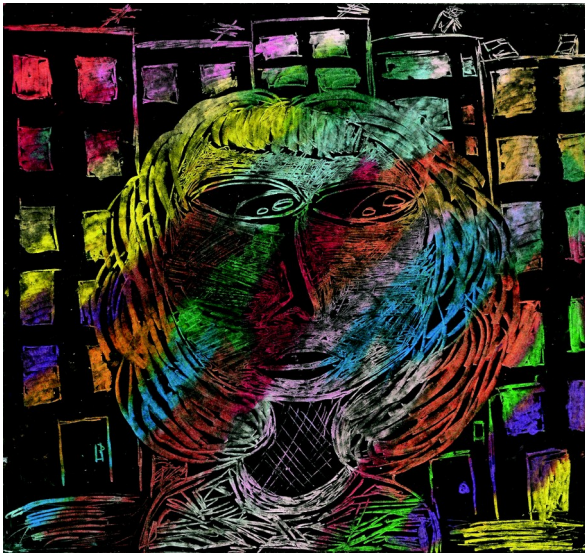
Μια κοπέλα, πιθανόν να είναι και η σχεδιάστρια του παιδικού αυτού έργου. Έχει ξανθά μαλλιά, φοράει ρόζ μπλούζα και μια πολύχρωμη φούστα. Ενώ είναι σχεδιασμένη με χέρια, φαίνεται να μην έχει πόδια για κάποιο λόγο και να μην πατάει στο έδαφος.

Τα **κτήρια** που υπάρχουν στο παιδικό αυτό σχέδιο είναι:

- Ο πύργος του Άιφελ που βρίσκεται στο Παρίσι και είναι σχεδιασμένος στα αριστερά του σχεδίου.
- Και το Τατζ Μαχάλ που βρίσκεται στην Ινδία και είναι σχεδιασμένο στα δεξιά του σχεδίου.

Στόχος και σκοπός του συγκεκριμένου παιδικού σχεδίου είναι να τονίσει και να δείξει πόσο σημαντική είναι η διαφορετικότητα μεταξύ των ανθρώπων τόσο ως προς τους ανθρώπους όσο και ως προς τον τρόπο που ζουν και εκφράζονται. Ο κάθε άνθρωπος, ο κάθε λαός είναι διαφορετικός, έχει τη δική του πολιτισμική κληρονομιά, τη δική του θρησκεία και τα δικά του χαρακτηριστικά.

Παιδικό σχέδιο 7

Φύλο: Κορίτσι

Ηλικία: 12

Εθνικότητα: Ελληνική

Το **περιεχόμενο** του συγκεκριμένου παιδικού σχεδίου είναι ένα πορτρέτο το οποίο απεικονίζει ένα κορίτσι και από πίσω πέντε κτήρια από πολυκατοικίες. Το σχέδιο αυτό έχει πολλά και διάφορα χρώματα πάνω του. Ο σχεδιαστής με τον τρόπο αυτό θέλει να δείξει ότι υπάρχει διαφορετικότητα γενικά και αυτό το φανερώνει μέσα από τα χρώματα που χρησιμοποιεί σε όλη την επιφάνεια του σχεδίου.

Το **πρόσωπο** που παρουσιάζεται στο σχέδιο είναι:

Ένα κορίτσι, το πορτρέτο ενός κοριτσιού δηλαδή. Παρουσιάζεται να έχει ένα ολοκληρωμένο πρόσωπο, με μάτια, μύτη, στόμα και μαλλιά. Υπάρχουν πολλά και διάφορα χρώματα πάνω στο πορτρέτο αυτό.

Κάτι άλλο που παρουσιάζεται στο σχέδιο αυτό είναι κάτι πολυκατοικίες πίσω από το κορίτσι. Τα διάφορα αυτά χρώματα που είναι πάνω στο κορίτσι συνεχίζονται προέκταση και στις πολυκατοικίες.

Στόχος-σκοπός του σχεδίου αυτού είναι να δείξει μέσα από ένα πορτρέτο ενός κοριτσιού το πως αντιλαμβάνεται τη διαφορετικότητα ο σχεδιαστής. Και αυτό φαίνεται από το γεγονός ότι ο σχεδιαστής έχει χρησιμοποιήσει πολλά και διάφορα χρώματα πάνω στο συγκεκριμένο σχέδιο, κόκκινο, ροζ, κίτρινο, μπλε, γαλάζιο, πράσινο, πορτοκαλί, μοβ. Με τα χρώματα αυτά τονίζει τη διαφορετικότητα που υπάρχει ανάμεσα στους ανθρώπους. Στο βάθος υπάρχουν σχεδιασμένες πολυκατοικίες οι οποίες παραπέμπουν και τονίζουν ότι ζουν πολλοί και διάφοροι άνθρωποι μέσα σε αυτές.

Παιδικό σχέδιο 8

Φύλο: Κορίτσι
Ηλικία: 12
Εθνικότητα: Ελληνική

Το **περιεχόμενο** του συγκεκριμένου σχεδίου εστιάζει και αυτό στην διαφορετικότητα που υπάρχει τριγύρω στον κόσμο. Ο σχεδιαστής έχει σχεδιάσει το πορτρέτο ενός κοριτσιού και στο βάθος του πορτρέτου έχει σχεδιάσει επτά άλλα πρόσωπα, πιο μικρά σε σχέση με αυτό του πορτρέτου. Από μια πρώτη ματιά σε αυτό το σχέδιο και στα πρόσωπα είναι εμφανή η διαφορετικότητα και ο τρόπος που τονίζεται και παρουσιάζεται στο σχέδιο αυτό. Η σχεδιάστρια αξιοποιεί, σχεδιάζει σε όλο το χώρο του χαρτιού.

Τα **πρόσωπα** που παρουσιάζονται στο σχέδιο είναι τα εξής:

Το πρόσωπο ενός κοριτσιού που είναι και το πορτρέτο της. Το πρόσωπο της είναι με πολλά και διαφορετικά χρώματα, έχει φακίδες, μάτια, μύτη και στόμα. Τα μαλλιά της είναι σκούρα με μαύρο, καφέ και γκρι χρώμα και φοράει μια κορδέλα καφέ. Ακόμα φαίνεται να φοράει μια μπλούζα χρώματος γαλάζιο και πράσινο.

Στο πορτρέτο αυτό είναι σχεδιασμένα εκτός από το πρόσωπο του κοριτσιού αυτού και πολλά άλλα διάφορα πρόσωπα, επτά για την ακρίβεια. Στα πρόσωπα αυτά φαίνεται η διαφορετικότητα που υπάρχει. Το κάθε πρόσωπο έχει τα δικά του χαρακτηριστικά. Από αυτό και μόνο φαίνεται ότι ο κάθε άνθρωπος είναι διαφορετικός από τον άλλο, είτε αφορά την ηλικία, είτε το χρώμα του δέρματος, των μαλλιών και γενικά τις ιδιαιτερότητες που έχει ο κάθε ένας. Για την ακρίβεια είναι σχεδιασμένα τέσσερα πρόσωπα γυναικών και τρία αντρών.

Στόχος-σκοπός του συγκεκριμένου σχεδίου είναι να τονίσει ο σχεδιαστής με τον δικό του τρόπο την διαφορετικότητα του καθενός. Μέσα από ένα πορτρέτο ενός κοριτσιού βρίσκει την ευκαιρία να σχεδιάσει και άλλα πρόσωπα μέσα από τα οποία θα δείξει και θα τονίσει την διαφορετικότητα γενικά μέσα από χαρακτηριστικά των ανθρώπων.

Παιδικό σχέδιο 9

Φύλο: Κορίτσι
Ηλικία: 11
Εθνικότητα: Ελληνική

Το **περιεχόμενο** του συγκεκριμένου σχεδίου αφορά το θέμα με τους πρόσφυγες. Μέσα από αυτό το σχέδιο είναι εμφανές το τι θέλει ο σχεδιαστής να περάσει, το μήνυμά του. Έχει σχεδιάσει σε όλο το χώρο του χαρτιού. Συγκεκριμένα σχεδίασε δύο πρόσφυγες οι οποίοι είναι διαφορετικοί από τους άλλους ανθρώπους ως προς το χρώμα τους κατά κύριο λόγο και τον τρόπο ντυσίματος τους. Είναι χαρακτηριστικό το ότι τους τοποθετεί στο κέντρο του σχεδίου, μέσα στο πλήθος που φαίνεται να είναι σχεδιασμένο και βάζει τριγύρω άλλους ανθρώπους οι οποίοι φοράνε τα ίδια να τους κοροϊδεύουν δείχνοντας τους με το δάχτυλο. Γύρω γύρω από το σχέδιο ο σχεδιαστής έχει ζωγραφίσει θλιμμένα πρόσωπα.

Τα **πρόσωπα** που παρουσιάζονται σε αυτό το σχέδιο είναι τα εξής:

Οι δύο οι πρόσφυγες οι οποίοι είναι σχεδιασμένοι και τοποθετημένοι στο κέντρο του σχεδίου. Η μία είναι γυναίκα και ο άλλος άντρας. Η γυναίκα παρουσιάζεται με χρώμα κίτρινο και φοράει ένα ροζ φόρεμα και παραπέμπει στο να είναι Κινέζα ενώ ο άντρας με καφέ χρώμα, φοράει μια πορτοκαλί μπλούζα και ένα πράσινο παντελόνι και ανήκει στη μαύρη φυλή.

Τριγύρω από τους πρόσφυγες είναι σχεδιασμένοι πολλοί άλλοι άνθρωποι οι οποίοι παρουσιάζονται και είναι σχεδιασμένοι φορώντας τα ίδια ρούχα, μπλε παντελόνι και πράσινο μπλουζάκι θέλοντας προφανώς να δείξει με αυτόν τον τρόπο ότι ανήκουν στην ίδια φυλή, ότι είναι το ίδιο. Αυτοί κοροϊδεύουν και δείχνουν με το δάχτυλο τους τους πρόσφυγες.

Στο βάθος του σχεδίου φαίνονται και άλλα πολλά πρόσωπα ανθρώπων που κοιτάνε την κατάσταση αυτή και φαίνονται θλιμμένοι. Χαρακτηριστικό είναι το γεγονός ότι φαίνεται να είναι σχεδιασμένο ένα μάτι δακρυσμένο εκεί ανάμεσα.

Ακόμα γύρω γύρω από το σχέδιο είναι σχεδιασμένες θλιμμένες φάτσες .

Στόχος-σκοπός του συγκεκριμένου σχεδίου είναι να δείξει τη διαφορετικότητα που υπάρχει ανάμεσα στους ανθρώπους που προέρχονται από διαφορετικές χώρες και τον τρόπο με τον οποίο τους συμπεριφέρονται οι υπόλοιποι που βρίσκονται στην χώρα υποδοχής. Περνάει μηνύματα και συναισθήματα τα οποία προβληματίζουν με χαρακτηριστικό τις θλιμμένες φάτσες, το μάτι το δακρυσμένο για αυτή την κατάσταση και τα στενοχωρημένα πρόσωπα κάποιων ανθρώπων.

Παιδικό σχέδιο 10

Φύλο: Αγόρι
Ηλικία: 12.5
Εθνικότητα: Ελληνική

Το περιεχόμενο του συγκεκριμένου σχεδίου έχει σχέση με το ζήτημα των μεταναστών. Το σχέδιο αυτό απεικονίζει αυτό το θέμα με εμφανή τρόπο. Ο σχεδιαστής σχεδίασε κάποιους μετανάστες να πηγαίνουν στη δουλειά και να είναι καλά από οικονομική άποψη και άλλους να μην έχουν ούτε σπίτι να μείνουν. Σχεδίασε ακόμα ένα αυτοκίνητο και στο βάθος σπίτια και πολυκατοικίες. Έχει αξιοποιήσει όλο το χώρο του χαρτιού.

Τα **πρόσωπα** που παρουσιάζονται σε αυτό το σχέδιο είναι:

Ένας άντρας, μετανάστης, με σκούρο δέρμα, να είναι καλοντυμένος με τον χαρτοφύλακα στο χέρι ο οποίος από οικονομικής άποψης φαίνεται να είναι καλά, να πηγαίνει στη δουλειά του. Είναι σχεδιασμένος ένας άλλος άνθρωπος ο οποίος πρέπει να είναι μετανάστης και αυτός, είναι σχεδιασμένος με κίτρινο χρώμα στο δέρμα ο οποίος δεν φαίνεται να διαθέτει οικονομική άνεση. Είναι σχεδιασμένος να κάθεται σε ένα χαλί κάτω στο έδαφος δίπλα από τα σκουπίδια, ο οποίος πιθανόν να ζητιανεύει.

Ακόμα ο σχεδιαστής έχει σχεδιάσει δύο άλλους ανθρώπους με κίτρινο χρώμα στο δέρμα και αυτοί να περπατάνε δίπλα στον πρώτο άνθρωπο ο οποίος πηγαίνει στη δουλειά του.

Άλλα **αντικείμενα** που είναι σχεδιασμένα στο σχέδιο αυτό είναι:

Ένα κόκκινο αυτοκίνητο που περνάει στο δρόμο. Στο βάθος ο σχεδιαστής έχει σχεδιάσει σπίτια και πολυκατοικίες. Εκεί σε αυτή τη μεριά του σχεδίου έχει γράψει με μεγάλα κεφαλαία γράμματα τη λέξη ΛΕΦΤΑ.

Στόχος-σκοπός του σχεδίου είναι να δείξει το διαφορετικό τρόπο ζωής των ανθρώπων αλλά και να τονίσει το γεγονός ότι κάποιοι άνθρωποι αναγκάζονται να μεταναστεύσουν για

οικονομικούς ή άλλους λόγους. Η διαφορετικότητα είναι έντονη και φανερή ανάμεσα σε αυτούς τους ανθρώπους. Κάποιοι άνθρωποι που μεταναστεύουν σε άλλη χώρα τα καταφέρνουν, αποκτούν κύρος και οικονομική άνεση ενώ κάποιοι άλλοι δεν τα καταφέρνουν και καταλήγουν στους δρόμους να ζητιανεύουν για φαγητό και χρήματα.

Παιδικό σχέδιο 11

Φύλο: Αγόρι
Ηλικία: 11
Εθνικότητα: Ελληνική

Το **περιεχόμενο** αυτού του σχεδίου έχει και αυτό σχέση με τους μετανάστες. Συγκεκριμένα παρουσιάζεται εδώ ένα παιδί το οποίο κλαίει γιατί δύο άλλα παιδιά όπως φαίνεται τον κοροϊδεύουν, τον χλευάζουν και τον χτυπάνε ειρωνικά στην πλάτη. Στο σχέδιο είναι σχεδιασμένο και το πλαίσιο, περιβάλλον στο οποίο βρίσκονται τα παιδιά αυτά. Είναι σε κάποιο πάρκο, κάπου έξω στην εξοχή καθώς πίσω, στο βάθος του σχεδίου είναι σχεδιασμένα κάποια σπίτια και κάποιες πολυκατοικίες. Καταλαμβάνεται όλος ο χώρος του χαρτιού με λεπτομέρειες.

Τα **πρόσωπα** που παρουσιάζονται εδώ είναι:

Ένα παιδί (μετανάστης) το οποίο ο σχεδιαστής έχει σχεδιάσει στη μέση στο σχέδιου, του έχει βάλει χρώμα και στα ρούχα και στα μαλλιά και γενικά τον έχει χρωματίσει σε σχέση με το υπόλοιπο σχέδιο που είναι αχρωμάτιστο, μόνο με μολύβι σχεδιασμένο. Το παιδί αυτό κλαίει και δέχεται bullying και γενικά άσχημη συμπεριφορά από τα άλλα δύο παιδιά.

Δύο παιδιά τα οποία είναι σχεδιασμένα με μολύβι από τον σχεδιαστή, δεν τους έχει βάλει χρώμα ο σχεδιαστής. Ο ένας είναι στη μια άκρη και ο άλλος στην άλλη άκρη σε σχέση με το παιδί που κοροϊδεύουν. Έχουν ειρωνικό ύφος και δείχνουν με το δάχτυλο το συγκεκριμένο παιδί και γελάνε με αυτό που κατάφεραν, που τον έκαναν να κλαίει.

Άλλα **αντικείμενα** που είναι σχεδιασμένα στο σχέδιο αυτό είναι:

Οι πολυκατοικίες στο βάθος οι οποίες δεν έχουν χρώμα. Έχουν διάφορα σχέδια πάνω όμως η κάθε μια όπως καρδούλες, κύκλους, το νόμισμα του ευρώ, γραμμές, ήρωες από κινούμενα σχέδια κ.α.

Ο ήλιος, ο οποίος δεν έχει χρώμα και αυτός, τα σύννεφα, το χορτάρι.

Στόχος-σκοπός του σχεδίου είναι να τονίσει τον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζεται η διαφορετικότητα από κάποιους ανθρώπους και στο συγκεκριμένο σχέδιο πως αντιμετωπίζεται από τα παιδιά. Με γλεουασμούς, κοροϊδίες και πειράγματα. Αυτός είναι και ο λόγος που ο σχεδιαστής χρησιμοποιεί χρώμα μόνο στο παιδί και όχι στο υπόλοιπο σχέδιο.

Παιδικό σχέδιο 12

Φύλο: Κορίτσι
Ηλικία: 8
Εθνικότητα: Ελληνική

Το **περιεχόμενο** αυτού του σχεδίου έχει σχέση με το τι θεωρεί ο κάθε ένας ότι έχει διαφορετικό πάνω του. Τι είναι αυτό που τον ξεχωρίζει και θεωρεί ότι τον κάνει διαφορετικό. Έχει σχεδιαστεί ένα κορίτσι που φοράει γυαλιά μυωπίας και σιδεράκια στα δόντια, είναι χαρούμενο και κρατάει μια ζωγραφιά στο χέρι της. Η σχεδιάστρια έχει καλύψει όλη την επιφάνεια του χαρτιού χωρίς να υπάρχουν κενά.

Το **πρόσωπο** που παρουσιάζεται εδώ είναι:

Ένα κορίτσι το οποίο η σχεδιάστρια σχεδίασε με γυαλιά μυωπίας και με σιδεράκια. Αυτά για την σχεδιάστρια είναι τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που την κάνουν διαφορετική και ξεχωριστή από τους άλλους αλλά αυτό δεν φαίνεται να την ενοχλεί. Αντίθετα, είναι χαμογελαστή και έχει χρησιμοποιήσει πολλά και ζωντανά χρώματα.

Στο βάθος του σχεδίου έχει ζωγραφίσει πολλά κοριτσάκια χαρούμενα, σπίτια, πουλιά, καρδούλες, λουλούδια, γράμματα με πολλά και διάφορα χρώματα.

Στόχος-σκοπός του σχεδίου είναι να δείξει τι διαφορετικό έχει ο κάθε ένας πάνω του που τον κάνει να μην είναι ίδιος με τους άλλους. Αυτό το διαφορετικό που έχει κάποιος δεν χρειάζεται να τον κάνει να νιώθει άσχημα για αυτό αλλά αντίθετα είναι χαρούμενος και δεν έχει πρόβλημα με αυτό. Όπως ακριβώς νιώθει και φαίνεται αυτό από την σχεδιάστρια αυτού του σχεδίου.

Παιδικό σχέδιο 13

Φύλο: Κορίτσι
Ηλικία: 9
Εθνικότητα: Ελληνική

Το **περιεχόμενο** του σχεδίου αυτού διαπραγματεύεται το πως νιώθει το μελαμψό,μελαχρινό κορίτσι σχετικά με τα χαρακτηριστικά που έχει τα οποία θεωρεί ότι την κάνουν διαφορετική από τους άλλους. Στο σχέδιο αυτό παριστάνονται δύο κορίτσια, το ένα κορίτσι είναι μελαμψό,μελαχρινό και το άλλο ξανθό. Το ξανθό κορίτσι φαίνεται να κοροϊδεύει το μελαμψό, μελαχρινό το οποίο φαίνεται πως κλαίει. Και εδώ καταλαμβάνεται από την σχεδιάστρια όλη η επιφάνεια του χαρτιού.

Τα **πρόσωπα** που παρουσιάζονται στο συγκεκριμένο σχέδιο είναι τα εξής:

Ένα μελαχρινό μελαμψό κορίτσι το οποίο φαίνεται να είναι δακρυσμένο και να στενοχωριέται γιατί ένα άλλο κορίτσι την κοροϊδεύει. Το κορίτσι αυτό θεωρεί πως αυτό που την διαφοροποιεί από τους άλλους είναι το γεγονός ότι είναι μελαχρινή και έχει μελαμψό και σκούρο δέρμα. Ακόμα έχει ένα δικό της ιδιαίτερο τρόπο ντυσίματος που διαφέρει από τα άλλα παιδιά. Και ίσως αυτός να είναι ένας λόγος για τον οποίο την κοροϊδεύει το ξανθό κορίτσι. Είναι σχεδιασμένη να φοράει ένα πράσινο μπλουζάκι και ένα λαχανί παντελόνι. Έχει σκούρο δέρμα και σκούρα μαλλιά.

Από την άλλη, στο σχέδιο είναι σχεδιασμένο ένα ξανθό κορίτσι το οποίο είναι σχεδιασμένο να φοράει ένα κόκκινο φόρεμα και κόκκινα παπούτσια. Κοροϊδεύει, δείχνοντας με το χέρι της το μελαχρινό κορίτσι.

Στο σχέδιο αυτό είναι ζωγραφισμένος ακόμα ο ήλιος και το φόντο είναι όλο γαλάζιο.

Στόχος-σκοπός του σχεδίου αυτού είναι να τονιστεί και να φανεί το πως νιώθει ο καθένας ένας με αυτά τα οποία τον κάνουν διαφορετικό. Κάποιοι χαίρονται με αυτά τα χαρακτηριστικά που τους διαφέρουν και άλλοι στενοχωριούνται και νιώθουν άσχημα για αυτό που είναι. Χαρακτηριστικό σε αυτό το σχέδιο όμως είναι το γεγονός ότι οι άλλοι και συγκεκριμένα το ξανθό κορίτσι, δεν σέβονται τη διαφορετικότητα των άλλων.

Παιδικό σχέδιο 14

Φύλο: Κορίτσι
Ηλικία: 8
Εθνικότητα: Ελληνική

Το **περιεχόμενο** αυτού του σχεδίου δείχνει πως αισθάνεται η σχεδιάστρια. Καταγράφει και σχεδιάζει σε όλη την επιφάνεια του χαρτιού αυτό το οποίο την κάνει να είναι διαφορετική από τους άλλους αλλά παράλληλα δείχνει και τα συναισθήματα της για αυτό. Έχει σχεδιάσει τον εαυτό της στη μέση του χαρτιού και γύρω γύρω έχει δημιουργήσει ένα φόντο με πολλά και διάφορα χρώματα.

Το **πρόσωπο** που είναι σχεδιασμένο εδώ είναι:

Το πρόσωπο της σχεδιάστριας. Έχει ζωγραφίσει τον εαυτό της με αχνά έως και διαφανή χρώματα γιατί θεωρεί και αισθάνεται σαν να είναι αόρατη, σαν να μην την βλέπει κανείς. Φοράει σιδεράκια στα δόντια και γυαλιά στα μάτια. Είναι δακρυσμένη και φαίνεται αυτό από τα δάκρυα που έχει ζωγραφίσει στα μάτια της.

Γύρω γύρω έχει δημιουργήσει και ζωγραφίσει ένα φόντο γεμάτο με πολλά και διάφορα έντονα χρώματα σε αντίθεση με τα χρώματα με τα οποία έχει αποτυπώσει και σχεδιάσει τον εαυτό της.

Στόχος-σκοπός του συγκεκριμένου σχεδίου είναι να δείξει και αυτήν την πλευρά που έχει η διαφορετικότητα. Το γεγονός δηλαδή πως αντί κάποιος να υποστηρίζει και να είναι περήφανος για τα χαρακτηριστικά που έχει και τον κάνουν να μην είναι ίδιος με όλους τους άλλους, νιώθει άσχημα, νιώθει πως είναι αόρατος και δεν του αρέσει καθόλου η εικόνα του σε σημείο που να κλαίει.

Παιδικό σχέδιο 15

Φύλο: Αγόρι

Ηλικία: 10

Εθνικότητα: Ελληνική

Το **περιεχόμενο** του συγκεκριμένου σχεδίου δείχνει και παρουσιάζει το πως νιώθει ένα παιδί όταν δεν γίνεται αποδεκτό από τους άλλους και αυτό λόγω κάποιων χαρακτηριστικών που τον κάνουν διαφορετικό από αυτούς. Στο συγκεκριμένο σχέδιο παρουσιάζεται μια ομάδα από παιδιά τα οποία κοροϊδεύουν ένα άλλο παιδί, τον σχεδιαστή στη συγκεκριμένη περίπτωση. Τα παιδιά αυτά είναι σε ομάδα μπάσκετ και είναι όλα τους ψηλά και αδύνατα. Μόνο ένα παιδί, ο σχεδιαστής δεν είναι τόσο ψηλός όσο οι άλλοι και έχει και κάποια κιλά παραπάνω. Για τον λόγο αυτό το παιδί αυτό δέχεται bullying και τον κοροϊδεύουν τα άλλα μέλη της ομάδας. Η επιφάνεια του χαρτιού είναι πλήρως καλυμμένη.

Τα **πρόσωπα** που παρουσιάζονται εδώ είναι:

Μια ομάδα πέντε ατόμων τα οποία ανήκουν στην ομάδα μπάσκετ. Τα άτομα αυτά φαίνεται να κοροϊδεύουν ένα παιδί, τον σχεδιαστή. Παρουσιάζονται τα παιδιά αυτά να είναι σχεδιασμένα να είναι ψηλά όσον αφορά το ύψος τους και αδύνατα. Με τα χέρια τους δείχνουν τον σχεδιαστή-άλλο παίκτη ο οποίος δεν έχει τις αναλογίες που έχουν αυτοί όσον αφορά το ύψος

και το βάρος. Φαίνονται να είναι ειρωνικοί και χλευαστικοί, γελάνε μαζί του και του μιλάνε άσχημα. Ο ένας μάλιστα από τους πέντε φαίνεται να του πετάει μια μπάλα στο κεφάλι.

Από την άλλη υπάρχει ζωγραφισμένη η μορφή του σχεδιαστή ο οποίος ανήκει και αυτός στην ομάδα του μπάσκετ που ανήκουν και τα υπόλοιπα παιδιά μόνο που λόγω κάποιων χαρακτηριστικών του διαφέρει από τους άλλους. Διαφέρει δηλαδή ως προς το ύψος και το βάρος. Δεν είναι τόσο ψηλός όσο οι άλλοι και έχει παραπάνω κιλά από αυτούς. Είναι δακρυσμένος και στενοχωρημένος επειδή οι άλλοι τον κοροϊδεύουν και του πετάνε και την μπάλα στο κεφάλι.

Τα παιδιά φαίνεται να βρίσκονται σε κάποιο πάρκο καθώς είναι σχεδιασμένα παγκάκια. Χρησιμοποιούνται έντονα και διάφορα χρώματα.

Στόχος-σκοπός του συγκεκριμένου σχεδίου είναι να δείξει πως λόγω κάποιων διαφορετικών χαρακτηριστικών που έχουν οι άνθρωποι γίνονται θύματα bullying και δεν μπορούν να κάνουν αυτό που θέλουν είτε πρόκειται για κάποιο χόμπι όπως εδώ το μπάσκετ είτε για οτιδήποτε άλλο γιατί κάποιοι τους στιγματοποιούν. Αυτή η συμπεριφορά θα πρέπει να αντιμετωπιστεί και να αλλάξει.

Παιδικό σχέδιο 16

Φύλο: Κορίτσι
 Ηλικία: 8
 Εθνικότητα: Ελληνική

Το περιεχόμενο αυτού του σχεδίου είναι να δείξει πως μπορεί να νιώθει κάποιος αν ήταν στη θέση του άλλου. Η σχεδιάστρια μπήκε στη θέση μια κοπέλας με αναπηρία και απεικόνισε το πως θα ένιωθε στη θέση της, αν το χαρακτηριστικό που θα τον έκανε να διαφέρει από τους άλλους θα ήταν το να είναι σε αναπηρικό καρότσι. Έτσι σχεδίασε τον εαυτό της στη θέση της κοπέλας σε αναπηρικό καρότσι και δύο άλλα παιδιά, ένα αγόρι και ένα κορίτσι, τα οποία τα έβαλε και τα σχεδίασε να την κοροϊδεύουν. Και σε αυτό το σχέδιο η επιφάνεια του χαρτιού είναι πλήρως σχεδιασμένη χωρίς κενά.

Τα πρόσωπα που απεικονίζονται εδώ είναι:

- Η κοπέλα στο αναπηρικό καρότσι η οποία φαίνεται να είναι δακρυσμένη και στενοχωρημένη. Και αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι δύο άλλα παιδιά την κοροϊδεύουν και γελάνε για το γεγονός ότι έχει αναπηρικά προβλήματα. Η κοπέλα φαίνεται να φοράει ένα μοβ μπλουζάκι και μια πράσινη φούστα. Τα μαλλιά της είναι ξανθά και το αναπηρικό καρότσι είναι σχεδιασμένο με μαύρο χρώμα και μοβ ρόδες.
- Ένα αγόρι και ένα κορίτσι τα οποία κοροϊδεύουν την κοπέλα που είναι σε αναπηρικό καρότσι. Το αγόρι φοράει πράσινο μπλουζάκι και μπλε παντελόνι με κάποιες τετράγωνες λεπτομέρειες. Με το χέρι του δείχνει και κοροϊδεύει την κοπέλα σε αναπηρικό καρότσι. Από την άλλη η κοπέλα είναι σχεδιασμένη να φοράει πράσινο φόρεμα με μοβ τετράγωνες λεπτομέρειες. Το κορίτσι αυτό φαίνεται να έχει βγάλει έξω

τη γλώσσα της και με τον τρόπο αυτό κοροϊδεύει το κορίτσι που είναι στο αναπηρικό καρότσι.

Στόχος-σκοπός του σχεδίου αυτού είναι να γίνει λόγος για το πως θα ένιωθε κάποιος αν ήταν στη θέση του άλλου. Να μπει κάποιος στη θέση κάποιου άλλου που μπορεί να έχει κινητικά προβλήματα για παράδειγμα όπως είναι εδώ η κοπέλα στο αναπηρικό αμαξίδιο και να δει τι θα έκανε ο ίδιος, πως θα ένιωθε. Με τον τρόπο αυτό, με την ενσυναίσθηση δηλαδή βλέπει κάποιος πως μπορεί να είναι και αυτό ίσως τον κάνει να αλλάξει τον τρόπο που βλέπει τα πράγματα και το πως συμπεριφέρεται σε κάποιους ανθρώπους που μπορεί να έχουν προβλήματα.

Παιδικό σχέδιο 17

Φύλο: Κορίτσι
Ηλικία: 9
Εθνικότητα: Ελληνική

Το **περιεχόμενο** του συγκεκριμένου σχεδίου ανήκει και αυτό στην κατηγορία του πως νιώθει κάποιος όταν μπει στη θέση του άλλου. Η σχεδιάστρια εδώ σχεδίασε τον εαυτό της σε αναπηρικό αμαξίδιο για να δείξει το πως νιώθει αν βάλει τον εαυτό της στη θέση κάποιου που έχει αυτό το πρόβλημα. Έχει σχεδιάσει ακόμα την αδερφή της η οποία είναι δίπλα της στο σχέδιο και δύο άλλα παιδιά τα οποία φαίνεται να την κοροϊδεύουν. Έχει καλύψει όλη την επιφάνεια του σχεδίου με λεπτομέρειες.

Τα **πρόσωπα** τα οποία είναι σχεδιασμένα στο σχέδιο αυτό είναι τα εξής:

- Η κοπέλα στο αναπηρικό αμαξίδιο που φαίνεται να είναι δακρυσμένη και στενοχωρημένη γιατί όπως είναι φανερό από το σχέδιο δύο παιδιά την κοροϊδεύουν. Κάθεται σε ένα αμαξίδιο το οποίο είναι πορτοκαλί και φοράει ένα κίτρινο φόρεμα με πράσινες και κόκκινες γραμμές. Έχει καφέ μαλλιά και τα έχει μαζεμένα πάνω.
- Δίπλα στην κοπέλα με το αμαξίδιο είναι σχεδιασμένη η αδερφή της κοπέλας η οποία φαίνεται ότι είναι δίπλα στην αδερφή της και είναι και αυτή δακρυσμένη και στενοχωρημένη. Ίσως για την όλη κατάσταση με την αδερφή της που την κοροϊδεύουν τα άλλα δύο παιδιά. Φοράει ένα μπλε φόρεμα και έχει μαύρα μακριά μαλλιά.
- Είναι σχεδιασμένα ακόμα και δύο παιδιά, ένα αγόρι και ένα κορίτσι τα οποία φαίνεται να κοροϊδεύουν την κοπέλα που είναι στο αμαξίδιο, την δείχνουν με το χέρι τους και φαίνονται να είναι χαμογελαστοί σαν να την ειρωνεύονται. Το αγόρι φοράει πράσινο

παντελόνι, κίτρινη μπλούζα, μπλε παπούτσια και έχει μαύρα κοντά μαλλιά ενώ το κορίτσι φοράει πορτοκαλί με μοβ λεπτομέρεια φόρεμα και έχει μαύρα μακριά μαλλιά.

- Ακόμα, η σχεδιάστρια έχει σχεδιάσει τον ήλιο, τον ουρανό με πολλές αποχρώσεις του μπλε καθώς και το γρασίδι στο οποίο πατάνε το οποίο βρίσκεται και αυτό στις αποχρώσεις του πράσινου.

Στόχος-σκοπός του συγκεκριμένου σχεδίου είναι να δείξει πως αισθάνεται η σχεδιάστρια όταν μπει στη θέση ενός ατόμου που έχει κινητική αναπηρία και κάθεται σε αναπηρικό αμαξίδιο. Όπως γίνεται γνωστό και φανερό από το σχέδιο το γεγονός ότι την κοροϊδεύουν δεν της αρέσει καθόλου και μέσα από αυτό μπορεί κανείς με τη βοήθεια της ενσυναίσθησης να αλλάξει συμπεριφορά απέναντι στα άτομα τα οποία τα έχουν κάποια ιδιαιτερότητα.

Παιδικό σχέδιο 18

Φύλο: Κορίτσι
Ηλικία: 8
Εθνικότητα: Ελληνική

Το περιεχόμενο αυτού του σχεδίου έχει να κάνει και αυτό με το πως αισθάνεται η σχεδιάστρια όταν θα μπει στη θέση ενός ατόμου που έχει κινητικά προβλήματα και κάθεται σε αναπηρικό αμαξίδιο. Η ίδια έχει σχεδιάσει μια κοπέλα να κάθεται σε αναπηρικό αμαξίδιο και τέσσερα άλλα παιδιά τα οποία την κοροϊδεύουν και γελάνε μαζί της. Ακόμα έχει σχεδιάσει έναν ήλιο, ένα πουλί και ένα μεγάλο δέντρο με ένα παγκάκι. Με αυτές τις λεπτομέρειες καλύπτει την επιφάνεια του χαρτιού και δεν αφήνει κάτι ανεκμετάλλευτο.

Τα **πρόσωπα** τα οποία είναι σχεδιασμένα σε αυτό το σχέδιο είναι:

- Το κορίτσι το οποίο κάθεται στο αναπηρικό αμαξίδιο και φαίνεται να κλαίει επειδή την κοροϊδεύουν τα άλλα παιδιά, φοράει μια μπλε μπλούζα με κόκκινη καρδούλα, ένα μοβ παντελόνι και μπλε παπούτσια. Κάθεται σε ένα καφέ αμαξίδιο με μαύρες ρόδες. Τα μαλλιά της είναι ξανθά και τα έχει μαζεμένα κοτσιδάκια πάνω.
- Ακόμα είναι σχεδιασμένα τέσσερα παιδιά, ένα αγόρι και τρία κορίτσια τα οποία δείχνουν την κοπέλα με το χέρι, την κοροϊδεύουν και την ειρωνεύονται, γελάνε κοροϊδευτικά και ειρωνικά προς το μέρος της. Το αγόρι φοράει μια κόκκινη μπλούζα με νεκροκεφαλή πάνω και ένα μαύρο παντελόνι με μαύρα παπούτσια και μαλλιά. Το ένα κορίτσι έχει μαύρα μακριά μαλλιά, φοράει ροζ μπλούζα, μπλε φούστα και κίτρινα παπούτσια. Το άλλο το κορίτσι δίπλα έχει κίτρινα-ξανθά μαλλιά, φοράει γαλάζιο μπλουζάκι με μοβ γραμμές, καφέ φούστα και μοβ παπούτσια. Και τέλος το τελευταίο

κορίτσι έχει καφέ κοντά μαλλιά, φοράει μοβ μπλούζα, γαλάζιο παντελόνι και μαύρα παπούτσια.

Στο σχέδιο ακόμα είναι ζωγραφισμένα ένα μεγάλο, πολύχρωμο δέντρο και από κάτω ένα παγκάκι καφέ. Υπάρχει και ένα πουλί μαύρο το οποίο φαίνεται να πετάει και ένας κίτρινος ήλιος. Ο ουρανός είναι και αυτός πολύχρωμος και το γρασίδι πράσινο. Υπάρχουν δύο λουλούδια και μια πεταλούδα. Στο κέντρο σχεδόν του σχεδίου είναι γραμμένο και ένα μήνυμα που θέλει να περάσει η σχεδιάστρια μέσα από το σχέδιο της που λέει 'NO TO RACISM' με κεφαλαία και χρωματιστά γράμματα.

Στόχος-σκοπός του σχεδίου αυτού είναι να περάσει ένα μήνυμα το οποίο έχει γραμμένο πάνω στο σχέδιο. Λέει όχι στο ρατσισμό με κεφαλαία γράμματα. Με αυτό θέλει να δείξει και να τονίσει ότι δεν πρέπει να είμαστε ρατσιστές, να σεβόμαστε το διαφορετικό από εμάς και να μην κοροϊδεύουμε τους άλλους.

4.5 Ερευνητικά ερωτήματα – Υποθέσεις

Στο σημείο αυτό της εργασίας είναι σημαντικό να αναφερθούν τα ερευνητικά ερωτήματα και οι υποθέσεις που διατυπώθηκαν για τη μελέτη του θέματος.

Το πρώτο ερευνητικό ερώτημα αφορά το πώς βλέπουν τα παιδιά τη διαφορετικότητα οποιασδήποτε μορφής, με ποιον τρόπο δηλαδή την αποτυπώνουν στο παιδικό τους σχέδιο. Αν την αποτυπώνουν δηλαδή με θετικό ή αρνητικό τρόπο. Πρόκειται για τη στάση που κρατάνε απέναντι σε αυτό το θέμα. Υποθέτουμε πως σύμφωνα με την συζήτηση που έγινε στο μουσείο για τη διαφορετικότητα και τη μοναδικότητα, ότι δηλαδή πρέπει να υπάρχει η διαφορετικότητα γιατί δεν είναι ωραίο να είμαστε όλοι ίδιοι, τα παιδιά θα αποτυπώσουν τη διαφορετικότητα με αποδεκτό και φιλικό τρόπο και όχι με αρνητικό.

Το δεύτερο ερευνητικό ερώτημα που δημιουργήθηκε είναι με ποια μορφή θα επιλέξουν τα παιδιά να αποτυπώσουν τη διαφορετικότητα στο σχέδιο τους. Θα επιλέξουν για παράδειγμα να την αποτυπώσουν μέσα από το αντίθετο φύλο, μέσα από την εξωτερική εμφάνιση, μέσα από την αναπηρία και άλλα; Υποθέτουμε πως τα παιδιά θα αποτυπώσουν την διαφορετικότητα μέσα από άλλα άτομα με διαφορετικά χαρακτηριστικά όπως είναι η εξωτερική εμφάνιση, η κουλτούρα, το φύλο, η φυλή κ.α. Χαρακτηριστικά που τα ίδια τα παιδιά πρότειναν στη συζήτηση πριν ξεκινήσει η έκθεση των σχεδίων.

Και τέλος ένα τρίτο ερευνητικό ερώτημα που διατυπώθηκε έχει να κάνει με το φύλο του σχεδιαστή/-τριας και το φύλο του ήρωα μέσα στο παιδικό σχέδιο. Δηλαδή αν θα αποτυπώσει ο σχεδιαστής/-τρια στο σχέδιο του την διαφορετικότητα μέσα από το πρόσωπο ενός κοριτσιού ή ενός αγοριού. Υποθέτουμε ότι δεν θα έχει μεγάλη διαφορά και ότι τα παιδιά δεν θα κάνουν μεγάλη διάκριση σχετικά με το φύλο που θα διαλέξουν να βάλουν τον ήρωα στο σχέδιο τους.

4.6 Δεοντολογία

Το δείγμα όπως έχει ήδη αναφερθεί, αποτελείται από 19 παιδικά σχέδια που έχουν σχεδιάσει παιδιά ηλικίας 8 έως 13 ετών (μ.ο.=9,8). Τα σχέδια αυτά έχουν επιλεγθεί από το μουσείο Ελληνικής Παιδικής Τέχνης που βρίσκεται στην Αθήνα. Για την απόκτηση αυτών των παιδικών σχεδίων στάλθηκε επιστολή στο μουσείο για άδεια παραχώρησης τους.

Για δεοντολογικούς λόγους και για την ασφάλεια των προσωπικών δεδομένων δεν θα αναφερθούν στην εργασία τα ονόματα των παιδιών που έχουν σχεδιάσει τα συγκεκριμένα σχέδια καθώς και άλλες προσωπικές πληροφορίες που αφορούν τα ίδια όπως προσωπική και οικογενειακή κατάσταση.

Θα γίνει αναφορά μόνο στο φύλο και στην ηλικία του κάθε παιδιού που σχεδίασε το κάθε σχέδιο, όπως επίσης και στην εθνικότητα του. Ακόμα θα γίνει προβολή και παράθεση του κάθε σχεδίου ξεχωριστά.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ: ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

5.1 Ανάλυση και κατηγοριοποίηση παιδικών σχεδίων

Για την πραγματοποίηση της συγκεκριμένης έρευνας κρίθηκε απαραίτητη η συλλογή και η μελέτη παιδικών σχεδίων από το μουσείο Ελληνικής Παιδικής Τέχνης σχετικά με την διαφορετικότητα.

Τα παιδικά σχέδια τα οποία συγκεντρώθηκαν από το μουσείο ήταν 19 στον αριθμό. Για την αποτελεσματικότερη μελέτη των παιδικών σχεδίων έγινε μια ανάλυση και κατηγοριοποίηση των σχεδίων αυτών. Το κυρίως θέμα για το οποίο σχεδιάστηκαν αυτά τα παιδικά σχέδια είναι η διαφορετικότητα. Η κατηγοριοποίηση των σχεδίων ήταν η εξής:

- τρία παιδικά σχέδια για την κατηγορία **bullying**
- τρία παιδικά σχέδια για την κατηγορία **πολυπολιτισμικότητα**
- δύο παιδικά σχέδια για την κατηγορία **πορτρέτα**
- τρία παιδικά σχέδια για την κατηγορία **πρόσφυγες-μετανάστες**
- τέσσερα παιδικά σχέδια για την κατηγορία **εξωτερική εμφάνιση**
- τρία παιδικά σχέδια για την κατηγορία **στη θέση του άλλου**

Από τα 19 λοιπόν παιδικά σχέδια, τα 3 σχέδια απεικονίζουν το bullying που συμβαίνει τόσο στο σχολικό όσο και στο εξωσχολικό περιβάλλον. Φαίνονται και γίνονται κατανοητά τα συναισθήματα των ηρώων στα παιδικά σχέδια από το κλάμα, από το γεγονός ότι είναι στενοχωρημένοι και αυτό φαίνεται έντονα και από το ότι είναι τοποθετημένοι στο κέντρο του κύκλου και γύρω γύρω οι άλλοι τους κοροϊδεύουν (Εικόνα 1, 2 και 3).

Εικόνα 1. Σχέδιο κοριτσιού, 9 ετών, για το θέμα bullying

Εικόνα 2. Σχέδιο κοριτσιού, 12 ετών, για το θέμα bullying

Εικόνα 3. Σχέδιο κοριτσιού, 9 ετών, για το θέμα bullying

Τρία παιδικά σχέδια απεικονίζουν τη διαφορετικότητα η οποία φαίνεται μέσα από τους πολλούς και διαφορετικούς πολιτισμούς και λαούς. Μέσα από τη θρησκεία και την κουλτούρα, τον τρόπο ντυσίματος του κάθε λαού, τα ήθη, έθιμα και τις παραδόσεις (Εικόνα 4, 5 και 6).

Εικόνα 4. Σχέδιο κοριτσιού, 9 ετών, για το θέμα πολυπολιτισμικότητα

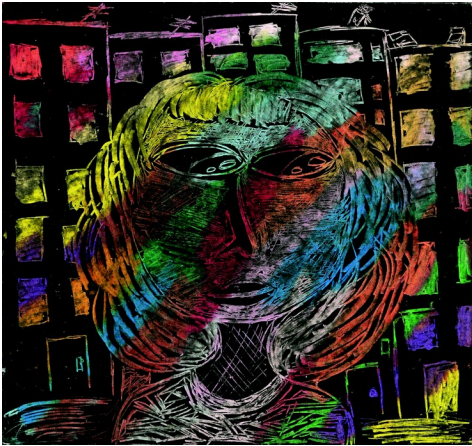

Εικόνα 5. Σχέδιο κοριτσιού, 8 ετών, για το θέμα πολυπολιτισμικότητα

Εικόνα 6. Σχέδιο κοριτσιού, 9 ετών, για το θέμα πολυπολιτισμικότητα

Δύο παιδικά σχέδια απεικονίζουν τη διαφορετικότητα μέσα από 2 πορτρέτα τα οποία περνάνε μηνύματα για το χρώμα, τη φυλή και τα διαφορετικά χαρακτηριστικά που μπορεί να έχει ο κάθε άνθρωπος που τον κάνουν μοναδικό και ξεχωριστό από τους άλλους (Εικόνα 7 και 8).

Εικόνα 7. Σχέδιο κοριτσιού, 12 ετών, για το θέμα πορτρέτα

Εικόνα 8. Σχέδιο κοριτσιού, 12 ετών, για το θέμα πορτρέτα

Τρία παιδικά σχέδια απεικονίζουν τη διαφορετικότητα η οποία φαίνεται μέσα από την παράσταση των προσφύγων και των μεταναστών. Φαίνεται ο διαφορετικός τρόπος ζωής και πως αντιμετωπίζονται από τους άλλους ανθρώπους επειδή είναι διαφορετικοί όσον αφορά το χρώμα, τη χώρα προέλευσης και τη φυλή τους (Εικόνα 9, 10 και 11).

Εικόνα 9. Σχέδιο κοριτσιού, 11 ετών για το θέμα πρόσφυγες-μετανάστες

Εικόνα 10. Σχέδιο αγοριού, 12,5 ετών για το θέμα πρόσφυγες-μετανάστες

Εικόνα 11. Σχέδιο αγοριού, 11 ετών για το θέμα πρόσφυγες-μετανάστες

Τα επόμενα 4 παιδικά σχέδια φανερώνουν τη διαφορετικότητα μέσα από τα προσωπικά βιώματα των σχεδιαστών και συγκεκριμένα εδώ δίνεται έμφαση περισσότερο στην εξωτερική εμφάνιση του καθενός και σύμφωνα με το πως αισθάνεται και νιώθει απεικονίζονται τα κατάλληλα συναισθήματα και οι κατάλληλες αντιδράσεις (Εικόνα 12, 13, 14 και 15).

Εικόνα 12. Σχέδιο κοριτσιού, 8 ετών για το θέμα εξωτερική εμφάνιση

Εικόνα 13. Σχέδιο κοριτσιού, 9 ετών για το θέμα εξωτερική εμφάνιση

Εικόνα 14. Σχέδιο κοριτσιού, 8 ετών για το θέμα εξωτερική εμφάνιση

Εικόνα 15. Σχέδιο αγοριού, 10 ετών, για το θέμα εξωτερική εμφάνιση

Και τα 3 τελευταία παιδικά σχέδια απεικονίζουν τη διαφορετικότητα μέσα από υποτιθέμενες καταστάσεις καθώς εδώ τα παιδιά προσπαθούν να βάλουν τον εαυτό τους στη θέση κάποιων ανθρώπων και να δουν και να σκεφτούν πως θα ήταν αν ήταν αυτοί οι ίδιοι διαφορετικοί σε σχέση με τους άλλους. Βλέπουμε λοιπόν, ότι και οι τρεις αυτοί σχεδιαστές έβαλαν τον εαυτό τους στη θέση ανθρώπων με κινητικά προβλήματα. Και μέσα από τις αντιδράσεις των πρωταγωνιστών καταλαβαίνουμε και γίνεται φανερό το πως θα αισθανόταν εκείνοι αν βρίσκονταν σε αυτήν την κατάσταση (κινητικά προβλήματα-αναπηρία) (Εικόνα 16, 17 και 18).

Εικόνα 16. Σχέδιο κοριτσιού, 8 ετών, για το θέμα στη θέση του άλλου

Εικόνα 17. Σχέδιο κοριτσιού, 9 ετών, για το θέμα στη θέση του άλλου

Εικόνα 18. Σχέδιο κοριτσιού, 8 ετών, για το θέμα στη θέση του άλλου

Το 19ο στη σειρά παιδικό σχέδιο αποτελεί στην ουσία το αρχικό-πρώτο σχέδιο από το οποίο δόθηκε η αφορμή για να γίνει η συζήτηση σχετικά με τη διαφορετικότητα. Τα παιδιά με την υπεύθυνη του προγράμματος μίλησαν στην για το πως θα ήταν να ήμασταν όλοι οι άνθρωποι ίδιοι και να μην ξεχωρίζαμε ο ένας από τον άλλο. Έτσι λοιπόν σχεδιάστηκε αυτό το σχέδιο στο οποίο βλέπουμε ανθρώπους να είναι ίδιοι, να φοράνε δηλαδή ίδια ρούχα, να έχουν ίδια μαλλιά και να μην διαφέρει σε τίποτα ένας από τον άλλο. Οπότε τέθηκε και συζητήθηκε το θέμα της διαφορετικότητας. Πόσο σημαντικό είναι δηλαδή να είναι ο κάθε ένας μοναδικός και διαφορετικός και πόσο μεγάλη σημασία έχει η έννοια της διαφορετικότητας.

Αρχικό σχέδιο

5.2 Μονάδες καταγραφής

Στο υποκεφάλαιο αυτό, αφού έχει γίνει η κατηγοριοποίηση των παιδικών σχεδίων (bullying, πολυπολιτισμικότητα, πορτρέτα, πρόσφυγες – μετανάστες, εξωτερική εμφάνιση, θέση του άλλου) θα προχωρήσουμε στην ανάλυση των σχεδίων ανά κατηγορία. Για την ανάλυση των σχεδίων χρειάστηκε να δημιουργηθούν οι μονάδες καταγραφής οι οποίες θα βοηθήσουν να γίνει πιο εύκολα και με κατανοητό τρόπο η ανάλυση περιεχομένου του κάθε σχεδίου και να οδηγηθούμε στα αποτελέσματα.

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ

Η πρώτη μονάδα καταγραφής είναι η οικογένεια. Μέσα στον όρο οικογένεια εμπεριέχονται πιο επιμέρους μονάδες οι οποίες είναι η μητέρα, ο πατέρας και τα αδέρφια.

Μητέρα

- Στην κατηγορία σχεδίων “Bullying” η μητέρα εμφανίζεται στο 0% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας
- Στην κατηγορία σχεδίων “Πολυπολιτισμικότητα” η μητέρα εμφανίζεται στο 0% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας
- Στην κατηγορία σχεδίων “Πορτρέτα” η μητέρα εμφανίζεται στο 0% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας
- Στην κατηγορία σχεδίων “Πρόσφυγες-Μετανάστες” η μητέρα εμφανίζεται στο 0% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας
- Στην κατηγορία σχεδίων “Εξωτερική εμφάνιση” η μητέρα εμφανίζεται στο 0% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας
- Στην κατηγορία σχεδίων “Θέση του άλλου” η μητέρα εμφανίζεται στο 0% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας

Πατέρας

- Στην κατηγορία σχεδίων “Bullying” ο πατέρας εμφανίζεται στο 0% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας
- Στην κατηγορία σχεδίων “Πολυπολιτισμικότητα” ο πατέρας εμφανίζεται στο 0% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας
- Στην κατηγορία σχεδίων “Πορτρέτα” ο πατέρας εμφανίζεται στο 0% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας
- Στην κατηγορία σχεδίων “Πρόσφυγες-Μετανάστες” ο πατέρας εμφανίζεται στο 0% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας
- Στην κατηγορία σχεδίων “Εξωτερική εμφάνιση” ο πατέρας εμφανίζεται στο 0% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας
- Στην κατηγορία σχεδίων “Θέση του άλλου” ο πατέρας εμφανίζεται στο 0% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας

Αδέρφια

- Στην κατηγορία σχεδίων “Bullying” τα αδέρφια εμφανίζονται στο 0% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας
- Στην κατηγορία σχεδίων “Πολυπολιτισμικότητα” τα αδέρφια εμφανίζονται στο 0% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας
- Στην κατηγορία σχεδίων “Πορτρέτα” τα αδέρφια εμφανίζονται στο 0% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας
- Στην κατηγορία σχεδίων “Πρόσφυγες-Μετανάστες” τα αδέρφια εμφανίζονται στο 0% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας
- Στην κατηγορία σχεδίων “Εξωτερική εμφάνιση” τα αδέρφια εμφανίζονται στο 0% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας
- Στην κατηγορία σχεδίων “Θέση του άλλου” τα αδέρφια εμφανίζονται στο 33,3% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας

ΣΧΕΔΙΑΣΤΗΣ-ΣΤΡΙΑ/ΗΛΙΚΙΑ

Η επόμενη μονάδα καταγραφή είναι η ηλικία του σχεδιαστή/-τριας που σχεδίασαν τα παιδικά σχέδια. Αν ανήκουν δηλαδή στην σχολική ή εφηβική ηλικία.

Σχολική ηλικία

- Στην κατηγορία σχεδίων “Bullying” ο σχεδιαστής/-τρια που βρίσκεται στη σχολική ηλικία παρουσιάζεται στο 66,6% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας
- Στην κατηγορία σχεδίων “Πολυπολιτισμικότητα” ο σχεδιαστής/-τρια που βρίσκεται στη σχολική ηλικία παρουσιάζεται στο 100% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας
- Στην κατηγορία σχεδίων “Πορτρέτα” ο σχεδιαστής/-τρια που βρίσκεται στη σχολική ηλικία παρουσιάζεται στο 0% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας
- Στην κατηγορία σχεδίων “Πρόσφυγες-Μετανάστες” ο σχεδιαστής/-τρια που βρίσκεται στη σχολική ηλικία παρουσιάζεται στο 0% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας
- Στην κατηγορία σχεδίων “Εξωτερική εμφάνιση” ο σχεδιαστής/-τρια που βρίσκεται στη σχολική ηλικία παρουσιάζεται στο 75% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας
- Στην κατηγορία σχεδίων “Θέση του άλλου” ο σχεδιαστής/-τρια που βρίσκεται στη σχολική ηλικία παρουσιάζεται στο 100% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας

Εφηβική ηλικία

- Στην κατηγορία σχεδίων “Bullying” ο σχεδιαστής/-τρια που βρίσκεται στην εφηβική ηλικία παρουσιάζεται στο 33,3% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας
- Στην κατηγορία σχεδίων “Πολυπολιτισμικότητα” ο σχεδιαστής/-τρια που βρίσκεται στην εφηβική ηλικία παρουσιάζεται στο 0% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας
- Στην κατηγορία σχεδίων “Πορτρέτα” ο σχεδιαστής/-τρια που βρίσκεται στην εφηβική ηλικία παρουσιάζεται στο 100% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας
- Στην κατηγορία σχεδίων “Πρόσφυγες-Μετανάστες” ο σχεδιαστής/-τρια που βρίσκεται στην εφηβική ηλικία παρουσιάζεται στο 100% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας
- Στην κατηγορία σχεδίων “Εξωτερική εμφάνιση” ο σχεδιαστής/-τρια που βρίσκεται στην εφηβική ηλικία παρουσιάζεται στο 25% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας
- Στην κατηγορία σχεδίων “Θέση του άλλου” ο σχεδιαστής/-τρια που βρίσκεται στην εφηβική ηλικία παρουσιάζεται στο 0% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας

ΣΧΕΔΙΑΣΤΗΣ-ΣΤΡΙΑ/ΦΥΛΟ

Στη μονάδα καταγραφής σχεδιαστής/-τρια σχετικά με το φύλο μελετάται σε ποια σχέδια ο σχεδιαστής των παιδικών σχεδίων είναι αγόρι ή κορίτσι.

Κορίτσι

- Στην κατηγορία σχεδίων “Bullying” το 100% των σχεδίων ανήκουν σε κορίτσι σχεδιάστρια
- Στην κατηγορία σχεδίων “Πολυπολιτισμικότητα” το 100% των σχεδίων ανήκουν σε κορίτσι σχεδιάστρια
- Στην κατηγορία σχεδίων “Πορτρέτα” το 100% των σχεδίων ανήκουν σε κορίτσι σχεδιάστρια
- Στην κατηγορία σχεδίων “Πρόσφυγες-Μετανάστες” το 33,3% των σχεδίων ανήκουν σε κορίτσι σχεδιάστρια
- Στην κατηγορία σχεδίων “Εξωτερική εμφάνιση” το 75% των σχεδίων ανήκουν σε κορίτσι σχεδιάστρια
- Στην κατηγορία σχεδίων “Θέση του άλλου” το 100% των σχεδίων ανήκουν σε κορίτσι σχεδιάστρια

Αγόρι

- Στην κατηγορία σχεδίων “Bullying” το αγόρι σχεδιαστής ανήκει στο 0% των σχεδίων
- Στην κατηγορία σχεδίων “Πολυπολιτισμικότητα” το αγόρι σχεδιαστής ανήκει στο 0% των σχεδίων
- Στην κατηγορία σχεδίων “Πορτρέτα” το αγόρι σχεδιαστής ανήκει στο 0% των σχεδίων
- Στην κατηγορία σχεδίων “Πρόσφυγες-Μετανάστες” το 66,6% των σχεδίων ανήκουν σε αγόρι σχεδιαστή
- Στην κατηγορία σχεδίων “Εξωτερική εμφάνιση” το 25% των σχεδίων ανήκουν σε αγόρι σχεδιαστή
- Στην κατηγορία σχεδίων “Θέση του άλλου” το αγόρι σχεδιαστής ανήκει στο 0% των σχεδίων

ΒΑΣΙΚΟΙ ΗΡΩΕΣ/ΦΥΛΟ

Στη μονάδα καταγραφής βασικοί ήρωες/φύλο μελετάται σε ποια σχέδια ο σχεδιαστής επέλεξε να σχεδιάσει στο σχέδιο του αγόρι ή κορίτσι στη θέση του ήρωα του σχεδίου.

Κορίτσι

- Στην κατηγορία σχεδίων “Bullying” το κορίτσι-ήρωας εμφανίζεται στο 100% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας
- Στην κατηγορία σχεδίων “Πολυπολιτισμικότητα” το κορίτσι-ήρωας εμφανίζεται στο 33,3% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας
- Στην κατηγορία σχεδίων “Πορτρέτα” το κορίτσι-ήρωας εμφανίζεται στο 100% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας
- Στην κατηγορία σχεδίων “Πρόσφυγες-Μετανάστες” το κορίτσι-ήρωας εμφανίζεται στο 33,3% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας
- Στην κατηγορία σχεδίων “Εξωτερική εμφάνιση” το κορίτσι-ήρωας εμφανίζεται στο 75% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας
- Στην κατηγορία σχεδίων “Θέση του άλλου” το κορίτσι-ήρωας εμφανίζεται στο 100% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας

Αγόρι

- Στην κατηγορία σχεδίων “Bullying” το αγόρι-ήρωας εμφανίζεται στο 33,3% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας
- Στην κατηγορία σχεδίων “Πολυπολιτισμικότητα” το αγόρι-ήρωας εμφανίζεται στο 33,3% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας
- Στην κατηγορία σχεδίων “Πορτρέτα” το αγόρι-ήρωας εμφανίζεται στο 33,3% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας
- Στην κατηγορία σχεδίων “Πρόσφυγες-Μετανάστες” το αγόρι-ήρωας εμφανίζεται στο 100% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας
- Στην κατηγορία σχεδίων “Εξωτερική εμφάνιση” το αγόρι-ήρωας εμφανίζεται στο 33,3% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας
- Στην κατηγορία σχεδίων “Θέση του άλλου” το αγόρι-ήρωας εμφανίζεται στο 0% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας

ΕΚΦΟΒΙΣΜΟΣ/BULLYING

Στη μονάδα καταγραφής εκφοβισμός/ bullying μελετάται κατά πόσο εμφανίζεται ο εκφοβισμός και σε τι μορφή (σχολικός εκφοβισμός, εξωσχολικός, φυλετικός και bullying στην εξωτερική εμφάνιση).

Σχολικός εκφοβισμός

- Στην κατηγορία σχεδίων “Bullying” ο σχολικός εκφοβισμός εμφανίζεται στο 66,6% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας
- Στην κατηγορία σχεδίων “Πολυπολιτισμικότητα” ο σχολικός εκφοβισμός εμφανίζεται στο 0% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας
- Στην κατηγορία σχεδίων “Πορτρέτα” ο σχολικός εκφοβισμός εμφανίζεται στο 0% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας
- Στην κατηγορία σχεδίων “Πρόσφυγες-Μετανάστες” ο σχολικός εκφοβισμός εμφανίζεται στο 0% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας
- Στην κατηγορία σχεδίων “Εξωτερική εμφάνιση” ο σχολικός εκφοβισμός εμφανίζεται στο 50% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας
- Στην κατηγορία σχεδίων “Θέση του άλλου” ο σχολικός εκφοβισμός εμφανίζεται στο 66,6% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας

Εξωσχολικός εκφοβισμός

- Στην κατηγορία σχεδίων “Bullying” ο εξωσχολικός εκφοβισμός εμφανίζεται στο 33,3% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας
- Στην κατηγορία σχεδίων “Πολυπολιτισμικότητα” ο εξωσχολικός εκφοβισμός εμφανίζεται στο 0% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας
- Στην κατηγορία σχεδίων “Πορτρέτα” ο εξωσχολικός εκφοβισμός εμφανίζεται στο 0% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας
- Στην κατηγορία σχεδίων “Πρόσφυγες-Μετανάστες” ο εξωσχολικός εκφοβισμός εμφανίζεται στο 66,6% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας
- Στην κατηγορία σχεδίων “Εξωτερική εμφάνιση” ο εξωσχολικός εκφοβισμός εμφανίζεται στο 50% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας
- Στην κατηγορία σχεδίων “Θέση του άλλου” ο εξωσχολικός εκφοβισμός εμφανίζεται στο 100% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας

Φυλετικός εκφοβισμός

- Στην κατηγορία σχεδίων “Bullying” ο φυλετικός εκφοβισμός εμφανίζεται στο 33,3% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας
- Στην κατηγορία σχεδίων “Πολυπολιτισμικότητα” ο φυλετικός εκφοβισμός εμφανίζεται στο 0% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας
- Στην κατηγορία σχεδίων “Πορτρέτα” ο φυλετικός εκφοβισμός εμφανίζεται στο 0% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας
- Στην κατηγορία σχεδίων “Πρόσφυγες-Μετανάστες” ο φυλετικός εκφοβισμός εμφανίζεται στο 66,6% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας
- Στην κατηγορία σχεδίων “Εξωτερική εμφάνιση” ο φυλετικός εκφοβισμός εμφανίζεται στο 0% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας
- Στην κατηγορία σχεδίων “Θέση του άλλου” ο φυλετικός εκφοβισμός εμφανίζεται στο 0% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας

Bullying στην εξωτερική εμφάνιση

- Στην κατηγορία σχεδίων “Bullying” το bullying στην εξωτερική εμφάνιση εμφανίζεται στο 66,6% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας
- Στην κατηγορία σχεδίων “Πολυπολιτισμικότητα” το bullying στην εξωτερική εμφάνιση εμφανίζεται στο 0% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας
- Στην κατηγορία σχεδίων “Πορτρέτα” το bullying στην εξωτερική εμφάνιση εμφανίζεται στο 0% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας
- Στην κατηγορία σχεδίων “Πρόσφυγες-Μετανάστες” το bullying στην εξωτερική εμφάνιση εμφανίζεται στο 33,3% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας
- Στην κατηγορία σχεδίων “Εξωτερική εμφάνιση” το bullying στην εξωτερική εμφάνιση εμφανίζεται στο 75% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας
- Στην κατηγορία σχεδίων “Θέση του άλλου” το bullying στην εξωτερική εμφάνιση εμφανίζεται στο 100% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας

ΠΟΛΥΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΟΤΗΤΑ

Με αυτή τη μονάδα καταγραφής (πολυπολιτισμικότητα) μελετάται η εμφάνιση του πολιτισμού στα παιδικά σχέδια με τη μορφή μνημείων και κουλτούρας.

Μνημεία

- Στην κατηγορία σχεδίων “Bullying” τα μνημεία εμφανίζονται στο 0% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας
- Στην κατηγορία σχεδίων “Πολυπολιτισμικότητα” τα μνημεία εμφανίζονται στο 100% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας
- Στην κατηγορία σχεδίων “Πορτρέτα” τα μνημεία εμφανίζονται στο 0% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας
- Στην κατηγορία σχεδίων “Πρόσφυγες-Μετανάστες” τα μνημεία εμφανίζονται στο 0% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας
- Στην κατηγορία σχεδίων “Εξωτερική εμφάνιση” τα μνημεία εμφανίζονται στο 0% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας
- Στην κατηγορία σχεδίων “Θέση του άλλου” τα μνημεία εμφανίζονται στο 0% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας

Κουλτούρα

- Στην κατηγορία σχεδίων “Bullying” η κουλτούρα εμφανίζεται στο 0% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας
- Στην κατηγορία σχεδίων “Πολυπολιτισμικότητα” η κουλτούρα εμφανίζεται στο 100% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας
- Στην κατηγορία σχεδίων “Πορτρέτα” η κουλτούρα εμφανίζεται στο 0% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας
- Στην κατηγορία σχεδίων “Πρόσφυγες-Μετανάστες” η κουλτούρα εμφανίζεται στο 100% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας
- Στην κατηγορία σχεδίων “Εξωτερική εμφάνιση” η κουλτούρα εμφανίζεται στο 33,3% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας
- Στην κατηγορία σχεδίων “Θέση του άλλου” η κουλτούρα εμφανίζεται στο 0% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας

ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΣ

Με τη μονάδα καταγραφής μετανάστες μελετάται η μορφή (οικονομικοί, φυλετικοί) που εμφανίζονται οι μετανάστες στα παιδικά σχέδια.

Οικονομικοί μετανάστες

- Στην κατηγορία σχεδίων “Bullying” οι οικονομικοί μετανάστες εμφανίζονται στο 0% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας
- Στην κατηγορία σχεδίων “Πολυπολιτισμικότητα” οι οικονομικοί μετανάστες εμφανίζονται στο 0% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας
- Στην κατηγορία σχεδίων “Πορτρέτα” οι οικονομικοί μετανάστες εμφανίζονται στο 0% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας
- Στην κατηγορία σχεδίων “Πρόσφυγες-Μετανάστες” οι οικονομικοί μετανάστες εμφανίζονται στο 33,3% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας
- Στην κατηγορία σχεδίων “Εξωτερική εμφάνιση” οι οικονομικοί μετανάστες εμφανίζονται στο 0% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας
- Στην κατηγορία σχεδίων “Θέση του άλλου” οι οικονομικοί μετανάστες εμφανίζονται στο 0% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας

Φυλετικοί μετανάστες

- Στην κατηγορία σχεδίων “Bullying” οι φυλετικοί μετανάστες εμφανίζονται στο 33,3% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας
- Στην κατηγορία σχεδίων “Πολυπολιτισμικότητα” οι φυλετικοί μετανάστες εμφανίζονται στο 0% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας
- Στην κατηγορία σχεδίων “Πορτρέτα” οι φυλετικοί μετανάστες εμφανίζονται στο 100% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας
- Στην κατηγορία σχεδίων “Πρόσφυγες-Μετανάστες” οι φυλετικοί μετανάστες εμφανίζονται στο 100% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας
- Στην κατηγορία σχεδίων “Εξωτερική εμφάνιση” οι φυλετικοί μετανάστες εμφανίζονται στο 0% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας
- Στην κατηγορία σχεδίων “Θέση του άλλου” οι φυλετικοί μετανάστες εμφανίζονται στο 0% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας

ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΟΤΗΤΑ

Με τη μονάδα καταγραφής διαφορετικότητα μελετάται ο τρόπος (εξωτερική εμφάνιση, σωματική διάπλαση, φυλετική διαφορετικότητα και πολιτισμός και διαφορετικότητα) που αυτή εμφανίζεται στα παιδικά σχέδια.

Εξωτερική εμφάνιση

- Στην κατηγορία σχεδίων “Bullying” η διαφορετικότητα μέσα από την εξωτερική εμφάνιση εμφανίζεται στο 100% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας
- Στην κατηγορία σχεδίων “Πολυπολιτισμικότητα” η διαφορετικότητα μέσα από την εξωτερική εμφάνιση εμφανίζεται στο 0% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας
- Στην κατηγορία σχεδίων “Πορτρέτα” η διαφορετικότητα μέσα από την εξωτερική εμφάνιση εμφανίζεται στο 100% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας
- Στην κατηγορία σχεδίων “Πρόσφυγες-Μετανάστες” η διαφορετικότητα μέσα από την εξωτερική εμφάνιση εμφανίζεται στο 100% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας
- Στην κατηγορία σχεδίων “Εξωτερική εμφάνιση” η διαφορετικότητα μέσα από την εξωτερική εμφάνιση εμφανίζεται στο 100% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας
- Στην κατηγορία σχεδίων “Θέση του άλλου” η διαφορετικότητα μέσα από την εξωτερική εμφάνιση εμφανίζεται στο 100% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας

Σωματική διάπλαση

- Στην κατηγορία σχεδίων “Bullying” η διαφορετικότητα μέσα από τη σωματική διάπλαση εμφανίζεται στο 33,3% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας
- Στην κατηγορία σχεδίων “Πολυπολιτισμικότητα” η διαφορετικότητα μέσα από τη σωματική διάπλαση εμφανίζεται στο 0% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας
- Στην κατηγορία σχεδίων “Πορτρέτα” η διαφορετικότητα μέσα από τη σωματική διάπλαση εμφανίζεται στο 0% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας
- Στην κατηγορία σχεδίων “Πρόσφυγες-Μετανάστες” η διαφορετικότητα μέσα από τη σωματική διάπλαση εμφανίζεται στο 0% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας
- Στην κατηγορία σχεδίων “Εξωτερική εμφάνιση” η διαφορετικότητα μέσα από τη σωματική διάπλαση εμφανίζεται στο 33,3% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας
- Στην κατηγορία σχεδίων “Θέση του άλλου” η διαφορετικότητα μέσα από τη σωματική διάπλαση εμφανίζεται στο 100% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας

Φυλετική διαφορετικότητα

- Στην κατηγορία σχεδίων “Bullying” η διαφορετικότητα μέσα από τη φυλετικότητα εμφανίζεται στο 33,3% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας
- Στην κατηγορία σχεδίων “Πολυπολιτισμικότητα” η διαφορετικότητα μέσα από τη φυλετικότητα εμφανίζεται στο 66,6% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας
- Στην κατηγορία σχεδίων “Πορτρέτα” η διαφορετικότητα μέσα από τη φυλετικότητα εμφανίζεται στο 100% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας
- Στην κατηγορία σχεδίων “Πρόσφυγες-Μετανάστες” η διαφορετικότητα μέσα από τη φυλετικότητα εμφανίζεται στο 100% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας
- Στην κατηγορία σχεδίων “Εξωτερική εμφάνιση” η διαφορετικότητα μέσα από τη φυλετικότητα εμφανίζεται στο 0% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας
- Στην κατηγορία σχεδίων “Θέση του άλλου” η διαφορετικότητα μέσα από τη φυλετικότητα εμφανίζεται στο 0% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας

Πολιτισμός και διαφορετικότητα

- Στην κατηγορία σχεδίων “Bullying” η διαφορετικότητα του πολιτισμού εμφανίζεται στο 33,3% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας
- Στην κατηγορία σχεδίων “Πολυπολιτισμικότητα” η διαφορετικότητα του πολιτισμού εμφανίζεται στο 100% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας
- Στην κατηγορία σχεδίων “Πορτρέτα” η διαφορετικότητα του πολιτισμού εμφανίζεται στο 0% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας
- Στην κατηγορία σχεδίων “Πρόσφυγες-Μετανάστες” η διαφορετικότητα του πολιτισμού εμφανίζεται στο 33,3% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας
- Στην κατηγορία σχεδίων “Εξωτερική εμφάνιση” η διαφορετικότητα του πολιτισμού εμφανίζεται στο 0% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας
- Στην κατηγορία σχεδίων “Θέση του άλλου” η διαφορετικότητα του πολιτισμού εμφανίζεται στο 0% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας

ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ

Σχετικά με τη μονάδα καταγραφής συμπεριφορά μελετάται κατά πόσο η συμπεριφορά παρουσιάζεται να είναι επιθετική ή φιλική στα σχέδια.

Επιθετική συμπεριφορά

- Στην κατηγορία σχεδίων “Bullying” η επιθετική συμπεριφορά παρουσιάζεται στο 100% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας
- Στην κατηγορία σχεδίων “Πολυπολιτισμικότητα” η επιθετική συμπεριφορά παρουσιάζεται στο 0% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας
- Στην κατηγορία σχεδίων “Πορτρέτα” η επιθετική συμπεριφορά παρουσιάζεται στο 0% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας
- Στην κατηγορία σχεδίων “Πρόσφυγες-Μετανάστες” η επιθετική συμπεριφορά παρουσιάζεται στο 66,6% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας
- Στην κατηγορία σχεδίων “Εξωτερική εμφάνιση” η επιθετική συμπεριφορά παρουσιάζεται στο 75% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας
- Στην κατηγορία σχεδίων “Θέση του άλλου” η επιθετική συμπεριφορά παρουσιάζεται στο 100% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας

Φιλική συμπεριφορά

- Στην κατηγορία σχεδίων “Bullying” η φιλική συμπεριφορά παρουσιάζεται στο 0% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας
- Στην κατηγορία σχεδίων “Πολυπολιτισμικότητα” η φιλική συμπεριφορά παρουσιάζεται στο 0% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας
- Στην κατηγορία σχεδίων “Πορτρέτα” η φιλική συμπεριφορά παρουσιάζεται στο 100% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας
- Στην κατηγορία σχεδίων “Πρόσφυγες-Μετανάστες” η φιλική συμπεριφορά παρουσιάζεται στο 33,3% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας
- Στην κατηγορία σχεδίων “Εξωτερική εμφάνιση” η φιλική συμπεριφορά παρουσιάζεται στο 25% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας
- Στην κατηγορία σχεδίων “Θέση του άλλου” η φιλική συμπεριφορά παρουσιάζεται στο 33,3% στα σχέδια αυτής της κατηγορίας

5.3 ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΠΙΝΑΚΩΝ

Στο υποκεφάλαιο αυτό γίνεται παράθεση των αποτελεσμάτων που έχουν βρεθεί από την ανάλυση των σχεδίων που έγινε με τη βοήθεια των μονάδων καταγραφής. Τα αποτελέσματα εδώ είναι με τη μορφή πινάκων για την καλύτερη κατανόηση τους.

Οικογένεια

Μητέρα: Από τα 18 σχέδια δεν εμφανίζεται σε κανένα σχέδιο (0%)

Πατέρας: Από τα 18 σχέδια δεν εμφανίζεται σε κανένα σχέδιο (0%)

Αδέρφια: Από τα 18 σχέδια εμφανίζεται μόνο σε 1 σχέδιο (5,5%)

Πίνακας 2

Παρουσίαση ποσοστών απεικόνισης των μελών της οικογένειας των σχεδιαστών

	Bullying	Πολυπολιτισμικότητα	Πορτρέτα	Πρόσφυγες-Μετανάστες	Εξωτερική εμφάνιση	Θέση του άλλου
Μητέρα	0%	0%	0%	0%	0%	0%
Πατέρας	0%	0%	0%	0%	0%	0%
Αδέρφια	0%	0%	0%	0%	0%	33,3%

Σχεδιαστής-τρια/Ηλικία

Στη σχολική ηλικία ανήκουν 11 σχεδιαστές/-τριες από το σύνολο των 18 σχεδιαστών (61,1%)

Στην εφηβική ηλικία ανήκουν 7 σχεδιαστές/-τριες από το σύνολο των 18 σχεδιαστών (38,9%)

Πίνακας 3

Δημογραφικά στοιχεία σχεδιαστών-ηλικία

	Σχεδιαστής/-τρια
Σχολική Ηλικία	61,1%
Εφηβική Ηλικία	38,9%

Σχεδιαστής-τρια/Φύλο

Παρουσιάζονται 3 αγόρια σχεδιαστές (16,7%)

Παρουσιάζονται 15 κορίτσια σχεδιάστριες (83,3%)

Πίνακας 4

Δημογραφικά στοιχεία σχεδιαστών-φύλο

	Σχεδιαστής/-τρια
Αγόρι	16,7%
Κορίτσι	83,3%

Βασικοί ήρωες/Φύλο

Από το σύνολο των 20 ηρώων που βρέθηκαν σχεδιασμένοι στα σχέδια οι 7 (35%) είναι αγόρια και οι 13 (65%) είναι κορίτσια.

Και εδώ η πλειοψηφία ανήκει στα κορίτσια ήρωες.

Πίνακας 5

Δημογραφικά στοιχεία ηρώων-φύλο

	Ήρωες
Αγόρι	35%
Κορίτσι	65%

Εκφοβισμός-Bullying

Σχολικός εκφοβισμός: Παρουσιάζεται στα 6 από τα 18 σχέδια (33%)

Εξωσχολικός εκφοβισμός: Παρουσιάζεται στα 8 από τα 18 σχέδια (44%)

Φυλετικός εκφοβισμός: Παρουσιάζεται στα 3 από τα 18 σχέδια (16,6%)

Bullying και εξωτερική εμφάνιση: Παρουσιάζεται στα 9 από τα 18 σχέδια (50%)

Πίνακας 6

Παρουσίαση ποσοστών διαφορετικών μορφών εκφοβισμού

	Bullying	Πολυπολιτισμικότητα	Πορτρέτα	Πρόσφυγες-Μετανάστες	Εξωτερική εμφάνιση	Θέση του άλλου
Σχολικός εκφοβισμός	66,6%	0%	0%	0%	50%	66,6%
Εξωσχολικός εκφοβισμός	33,3%	0%	0%	66,6%	50%	100%
Φυλετικός εκφοβισμός	33,3%	0%	0%	66,6%	0%	0%
Bullying & εξωτερική εμφάνιση	66,6%	0%	0%	33,3%	75%	100%

Πολυπολιτισμικότητα

Τα μνημεία εμφανίζονται και είναι σχεδιασμένα σε 3 (16,6%) από τα 18 σχέδια και η κουλτούρα σε 7 (38,8%) από τα 18 σχέδια.

Πίνακας 7

Παρουσίαση ποσοστών απεικόνισης της πολυπολιτισμικότητας

	Bullying	Πολυπολιτισμικότητα	Πορτρέτα	Πρόσφυγες-Μετανάστες	Εξωτερική εμφάνιση	Θέση του άλλου
Μνημεία	0%	100%	0%	0%	0%	0%
Κουλτούρα	0%	100%	0%	100%	33,3%	0%

Μετανάστες

Οι οικονομικοί μετανάστες εμφανίζονται σε 1 (5,5%) από τα 18 σχέδια και οι φυλετικοί μετανάστες σε 6 (33%) από τα 18 σχέδια.

Πίνακας 8

Παρουσίαση ποσοστών απεικόνισης μεταναστών

	Bullying	Πολυπολιτισμικότητα	Πορτρέτα	Πρόσφυγες-Μετανάστες	Εξωτερική εμφάνιση	Θέση του άλλου
Οικονομικοί μετανάστες	0%	0%	0%	33,3%	0%	0%
Φυλετικοί μετανάστες	33,3%	0%	100%	100%	0%	0%

Διαφορετικότητα

Η διαφορετικότητα μέσω:

εξωτερικής εμφάνισης εμφανίζεται σε 15 (83,3%) από τα 18 σχέδια.

σωματικής διάπλασης εμφανίζεται σε 5 (27,5%) από τα 18 σχέδια.

φυλετικής διάκρισης εμφανίζεται σε 8 (44%) από τα 18 σχέδια.

πολιτισμού εμφανίζεται σε 5 (27,5%) από τα 18 σχέδια.

Πίνακας 9

Παρουσίαση ποσοστών απεικόνισης της διαφορετικότητας

	Bullying	Πολυπολιτισμικότητα	Πορτρέτα	Πρόσφυγες-Μετανάστες	Εξωτερική εμφάνιση	Θέση του άλλου
Εξωτερική εμφάνιση	100%	0%	100%	100%	100%	100%
Σωματική διάπλαση	33,3%	0%	0%	0%	33,3%	100%
Φυλετική διάπλαση	33,3%	66,6%	100%	100%	0%	0%
Πολιτισμός & διαφορετικότητα	33,3%	100%	0%	33,3%	0%	0%

Συμπεριφορά

Η επιθετική συμπεριφορά παρουσιάζεται σε 11 (61,1%) από τα 18 παιδικά σχέδια.

Η φιλική συμπεριφορά φαίνεται σε 5 (27,7%) από τα 18 παιδικά σχέδια.

Πίνακας 10

Παρουσίαση ποσοστών απεικόνισης της συμπεριφοράς

	Bullying	Πολυπολιτ ισμικότητα	Πορτρέτα	Πρόσφυγες- Μετανάστες	Εξωτερική εμφάνιση	Θέση του άλλου
Επιθετική συμπεριφορά	100%	0%	0%	66,6%	75%	100%
Φιλική συμπεριφορά	0%	0%	100%	33,3%	25%	33,3%

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ: ΣΥΖΗΤΗΣΗ

6.1 Συμπεράσματα

Η παρούσα διπλωματική εργασία ασχολήθηκε με τη μελέτη απεικόνισης των κοινωνικών αναπαραστάσεων παιδιών και εφήβων σχετικά με τη διαφορετικότητα μέσα από το παιδικό σχέδιο. Τα παιδικά σχέδια τα οποία χρησιμοποιήθηκαν στην συγκεκριμένη εργασία επιλέχθηκαν από το μουσείο Ελληνικής Παιδικής Τέχνης στην Αθήνα. Το δείγμα της έρευνας αποτελείται από 19 παιδικά σχέδια τα οποία σχεδιάστηκαν από παιδιά ηλικίας 8 έως 13 ετών (μ.ο.=9,8).

Λεπτομερής και προσεκτική ήταν η προσέγγιση και μελέτη των παιδικών σχεδίων από κάθε πλευρά και οπτική. Ιδιαίτερο βάρος δόθηκε στη μελέτη του κατά πόσο και πως εμφανίζεται η διαφορετικότητα μέσα από τα παιδικά σχέδια των παιδιών. Ακόμα έγινε προσπάθεια για κατανόηση αυτών που ήθελαν να πουν και να τονίσουν τα παιδιά μέσα από τα σχέδια τους.

Έγινε μια διερεύνηση σχετικά με το πόσο και αν εμφανίζεται η **οικογένεια** ή κάποιο μέλος της οικογένειας (πατέρας, μητέρα, αδέρφια) σε κάποιο από τα παιδικά σχέδια. Αν δηλαδή κάποιο παιδί-σχεδιαστής συμπεριέλαβε κάποιο πρόσωπο από την οικογένεια του. Αυτό που βρέθηκε είναι ότι μόνο σε ένα παιδικό σχέδιο και συγκεκριμένα στην κατηγορία που έχει να κάνει με τη “θέση του άλλου” εμφανίζεται και είναι σχεδιασμένο ένα πρόσωπο της οικογένειας και συγκεκριμένα η αδερφή της ηρωίδας (33,3%) όπως δείχνει ο πίνακας 2. Σε κανένα άλλο σχέδιο καμιάς κατηγορίας δεν υπάρχει σχεδιασμός κάποιου μέλους της οικογένειας.

Σχετικά με την **ηλικία του σχεδιαστή/-τρια** σύμφωνα με τον πίνακα 3 βρέθηκε πως στη σχολική ηλικία εντοπίζονται 11 σχεδιαστές/-τριες από το σύνολο των 18 σχεδιαστών (61,1%). Ενώ στην εφηβική ηλικία εντοπίζονται 7 σχεδιαστές/-τριες από το σύνολο των 18 σχεδιαστών (38,9%). Είναι επομένως περισσότεροι σχεδιαστές/-τριες στη σχολική ηλικία (11) από ότι στην εφηβική (7).

Όσον αφορά το **φύλο των σχεδιαστών** σύμφωνα με τον πίνακα 4 βρέθηκε πως από το σύνολο των 18 σχεδιαστών έχουμε 3 αγόρια σχεδιαστές (16,7%) και 15 κορίτσια σχεδιάστριες (83,3%). Οπότε η πλειοψηφία ανήκει στα κορίτσια σχεδιάστριες.

Ενδιαφέρον παρουσίασε και το **φύλο όσον αφορά τους ήρωες** που είναι σχεδιασμένοι στα παιδικά σχέδια. Αυτά που προέκυψαν και φαίνονται στον πίνακα 5 ήταν τα εξής: Βρέθηκε ότι τα αγόρια-ήρωες που παρουσιάζονται στα παιδικά σχέδια είναι 7 (35%) και τα κορίτσια ήρωες αντίστοιχα είναι 13 (65%). Και εδώ η πλειοψηφία ανήκει στα κορίτσια ήρωες.

Σε σύγκριση αυτών των δύο κατηγοριών όσον αφορά δηλαδή το φύλο των σχεδιαστών και το φύλο των ηρώων που είναι σχεδιασμένοι στα παιδικά σχέδια βλέπουμε ότι η πλειοψηφία ανήκει στα κορίτσια. Αυτό σημαίνει ότι τα περισσότερα κορίτσια σχεδιάστριες (15 κορίτσια) προτίμησαν και έβαλαν στα παιδικά τους σχέδια τον ήρωα να είναι κορίτσι (13 κορίτσια ήρωες). Οπότε από τα 15 κορίτσια τα 13 προτίμησαν να σχεδιάσουν κορίτσι ήρωα. Ενώ μόνο 1 κορίτσι σχεδιάστρια προτίμησε να σχεδιάσει για ήρωες 2 αγόρια. Μια ακόμη περίπτωση είναι η περίπτωση 2 κοριτσιών που σχεδίασαν ως ήρωες ένα κορίτσι και ένα αγόρι. Ενώ όσον αφορά τα αγόρια σχεδιαστές (3 στον αριθμό) και τα 3 προτίμησαν να σχεδιάσουν ως ήρωες αγόρια είτε έναν ήρωα είτε δύο.

Στο σημείο αυτό να αναφερθεί πως δίνεται απάντηση στο τρίτο ερευνητικό ερώτημα το οποίο έχει να κάνει με το φύλο του σχεδιαστή/-τριας και το φύλο του ήρωα μέσα στο παιδικό σχέδιο. Δηλαδή αν θα αποτυπώσει ο σχεδιαστής/-τρια στο σχέδιο του την διαφορετικότητα μέσα από το πρόσωπο ενός κοριτσιού ή ενός αγοριού. Η υπόθεση που κάναμε ότι δεν θα υπάρχει μεγάλη διαφορά και ότι τα παιδιά δεν θα κάνουν μεγάλη διάκριση σχετικά με το φύλο που θα διαλέξουν να βάλουν τον ήρωα στο σχέδιο τους καταρρίφθηκε. Αυτό φαίνεται και από τα ποσοστά που αναφέρονται πιο πάνω. Υπάρχει μεγάλη διαφορά ανάμεσα στο φύλο των ηρώων κορίτσι και αγόρι. Οι ήρωες κορίτσια των σχεδίων αποτελούν το 65% και οι ήρωες αγόρια των σχεδίων το 35%. Αυτό μπορεί να οφείλεται στο γεγονός ότι τα κορίτσια σχεδιάστριες (15 κορίτσια) είναι περισσότερες από τα αγόρια σχεδιαστές (3 αγόρια). Ακόμη μπορεί να οφείλεται και στο γεγονός ότι κάποιες κατηγορίες σχεδίων είχαν να κάνουν με προσωπικά βιώματα ή στη θέση του άλλου όπου εκεί τα παιδιά σχεδιαστές έπρεπε να σχεδιάσουν και να βάλουν το εαυτό τους στη θέση του ήρωα.

Η διαφορετικότητα είναι το θέμα στο οποίο βασίστηκαν τα παιδικά σχέδια. Ήδη από το θεωρητικό μέρος τονίστηκε η σημασία της διαφορετικότητας η οποία έχει πάρει πολλές διαστάσεις τα τελευταία χρόνια. Η διαφορετικότητα μπορεί να πάρει πολλές μορφές. Κάποιος μπορεί να είναι διαφορετικός λόγω:

- χρώματος
- πολιτισμικών πεποιθήσεων (θρησκεία, γλώσσα, εθνικότητα)
- αναπηρίας
- και γενικότερα της εξωτερικής εμφάνισης με τα ατομικά χαρακτηριστικά του καθενός

Όταν η διαφορετικότητα δεν είναι αποδεκτή δημιουργούνται συγκρούσεις και διακρίσεις, προκαταλήψεις και στερεότυπα.

Στο σημείο αυτό θα γίνει ανάλυση των παιδικών σχεδίων για να καταγραφεί το πως αντιλαμβάνονται τα παιδιά την έννοια της διαφορετικότητας και με ποιο τρόπο, με ποια μορφή την αποτυπώνουν στο χαρτί, να δούμε τις σκέψεις και τις ιδέες τους.

Σχετικά λοιπόν με την έννοια της **διαφορετικότητας** αυτή μελετήθηκε και χωρίστηκε σε υποκατηγορίες όπως είναι η διαφορετικότητα σχετικά με την εξωτερική εμφάνιση, τη σωματική διάπλαση, τη φυλετική διαφορετικότητα και τη διαφορετικότητα σχετικά με τον πολιτισμό. Τα αποτελέσματα που προέκυψαν και φαίνονται στον πίνακα 9 ήταν τα εξής:

Η εξωτερική εμφάνιση εμφανίζεται σε 15 (83,3%) από τα 18 σχέδια.

Η σωματική διάπλαση εμφανίζεται σε 5 (27,5%) από τα 18 σχέδια.

Η φυλετική διάκριση εμφανίζεται σε 8 (44%) από τα 18 σχέδια.

Πολιτισμός και διαφορετικότητα εμφανίζεται σε 5 (27,5%) από τα 18 σχέδια.

Η διαφορετικότητα σχετικά με την εξωτερική εμφάνιση (83,3%) εμφανίζεται στα παιδικά σχέδια σε μεγαλύτερο βαθμό σε σχέση με τις υπόλοιπες κατηγορίες. Αξίζει να σημειωθεί ότι εμφανίζεται σε σχεδόν όλα τα παιδικά σχέδια με εξαίρεση εκείνα που ανήκουν στην κατηγορία με την πολυπολιτισμικότητα.

Στη συνέχεια, δεύτερη σε ποσοστό με 44% έρχεται η διαφορετικότητα που σχετίζεται με τη φυλετική διάκριση. Εμφανίζεται στην κατηγορία σχεδίων “bullying”, “πολυπολιτισμικότητα”, “πορτρέτα” και πρόσφυγες-μετανάστες”. Δηλαδή στα σχέδια των

κατηγοριών αυτών τονίζεται έντονα η φυλετική διαφορετικότητα και πως την αντιλαμβάνονται τα παιδιά-σχεδιαστές. Και τέλος, η διαφορετικότητα μέσα από τη σωματική διάπλαση και τον πολιτισμό εμφανίζεται με τον ίδιο ποσοστό, 27,5% η κάθε κατηγορία.

Με βάση τα παραπάνω αποτελέσματα σχετικά με την μορφή με την οποία σχεδίασαν και αποτύπωσαν την διαφορετικότητα τα παιδιά σχεδιαστές έχουμε την απάντηση στο δεύτερο ερευνητικό ερώτημα. Η υπόθεση που δόθηκε ότι δηλαδή τα παιδιά θα αποτυπώσουν την διαφορετικότητα μέσα από άλλα άτομα με διαφορετικά χαρακτηριστικά όπως είναι η εξωτερική εμφάνιση, η κουλτούρα, το φύλο, η φυλή κ.α., χαρακτηριστικά που τα ίδια τα παιδιά πρότειναν στη συζήτηση πριν ξεκινήσει η έκθεση των σχεδίων επαληθεύτηκε καθώς αυτό ακριβώς έγινε. Και αυτό εδώ το σημείο συνδέεται και με το θεωρητικό κομμάτι που χωρίζει την διαφορετικότητα σε πολλές μορφές και τομείς όπως αναφέρθηκε ήδη πιο πάνω.

Η επόμενη κατηγορία η οποία μελετήθηκε και διερευνήθηκε όπως και όλες οι άλλες ήταν οι **μετανάστες**. Κατά πόσο δηλαδή σχεδιάστηκαν και διακρίνονται οι οικονομικοί και φυλετικοί μετανάστες. Συγκεκριμένα στον πίνακα 8 φαίνεται πως οι οικονομικοί μετανάστες εμφανίζονται σε 1 (5,5%) από τα 18 σχέδια και οι φυλετικοί μετανάστες σε 6 (33%) από τα 18 σχέδια.

Γίνεται φανερό και τονίζεται ότι οι μετανάστες με βάση τη φυλή τους αποτελούν μια κατηγορία η οποία θεωρείται σε μεγάλο βαθμό διαφορετική και αναλόγως αντιμετωπίζεται από τους υπόλοιπους τριγύρω. Στη συγκεκριμένη περίπτωση και στα συγκριμένα παιδικά σχέδια παρατηρήθηκε πως αντιμετωπίζονται αρκετά αρνητικά οι άνθρωποι που ανήκουν σε διαφορετικές φυλές.

Μια άλλη εξίσου σημαντική και ενδιαφέρουσα κατηγορία είναι η κατηγορία της **πολυπολιτισμικότητας**. Μέσα από αυτή την κατηγορία εξετάστηκε η διαφορετικότητα όσον αφορά τον πολιτισμό του καθενός και συγκεκριμένα όπως φαίνεται μέσα από τα μνημεία και την κουλτούρα. Με βάση τον πίνακα 7, τα μνημεία εμφανίζονται και είναι σχεδιασμένα σε 3 (16,6%) από τα 18 σχέδια και η κουλτούρα σε 7 (38,8%) από τα 18 σχέδια. Τα μνημεία εμφανίζονται σε μόνο μια κατηγορία σχεδίων, στην πολυπολιτισμικότητα ενώ η κουλτούρα εμφανίζεται στις εξής κατηγορίες σχεδίων: “πολυπολιτισμικότητα”, “πρόσφυγες-μετανάστες” και “εξωτερική εμφάνιση”. Μέσα από αυτήν την κατηγορία γίνεται φανερή η διαφορά που

υπάρχει στον κάθε λαό μέσα από τον πολιτισμό του και πόσο σημαντικό είναι να υπάρχει αυτή η διαφορετικότητα μεταξύ των ανθρώπων.

Τέλος, μια ακόμη κατηγορία η οποία εξετάστηκε και ερευνήθηκε σχετικά με την διαφορετικότητα είναι μέσα από τον **εκφοβισμό-bullying** που δέχονται κάποιοι λόγω της ιδιαιτερότητας τους. Οι επιμέρους κατηγορίες που δημιουργήθηκαν για αυτή τη μεγάλη κατηγορία εκφοβισμός-bullying είναι:

- ο σχολικός εκφοβισμός,
- ο εξωσχολικός εκφοβισμός,
- ο φυλετικός εκφοβισμός
- και το bullying μέσω της εξωτερικής εμφάνισης

Μελετώντας τον πίνακα 6 γίνεται γνωστό πως το μεγαλύτερο ποσοστό bullying μέσα από την εξωτερική εμφάνιση απεικονίζεται σε 9 (50%) από τα 18 σχέδια. Στη συνέχεια με μικρή διαφορά έχουμε τον εξωσχολικό εκφοβισμό που εμφανίζεται σε 8 (44%) από τα 18 σχέδια. Στην πορεία με ποσοστό 33% έρχεται ο σχολικός εκφοβισμός που εμφανίζεται σε 6 από τα 18 σχέδια και τέλος με ποσοστό 16,6% εμφανίζεται ο φυλετικός εκφοβισμός που παρατηρείται σε 3 από τα 18 σχέδια.

Είναι φανερό πως τα παιδιά σχεδιαστές μας ενημερώνουν και μας λένε μέσα από τα σχέδια τους πως το bullying το αντιλαμβάνονται να υπάρχει και να γίνεται πιο πολύ σχετικά με την εξωτερική εμφάνιση και σε εξωσχολικό χώρο και λιγότερο στο σχολικό χώρο και όσον αφορά τη φυλή του κάθε ατόμου. Σε σύγκριση δηλαδή με το σχολικό και εξωσχολικό χώρο, στον εξωσχολικό χώρο γίνεται και πραγματοποιείται κυρίως το bullying όπως τον αντιλαμβάνονται τα παιδιά σχεδιαστές. Σε σύγκριση με το φυλετικό bullying και το bullying όσον αφορά την εξωτερική εμφάνιση φαίνεται πως το μεγαλύτερο bullying γίνεται και αφορά την εξωτερική εμφάνιση περισσότερο και λιγότερο το θέμα της φυλής σύμφωνα με τα παιδιά σχεδιαστές αυτών των παιδικών σχεδίων.

Σχετικό ενδιαφέρον σε συνάρτηση με όσα ειπώθηκαν παραπάνω παρουσιάζει και η μελέτη της **συμπεριφοράς** η οποία χωρίζεται σε επιθετική και φιλική για την καλύτερη μελέτη μέσα από τα παιδικά σχέδια. Συγκεκριμένα σύμφωνα με τον πίνακα 10 η επιθετική συμπεριφορά παρουσιάζεται σε 11 (61,1%) από τα 18 παιδικά σχέδια και η φιλική συμπεριφορά φαίνεται σε 5 (27,7%) από τα 18 παιδικά σχέδια. Η επιθετική συμπεριφορά παρουσιάζεται περισσότερο και σε μεγάλο βαθμό σε σχέση με τη φιλική συμπεριφορά. Η επιθετική συμπεριφορά παρουσιάζεται στις εξής κατηγορίες σχεδίων: στο “bullying”, στους “πρόσφυγες-μετανάστες”, στην “εξωτερική εμφάνιση” και στη “θέση του άλλου”. Από την άλλη η φιλική συμπεριφορά φαίνεται στους “πρόσφυγες-μετανάστες”, στην “εξωτερική εμφάνιση” και στη “θέση του άλλου”.

Στο σημείο αυτό πρέπει να τονιστεί πως δίνεται απάντηση στο πρώτο ερευνητικό ερώτημα, στο πώς βλέπουν τα παιδιά τη διαφορετικότητα οποιασδήποτε μορφής, με ποιον τρόπο δηλαδή την αποτυπώνουν στο παιδικό τους σχέδιο. Αν την αποτυπώνουν δηλαδή με θετικό ή αρνητικό τρόπο. Είναι φανερό από τα αποτελέσματα της κατηγορίας Εκφοβισμός - Bullying και της κατηγορίας Συμπεριφορά ότι τα ποσοστά σχετικά με την αρνητική αντιμετώπιση της διαφορετικότητας είναι πολύ υψηλά και πως τα παιδιά σχεδιαστές αποτυπώνουν με αρνητικό τρόπο την διαφορετικότητα. Το εύρημα αυτό απορρίπτει την υπόθεση που κάναμε ότι τα παιδιά θα αποτυπώσουν τη διαφορετικότητα με φιλικό και αποδεκτό τρόπο λόγω της συζήτησης που είχε γίνει στην αρχή της έκθεσης με την υπεύθυνη και στο συμπέρασμα που είχαν καταλήξει ότι πρέπει να υπάρχει η διαφορετικότητα γιατί χωρίς αυτή θα ήμασταν όλοι ίδιοι και ο κόσμος θα ήταν βαρετός χωρίς αυτή. Πρόκειται λοιπόν, για τη στάση που κρατάνε τα παιδιά απέναντι σε αυτό το θέμα.

Από το θεωρητικό κομμάτι γίνεται γνωστό σύμφωνα με τους Baron, Branscombe & Byrne (2012) πως ο όρος στάση χρησιμοποιείται από τους κοινωνικούς ψυχολόγους και τη κοινωνική ψυχολογία γενικότερα όταν αναφέρεται στο πως οι άνθρωποι αξιολογούν τον κοινωνικό κόσμο γύρω τους (π.χ. Olson & Maio, 2003·Petty, Wheeler & Tornmala, 2003). Κάποιες στάσεις είναι σταθερές και δεν αλλάζουν, υπάρχουν όμως και ασταθείς στάσεις που μπορεί να ποικίλλουν (Schwarz & Bohner, 2011). Υπάρχουν ακόμα στάσεις ασαφείς και στάσεις που χαρακτηρίζονται από μεγάλη βεβαιότητα. Το επιστημονικό πεδίο της κοινωνικής ψυχολογίας ασχολείται με τη μελέτη των στάσεων γιατί οι στάσεις μπορούν να

σκιαγραφίσουν τις όψεις της κάθε εμπειρίας μας. Οι στάσεις επηρεάζουν τον τρόπο που σκεφτόμαστε ακόμα και αν αυτό αργεί να φανεί στην συμπεριφορά μας. Κάποιες στάσεις είναι έκδηλες, και κάποιες κρυφές.

Ακόμη οι κοινωνικοί ψυχολόγοι υποστηρίζουν ότι οι στάσεις είναι σημαντικές γιατί μπορούν να επηρεάσουν τη συμπεριφορά του ατόμου. Αυτό συνήθως συμβαίνει όταν οι στάσεις είναι ισχυρές και προσβάσιμες (Ajzen 2001·Bizer, Tormala, Rucker & Petty 2006·Fazio 2000).

«Οι στάσεις αποκτώνται από τους ανθρώπους μέσω της κοινωνικής μάθησης. Η μάθηση αυτή περιλαμβάνει την κλασσική εξαρτημένη μάθηση, τη συντελεστική μάθηση και τη μάθηση μέσω της παρατήρησης. Οι στάσεις διαμορφώνονται μέσω της κοινωνικής σύγκρισης, όταν συγκρίνουμε δηλαδή τον εαυτό μας με τους άλλους για να προσδιορίσουμε αν είναι ορθή η άποψη μας για την κοινωνική πραγματικότητα. Αν ταυτιστούμε με μια ομάδα συνήθως αποδεχόμαστε και τις στάσεις των μελών της για να μοιάσουμε σε αυτούς που συμπαθούμε» (Baron & al., 2012, σελ.201).

Αυτό το σκοπό έχει και η έρευνα αυτή, να δει και να μελετήσει πως αντιλαμβάνεται το κάθε παιδί τη διαφορετικότητα όποιας μορφής κι αν είναι και να ερευνηθούν τα μηνύματα τα οποία περνάει μέσα από το παιδικό σχέδιο το κάθε παιδί. Όπως και έγινε. Με την ανάλυση του κάθε σχεδίου ξεχωριστά βγήκαν αρκετά αποτελέσματα μέσα από τα οποία φαίνονται τα συναισθήματα των παιδιών, οι σκέψεις τους πάνω στο θέμα της διαφορετικότητας, πως την έχουν στο μυαλό τους και τι πιστεύουν για το φαινόμενο αυτό.

Αν δοθεί η ιδιαίτερη σημασία στα παιδικά σχέδια των παιδιών τότε μπορεί να γίνονται και οι κατάλληλες παρεμβάσεις για την γρήγορη και αποτελεσματική αντιμετώπιση κάποιων φαινομένων όπως είναι το bullying για παράδειγμα. Ένα φαινόμενο το οποίο είναι έντονα αποτυπωμένο στα παιδικά σχέδια τα οποία πραγματεύεται η συγκεκριμένη διπλωματική εργασία.

6.2 Περιορισμοί και μελλοντικές προεκτάσεις

Στο σημείο αυτό της έρευνας θα τονιστούν οι περιορισμοί που είχε αυτή η εργασία και θα διατυπωθούν κάποιες προτάσεις για μελλοντικές έρευνες και προεκτάσεις.

Ένας σημαντικός περιορισμός της έρευνας αυτής είναι ότι δεν χρησιμοποιήθηκαν και δεν μελετήθηκαν όλα τα παιδικά σχέδια της έκθεσης του μουσείου Ελληνικής Παιδικής Τέχνης στην Αθήνα “**Μόνος ή μοναδικός; Διαφορετικότητα & ρατσισμός**” αλλά ένα μέρος αυτών. Και αυτό συνέβη λόγω του ότι υπήρχαν και παιδικά σχέδια παιδιών τα οποία ανήκουν στο Διεθνούς Μουσείο Παιδικής Τέχνης στο Όσλο της Νορβηγίας με τα οποία εμπλουτίστηκε η έκθεση αυτή.

Τέλος ένας ακόμη περιορισμός της έρευνας ήταν πως θα έπρεπε το παιδικό σχέδιο το οποίο θα επιλέγονταν να είχε τη μορφή παιδικού σχεδίου-ζωγραφιάς και να μην ήταν με μορφή κολάζ, τρισδιάστατο και άλλα.

Όσον αφορά τις μελλοντικές προεκτάσεις ενδιαφέρον θα ήταν να γίνουν και άλλες έρευνες πάνω σε αυτό το κομμάτι. Να διερευνηθεί δηλαδή το θέμα της διαφορετικότητας μέσα από το παιδικό σχέδιο και σε άλλες ηλικίες είτε μεγαλύτερες είτε μικρότερες.

Ακόμα να γίνουν έρευνες που αφορούν παιδιά τα οποία είναι σε άλλη χώρα, ήπειρο με διαφορετικές συνθήκες ζωής και κουλτούρας.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον θα είχε να διερευνηθεί και το κομμάτι που έχει σχέση με την ψυχοσύνθεση του παιδιού και πως αυτό γίνεται αντιληπτό και μπορεί να εξεταστεί μέσα από το παιδικό σχέδιο. Να τονιστεί δηλαδή η σημαντικότητα του παιδικού σχεδίου σαν ένα εργαλείο που μας βοηθάει να μελετήσουμε την ψυχοσύνθεση των παιδιών, την προσωπικότητα τους και τις σκέψεις τους.

Θα έχει ενδιαφέρον να γίνουν τέτοιες έρευνες και στη συνέχεια συγκρίσεις αυτών όσον αφορά τα ευρήματα τους.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Ajzen, I. (2001). Nature and operation of attitudes. *Annual Review of Psychology*, 52, 27-58.
- Arnheim, R. (2004). *Art and Visual Perception: A Psychology of the Creative Eye*. Berkeley, California: University of California Press.
- Baron, R. A., Branscombe, R. N., Baron & Byrne D. (2012). *Κοινωνική Ψυχολογία*. (Ε. Μπελεζίνη μτφρ.) (Α. Γιώτσα, επιμ.), Εκδοτικός οίκος Ίων.
- Bizer, G. Y., Tormala, Z. L., Rucker, D. D., & Petty, R. E. (2006). Memory-based versus on-line processing: Implications for attitude strength. *Journal of Experimental Social Psychology*, 42, 646-653.
- Buck, J. N. (1948). The H.T.P. test. *Journal of Clinical Psychology*, 4, 151-159.
- Γιώτσα, Α. Μητρογιώργου, Ε. (2004). Η δυναμική των διαπροσωπικών σχέσεων στην οικογένεια μέσα από τα μάτια των παιδιών. *Ερευνώντας τον κόσμο του παιδιού*, 13.
- Γκλυν Τ. Σιλκ Α. (2000). *Η ψυχολογία του παιδικού σχεδίου*. Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη.
- Durkheim E. (1898). Representations individuelles et representations collectives. *Revue de Metaphysique et de Morale*, 6, 273-302
- Eagly, A. H. & Chaiken, S. (2005). Attitude research in the 21st century: The current state of knowledge. In D. Albarracin, B. T. Johnson, & M. P. Zanna (Eds.), *The handbook of attitudes* (pp. 743-767). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Fazio, R. H. (2000). Accessible attitudes as tools for object appraisal: The costs and benefits. In G. R. Maio & J. M. Olson (Eds.), *Why we evaluate: Functions of attitudes* (pp. 1-26). Mahwah, NJ: Erlbaum.

Fineberg, J. (1997). *The innocent eye*. Princeton-New Jersey: Princeton University Press.

Freeman, N.H (1972). Process and product in children's drawing. *Perception, 1*, 123-140.

Gardner, H. (1993). *Multiple intelligences: The theory in practice*. New York: Basic Books.

Gardner, H. (1980). *Artful Scribbles: The Significance of Children's Drawing*. New York: Basic Books.

Goodenough, F. L. (1926). *Measurement of Intelligence by Drawings*. New York: World Books.

Greenwald, A. G., McGhee, D. E., & Schwarz, J. L. K. (1998). Measuring individual differences in implicit cognition: The Implicit Association Test. *Journal of Personality and Social Psychology, 74*, 1464-1480.

Kaes R. (1968), *Images de la culture chez les ouvriers francais*. Cujas (Eds), Paris.

Κασσωτάκης, Μ. Ι. (1979). *Το παιδικό ιχνογράφημα*. Αθήνα.

Kerschensteiner, G. (1905). *Die Entwicklung der Zeichnerischen Begabung*. Munich: Carl Gerber.

Koch, K. (1949). *Le test de l'arbre*. Paris: Emmanuel Vitte (μτφρ Der Baumtest- Der Baumzeichnenversuch als psychodiagnostisches Hilfsmittel, Bern, Hans Huber, 1949)

Λαμπρίδης, Ε.Α. (2004). *Στερεότυπο, Προκατάληψη, Κοινωνική Ταυτότητα: Μελετώντας τις δυναμικές της κοινωνικής αναπαράστασης για τους τσιγγάνους*. Αθήνα: Εκδόσεις Gutenberg.

Lindqvist, G. (2003). Vygotsky's Theory of Creativity. *Creativity Research Journal, 15*, 245-251.

Lowenfeld, V. (1947). *Creative and Mental Growth*. New York: Macmillan Co.

Luquet, G. H. (1913). *Les dessins d'un enfant: Etude psychologique*. Paris: Librairie Félix Alcan.

Machover, K. (1980). *Personality projection in the drawing of the human figure*. Springfield-Illinois-USA: C. C. Thomas.

Μαγουλιώτης, Α. Ν. (1989). *Αρχή του σχεδίου και μέσα έκφρασης*. Αθήνα: Εκδόσεις Gutenberg, τόμος Α.

Malchiodi, C. A. (2009). *Κατανοώντας τη ζωγραφική των παιδιών*. Αθήνα: Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα.

Meredieu, F. (1981). *Το παιδικό σχέδιο* (Μ. Μήτσου, επιμ.). Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.

Miljkowitch, M. (1985). Les dessins de maisons d'une enfant entre 4,6 et 10 ans. *Bulletin de Psychologie*, 38, 369.

Minkowska, F. (1948). *Le test de la maison chez les enfants appartenant aux differents groupes ethniques*. Communication au congres des medecins et alienistes de langue francaise. Marseille.

Morgenstern, S. (1927). Un cas de mutisme prychogene. *Revue Francaise de Psychanalyse*, 492-504.

Moscovici, S. (1976). Social influence and social change. *Academic Press, European Journal of Social Psychology*, 9, 441-454 (October/December 1979), London.

Μπέλλας, Θ. (1975). *Το ιχνογράφημα ως μέσο διαγνωστικό της προσωπικότητας*. Αθήνα: Εκδόσεις Ηράκλειτος.

Μπέλλας, Θ. (1986). *Το ιχνογράφημα ως μέσο διαγνωστικό της προσωπικότητας*. Αθήνα: Εκδόσεις Ηράκλειτος.

Μυλωνάκου-Κεκέ, Η. (2009). *Όταν τα παιδιά μιλούν με το σχέδιο για τον εαυτό τους, την οικογένεια και τον κόσμο τους*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.

Olson, J. M. & Maio, G. R. (2003). Attitudes in social behavior. In T. Millon & M. J. Lerner (Eds.), *Handbook of psychology: Personality and social psychology*, (Vol. 5, pp. 299-325). New York: Wiley.

Παπαστάμου, Σ. (1989). *Εγχειρίδιο Κοινωνικής Ψυχολογίας*. 415-451, Αθήνα: Οδυσσέας.

Petty, R. E., Wheeler, C. & Tormala, Z. L. (2003). Persuasion and attitude change. In T. Millon & M. J. Lerner (Eds.), *Handbook of psychology: Personality and social psychology* (Vol. 5, pp. 353-32). New York: Wiley.

Piaget, J. & Inhelder, B. (1969). *The Psychology of the child*. London: Routledge & Kegan Paul.

Piaget, J. & Inhelder, B. (1963). *The Child's Conception of Space*. London: Routledge & Kegan Paul.

Piaget, J. & Inhelder, B. (1948). *La representation de l'espace chez l'enfant*, Paris: Presses Universitaires de France.

Ρήγα, Α. (1991). Από τις στάσεις στις κοινωνικές αναπαραστάσεις: μια ανασκόπηση της πρόσφατης βιβλιογραφίας. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, τομ. 80(80), 156-165, Κρήτη.

Ribault, C. (1965). Le dessin de la maison chez l'enfant. Etablissement d'une echelle de cotation discriminatoire pour chaque annee d'age, etalonnee sur 400 enfants. Comparaison

statistique avec les dessins de 150 enfants eleves en orphelinat. *Revue de Neuropsychiatrie infantile et d'Hygiene mentale de l'Enfance*, 13, 83-100.

Ricci, C. (1959). *L'arte dei bambini*. Roma: Armando. (1η έκδοση: Bologna: Zanichelli, 1887).

Rouma, G. (1913). *Le langage graphique de l'enfant*. Paris: Misch. Et Thron.

Schwarz, N. & Bohner, G. (2001). The construction of attitudes. In A. Tesser & N. Schwarz (Eds.), *Blackwell handbook of social psychology: Intrapersonal processes* (pp. 436-457). Oxford, UK: Blackwell

Thomas, G. V. & Silk, A. M. J. (1990). *An introduction to the psychology of children's drawings*. London: Harvester Wheatsheaf.

Vygotskij, L. (1973). *Immaginazione e Creativita nell'Eta Infantile*. Roma: Editori Riuniti.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Αρχικό σχέδιο

Εικόνα 1. Σχέδιο κοριτσιού, 9 ετών, για το θέμα bullying

Εικόνα 2. Σχέδιο κοριτσιού, 12 ετών, για το θέμα bullying

Εικόνα 3. Σχέδιο κοριτσιού, 9 ετών, για το θέμα bullying

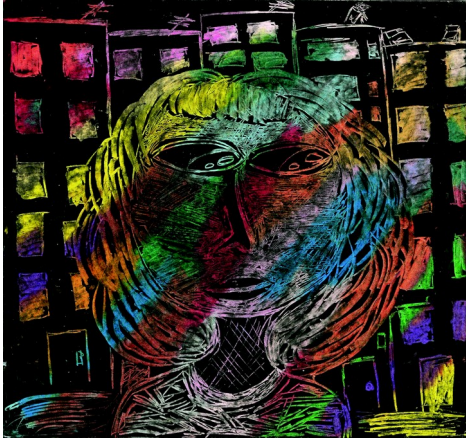
Εικόνα 4. Σχέδιο κοριτσιού, 9 ετών, για το θέμα πολυπολιτισμικότητα

Εικόνα 5. Σχέδιο κοριτσιού, 8 ετών, για το θέμα πολυπολιτισμικότητα

Εικόνα 6. Σχέδιο κοριτσιού, 9 ετών, για το θέμα πολυπολιτισμικότητα

Εικόνα 7. Σχέδιο κοριτσιού, 12 ετών, για το θέμα πορτρέτα

Εικόνα 8. Σχέδιο κοριτσιού, 12 ετών, για το θέμα πορτρέτα

Εικόνα 9. Σχέδιο κοριτσιού, 11 ετών για το θέμα πρόσφυγες-μετανάστες

Εικόνα 10. Σχέδιο αγοριού, 12,5 ετών για το θέμα πρόσφυγες-μετανάστες

Εικόνα 11. Σχέδιο αγοριού, 11 ετών για το θέμα πρόσφυγες-μετανάστες

Εικόνα 12. Σχέδιο κοριτσιού, 8 ετών για το θέμα εξωτερική εμφάνιση

Εικόνα 13. Σχέδιο κοριτσιού, 9 ετών για το θέμα εξωτερική εμφάνιση

Εικόνα 14. Σχέδιο κοριτσιού, 8 ετών για το θέμα εξωτερική εμφάνιση

Εικόνα 15. Σχέδιο αγοριού, 10 ετών, για το θέμα εξωτερική εμφάνιση

Εικόνα 16. Σχέδιο κοριτσιού, 8 ετών, για το θέμα στη θέση του άλλου

Εικόνα 17. Σχέδιο κοριτσιού, 9 ετών, για το θέμα στη θέση του άλλου

Εικόνα 18. Σχέδιο κοριτσιού, 8 ετών, για το θέμα στη θέση του άλλου

Πίνακας 1

Δημογραφικά στοιχεία συμμετεχόντων - Ηλικία

	Πλήθος (N)	Ελάχιστη τιμή (Minimum)	Μέγιστη τιμή (Maximum)	Μέσος όρος (Mean)
Ηλικία παιδιών	19	8	13	9,8

Πίνακας 2

Παρουσίαση ποσοστών απεικόνισης των μελών της οικογένειας των σχεδιαστών

	Bullying	Πολυπολιτισμ ικότητα	Πορτρέτα	Πρόσφυγες- Μετανάστες	Εξωτερική εμφάνιση	Θέση του άλλου
Μητέρα	0%	0%	0%	0%	0%	0%
Πατέρας	0%	0%	0%	0%	0%	0%
Αδέρφια	0%	0%	0%	0%	0%	33,3%

Πίνακας 3

Δημογραφικά στοιχεία σχεδιαστών-ηλικία

	Σχεδιαστής/-τρια
Σχολική Ηλικία	61,1%
Εφηβική Ηλικία	38,9%

Πίνακας 4

Δημογραφικά στοιχεία σχεδιαστών-φύλο

	Σχεδιαστής/-τρια
Αγόρι	16,7%
Κορίτσι	83,3%

Πίνακας 5
Δημογραφικά στοιχεία ηρώων-φύλο

	Ήρωες
Αγόρι	35%
Κορίτσι	65%

Πίνακας 6
Παρουσίαση ποσοστών διαφορετικών μορφών εκφοβισμού

	Bullying	Πολυπολιτισμικότητα	Πορτρέτα	Πρόσφυγες-Μετανάστες	Εξωτερική εμφάνιση	Θέση του άλλου
Σχολικός εκφοβισμός	66,6%	0%	0%	0%	50%	66,6%
Εξωσχολικός εκφοβισμός	33,3%	0%	0%	66,6%	50%	100%
Φυλετικός εκφοβισμός	33,3%	0%	0%	66,6%	0%	0%
Bullying & εξωτερική εμφάνιση	66,6%	0%	0%	33,3%	75%	100%

Πίνακας 7
 Παρουσίαση ποσοστών απεικόνισης της πολυπολιτισμικότητας

	Bullying	Πολυπολιτισμικότητα	Πορτρέτα	Πρόσφυγες-Μετανάστες	Εξωτερική εμφάνιση	Θέση του άλλου
Μνημεία	0%	100%	0%	0%	0%	0%
Κουλτούρα	0%	100%	0%	100%	33,3%	0%

Πίνακας 8
 Παρουσίαση ποσοστών απεικόνισης μεταναστών

	Bullying	Πολυπολιτισμικότητα	Πορτρέτα	Πρόσφυγες-Μετανάστες	Εξωτερική εμφάνιση	Θέση του άλλου
Οικονομικοί μετανάστες	0%	0%	0%	33,3%	0%	0%
Φυλετικοί μετανάστες	33,3%	0%	100%	100%	0%	0%

Πίνακας 9
 Παρουσίαση ποσοστών απεικόνισης της διαφορετικότητας

	Bullying	Πολυπολιτ ισμικότητα	Πορτρέτα	Πρόσφυγες- Μετανάστες	Εξωτερική εμφάνιση	Θέση του άλλου
Εξωτερική εμφάνιση	100%	0%	100%	100%	100%	100%
Σωματική διάπλαση	33,3%	0%	0%	0%	33,3%	100%
Φυλετική διάπλαση	33,3%	66,6%	100%	100%	0%	0%
Πολιτισμός & διαφορετικότητα	33,3%	100%	0%	33,3%	0%	0%

Πίνακας 10
 Παρουσίαση ποσοστών απεικόνισης της συμπεριφοράς

	Bullying	Πολυπολιτ ισμικότητα	Πορτρέτα	Πρόσφυγες- Μετανάστες	Εξωτερική εμφάνιση	Θέση του άλλου
Επιθετική συμπεριφορά	100%	0%	0%	66,6%	75%	100%
Φιλική συμπεριφορά	0%	0%	100%	33,3%	25%	33,3%